

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4'2025

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2025.4>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 4 від 17 квітня 2025 р.). Повний

або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.04.2025

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2025
© "Економіка. Фінанси. Право",
2025

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS

FINANCES

LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 4'2025

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2025.4>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 4 of April 17, 2025). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.04.2025

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2025
© "Economics. Finances. Law",
2025

Typography: LLC "International Business
Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, начальник відділу міжнародних проєктів, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Любомира Кіндратська, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проєктний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Свєтліана Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Попишняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Ресія)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижєвська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбаєва, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казхстан)

Олександр Бригінєв, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василичук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Конstantinov, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент; суддя у відставці; член міжнародної поліцейської асоціації (українська секція) (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповєвська-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the department of international projects, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshstopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodnyak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Baigimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yarovyi, PhD in Legal Sciences; retired judge; member of the International Police Association (Ukrainian section) (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

СТЕШЕНКО Т.В., ЗАВ'ЯЛОВ Є.В., МАЦАК О.А. Дефіцит кадрів на державній службі: причини та напрями вдосконалення законодавства	6
КОБИЛЬНИК Д.А. Правове забезпечення прозорості транскордонних операцій платників податків	11
БАЛИМ І.В., КАЗАРІН Б.Р., ЛАВРИК П.Ю. Правовий статус криптовалют у США та Китаї: порівняльно-правовий аспект	15
МОСКАЛЕНКО А.О., ХОМЕНКО М.В. Значення добросовісності у шлюбно-сімейних відносинах	20
СПЕСІВЦЕВА Т.Г., ПИВОВАР А.О. Юридичні аспекти застосування штучного інтелекту в комерційній діяльності: етична сторона, авторське право, судова практика	25
РЯБУЩЕНКО Д.Ю. Аналіз актуальних змін та законопроектів до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»	31
СТЕШЕНКО Т.В., ШУЛЯКА Я.В., РОМАНОВА В.А. Актуальні питання організації роботи посадових осіб органів місцевого самоврядування під час воєнного стану в Україні	36
ШТОЙКО О.І. Правове регулювання суб'єктів та об'єктів відносин з пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва в сільській місцевості	41
СТОРОЖУК І.П. Нормативно-правове регулювання публічних закупівель в медичній галузі	47
БЛОУС В.Т., ТЕРНУЩАК М.М. Вплив війни на безпекову ситуацію в Україні та Європи: політико-економічний вимір	51
СТАРОВОЙТ М.Б. Адвокатура у системі суб'єктів запобігання злочинності у сфері економічної діяльності	54
ЛУЦЕНКО О.А. Аналіз та оцінювання стратегії контролю ризиків у ланцюгу поставок сільськогосподарських підприємств	58
РЕМЕЗ О.С. Оцінювання підходів до управління безпекою підприємств у кризових умовах	62
ОЛЕШКО О.В., ДЗЮБА О.М. Методичні аспекти удосконалення формування інноваційної стратегії підприємств	66
САВКА О. Історико-правове регулювання діяльності приватних військових компаній у Франції	71
МІЩЕНКО М.В. Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та державах-членах ЄС ...	78
ТЯЖКУН Є.В. Аналіз підприємств фінансового сектору України. Зв'язок маркетингу і логістики в їх діяльності	85
ЯРОВЕНКО Т.С., СЕМЕНЧА І.Є., КОБЧЕНКО А.А., ЛІТВІН Я.І. Управління бізнес-проектами в інноваційній діяльності підприємств сфери торгівлі	89
МІЩУК І.В., ПОЛЮХОВИЧ О.І., КИРИЧУК Б.С. Правове регулювання механізму усиновлення дітей в умовах воєнного стану: виклики та перспективи вдосконалення	93
БРИГІНЕЦЬ О.О. Проблеми адміністративно-правового регулювання публічних закупівель в Україні	98
ПОЗОВ Д.А. Деякі особливості застосування медіації в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект	101
ГУДЗЬ Г.О. Особливості реалізації страхування інтелектуальної власності	105

CONTENTS

<i>T. STESHENKO, Y. ZAVIALOV, O. MATSAK.</i> Deficit of personnel in the civil service: reasons and directions for improving legislation	6
<i>D. KOBYLNIK.</i> Legal support for transparency of cross-border transactions of taxpayers	11
<i>I. BALYM, B. KAZARIN, P. LAVRYK.</i> Legal status of cryptocurrencies in the USA and China: a comparative legal aspect	15
<i>A. MOSKALENKO, M. KHOMENKO.</i> The meaning of good faith in marriage and family relations	20
<i>T. SPESIVTSEVA, A. PYVOVAR.</i> Legal aspects of using the artificial intelligence in commercial activities: ethical side, copyright, judicial practice	25
<i>D. RIABUSHCHENKO.</i> Analysis of current changes and draft laws to the Law of Ukraine “On local self-government in Ukraine”	31
<i>T. STESHENKO, Y. SHULIAKA, V. ROMANOVA.</i> Current issues in the organization of local government officials' work during martial law in Ukraine	36
<i>SHTOIKO O.</i> Legal regulation of subjects and objects of relations on preferential creditation for individual housing construction in rural areas	41
<i>I. STOROZHUK.</i> Regulatory and legal regulation of public procurement in the medical industry	47
<i>V. BILOUS, M. TERNUSHCHAK.</i> The impact of the war on the security situation in Ukraine and Europe: the political and economic dimension	51
<i>M. STAROVOIT.</i> Advocacy in the system of entities preventing crime in economic activity	54
<i>O. LUTSENKO.</i> Analysis and assessment of the strategy for control of risks in supply chain of agricultural enterprises	58
<i>O. REMEZ.</i> Evaluation of approaches to enterprise security management in crisis conditions	62
<i>O. OLESHKO, O. DZIUBA.</i> Methodological aspects of improving the formation of the innovation strategy of enterprises	66
<i>O. SAVKA.</i> Historical and legal regulation of the activities of private military companies in France	71
<i>M. MISHCHENKO.</i> Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and the EU member-states	78
<i>Y. TIAZHKUN.</i> The analysis of enterprises in Ukraine’s financial sector. The relationship between marketing and logistics in their operations	85
<i>T. YAROVENKO, I. SEMENCHA, A. KOBCHENKO, Y. LITVIN.</i> Business project management in innovative activities of trade enterprises	89
<i>I. MISHCHUK, O. POLIUKHOVYCH, B. KYRYCHUK.</i> Legal regulation of the mechanism of adoption of children under martial law: challenges and prospects for improvement	93
<i>O. BRYHINET.</i> Problems of administrative and legal regulation of public procurement in Ukraine	98
<i>D. POZOV.</i> Some peculiarities of the use of mediation in foreign countries: a comparative legal aspect	101
<i>H. HUDZ.</i> Peculiarities of intellectual property insurance implementation	105

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.4.1>
УДК 352

Тетяна Віталіївна СТЕШЕНКО

к.ю.н., доцент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2002-454X>
e-mail: t.v.steshenko@nlu.edu.ua

Єгор Володимирович ЗАВ'ЯЛОВ

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2081-2634>
e-mail: zavialov00002@gmail.com

Олександр Анатолійович МАЦАК

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>
e-mail: Mr.DanSkyy@gmail.com

ДЕФЦИТ КАДРІВ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ: ПРИЧИНИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

У статті детально проаналізовано останні звіти Національного агентства України з питань державної служби стосовно кількості вакантних місць на державній службі. Також надано аналіз таким звітам, вироблено основні причини з відсутності бажаних працювати на державній службі. Проведено детальне порівняння умов праці в державній службі та приватному секторі. Визначено, що ключовими проблемами дефіциту кадрів на державній службі є незадовільний рівень матеріального забезпечення, відсутності соціальних пільг. Проаналізовано нещодавні зміни до законодавства, проекти законів. Встановлено, що необхідно довести реформу до кінця та виконати усі рекомендації ЄС для створення конкурентноздатності державної служби порівняно з приватним сектором.

Ключові слова: державна служба, матеріальне забезпечення, приватний сектор, соціальні гарантії, дефіцит кадрів

ВСТУП

Публічна служба з 2022 р. переживає великий етап адаптації, що пов'язано з початком повномасштабного вторгнення росії. Відтоді вся Україна кожного дня перебуває під постійними обстрілами, кожного дня гинуть мирні люди, руйнується цивільна інфраструктура. Незважаючи на такі виклики, публічна служба адаптується до таких умов та навіть покращує власні рейтинги. Зокрема у 2024 р. 30% опитаних осіб оцінили стан державної служби як задовільний, натомість у 2021 р. такий показник складав лише 8%.

Повномасштабне вторгнення значно впливає на кількість охочих як залишатися в Україні, так і працювати на державній службі. Незважаючи на такий кадровий дефіцит перед державними службовцями стоять зараз надважливі задачі – підготувати Україну до потенційного вступу до ЄС та НАТО. В майбутньому необхідно також підготуватись до масштабних проєктів відновлення країни після закінчення війни. Враховуючи сучасні та майбутні виклики, необхідно знизити кількість вакантних місць, активно залучати молодь до роботи на державній службі. З огляду на це необхідно визначити причини дефіциту кадрів та розробити напрями вдосконалення законодавства в цій сфері.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу статті становить комплекс загально-філософських, загально-наукових, спеціально-наукових і власне правових методів. Так, емпіричні методи, а саме методи опису та аналізу застосовано у дослідженні основних причин, через які сформувався кадровий дефіцит на державній службі, звіти Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) тощо; формально-юридичний метод застосовано в аналізі чинного законодавства, проєктів нормативно-

правових актів, а також такі загальнонаукові методи, як аналіз та синтез – для систематизації правових норм порушеної проблеми, а індукція та абдукція – для узагальнення інформаційної бази дослідження та розроблення результатів дослідження.

МЕТА статті – сформулювати основні причини збільшення кадрового дефіциту на державній службі, розробити основні напрями вдосконалення законодавства з метою залучення молоді до праці на державній службі. Також важливо звертати увагу на те, що Верховна Рада України (ВРУ) досить часто затягує з прийняттям основоположних законопроектів, які значно покращать ситуацію з кадровим забезпеченням державної служби. За допомогою суспільного резонансу можна впливати на цей процес.

РЕЗУЛЬТАТИ

Згідно з даними, оприлюдненими НАДС за червень – вересень 2024 р., кількість державних службовців скоротилась ще на 1242 особи. Водночас варто дивитись на динаміку звільнення осіб з державної служби: якщо у 2022 р. вакантними було близько 18% посад, то станом на 2024 р. рівень вільних посад становить близько 25%. Про це заявляє у інтерв'ю Н. Алюшина – голова НАДС [1].

Звісно, таке масове звільнення людей з державної служби можна пояснити різними факторами: тривалість протягом 3 років повномасштабної війни, мобілізацію чоловічого населення країни, демографічна криза тощо. Проте питання з «відтоком кадрів» з державної служби виявлялось і до повномасштабного вторгнення. Тоді більшість людей переходили працювати у приватний сектор, де часто в рази більші заробітні плати та більш прозорі чинники для швидкого кар'єрного зростання.

Стосовно заробітної плати, то не для всіх державних

службовців це було проблемою через наявну раніше систему оплати праці. Зокрема, раніше все залежало від волі керівництва, яке на власний розсуд роздавало великі премії деяким співробітникам. Проте керівники доволі зловживали цим та преміювали лише певних, визначених осіб, які могли бути лояльними для керівництва. Це все призводило до того, що в державних органах формувалась певна група людей – «улюбленців», які стабільно отримували преміювання, яке могло бути набагато більше визначених посадових окладів. Проте 11.03.2025 р. прийнято новий закон, що створює нову систему оплати праці та нівелює таку дискрецію у керівників. Про це – далі.

Проте, повернімось на крок назад і розберемось з поняттям державної служби, її ознаками. Передусім варто звернутись до основного та профільного нормативно-правового акту – Закону України «Про державну службу» (далі – Закон) [2]. У ст. 1 Закону наводиться визначення поняття державної служби – публічної, професійної та політично-неупередженої діяльності із практичного виконання завдань і функцій держави. Також у цій статті наводиться невичерпний перелік основних завдань та функцій держави, зокрема:

- дієвості державної політики на всіх рівнях влади, створення пропозицій щодо її вдосконалення;
- забезпечення реалізації такої державної політики, програм на всіх рівнях влади;
- забезпечення надання адміністративних послуг;
- забезпечення державного нагляду за дотриманням законодавства;
- та інші функції.

Так, проаналізувавши закріплене в законодавстві поняття, можна зробити висновок, що ключовою ознакою державної влади є її спрямованість на забезпечення функціонування потреб держави та надання послуг її громадянам. Зі свого боку державні службовці повинні забезпечувати потреби держави та її громадян, тобто йдеться про «служіння державі». Саме тому наявністю достатньої кількості державних службовців є необхідним для забезпечення нормального функціонування країни.

Стосовно приватного сектору, то люди там також надають послуги громадянам, але вже не державного характеру. Йдеться про надання послуг з перевезення, надання правової допомоги (на рівні держави також є система безоплатної правової допомоги, проте вона радше діє як виняток із загального правила, коли в людини немає змоги забезпечити себе оплачуваною правовою допомогою), надання послуг з інших сфер життя суспільства тощо. Так, і на державній службі, і в приватному секторі йдеться про надання послуг людям.

Досить часто людина, працюючи на державній службі розуміє, що роботу, яку вона виконує, можна робити і в приватних фірмах. Наприклад, юрист з міжнародного комерційного арбітражу в Міністерстві юстиції України розуміє, що його здібності високо затребувані у приватному секторі, тому він може легко знайти роботу там. Так само і людина, яка шукає роботу та володіє відповідними навичками, розуміє, що може працевлаштуватись і в Міністерстві юстиції і в будь-якій іншій приватній фірмі. Зважаючи на статистику, наведену вище, особи частіше обирають піти у приватний сектор. Цьому сприяє низка чинників, зокрема:

1. Перше, що може спасти на думку, це тривалість проведення конкурсів на посаду та велика кількість його

етапів. Всім відомо, що раніше для потрапляння на посаду необхідно було провести низку бюрократичних процедур. Це призводило до затягування конкурсу. Проте з травня 2022 р. на період дії воєнного стану скасовано усі конкурси на посади державної служби. Такі нововведення запроваджено Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [3].

2. Відсутність чітких орієнтирів кар'єрного зростання. Так, у державних службовців немає чітких критеріїв, здобувши які, вони можуть претендувати на підвищення. У різних приватних фірмах це можуть бути: (1) здобуття додаткової освіти; (2) отримання сертифікату IELTS знання англійської мови; (3) отримання адвокатського свідоцтва тощо. Залежно від цього відповідно і збільшується рівень оплати праці. Так, людина, працевлаштувавшись у приватній фірмі, розуміє, що, здійснивши саморозвиток, вона зможе отримувати більш високий дохід.

3. Наявність корупційних ризиків. У державних органах керівники бувають не зацікавлені в тому, щоб збільшувати прибутковість, натомість вони зосереджені на збільшенні власного доходу. Для реалізації цього умислу вони наближають до себе потрібних людей, які мають таку ж мету. Такі наближені отримують усе й одразу: від швидкого кар'єрного зростання до надприбутку. В приватних фірмах власники зацікавлені передусім в отриманні прибутку, тому підвищувати будуть тих людей, які справді володіють великими знаннями та вміннями.

Після 2016 р. ще одним чинником, який став впливати на вибір приватного сектору – це декларування статків державними службовцями раз на рік. Відповідно з 2016 р. Національне агентство з питань запобігання корупції отримало змогу перевіряти декларації посадових осіб і в разі знаходження недостовірних відомостей передавати це в правоохоронні органи, зокрема до Національного антикорупційного бюро України.

Такі обмеження загалом впливають на людину, яка бажає почати працювати на державній службі, оскільки в разі невнесення відомостей на певну суму, вона може підлягати кримінальній відповідальності.

У березні 2025 р. НАДС презентувало власну стратегію із залучення молодих працівників до державної служби [4]. Дослідження спрямовано насамперед на розроблення основних методів та рекомендацій, на основі яких можливим є залучення молоді до праці на державній службі. Крім цього, також проведено опитування з основних причин, чому молодь не бажає працювати на державній службі. Результати були частково неочікуваними:

1. Токсична організаційна структура на публічній службі – це основна причина, чому молодь не хоче працювати на державній службі, за неї проголосували 23,2 % опитаних осіб;
2. Низький рівень заробітної плати – за цей пункт проголосувала також велика кількість молоді: 21,2 %;
3. Корупція в органах публічної влади: близько 14,8%;
4. Вплив політиків на роботу державних органів: 14,3 %;
5. Рутинна робота, немає професійного розвитку та можливості реалізації: близько 12,3%.

Саме такі основні причини небажання працювати молоді на державній службі. Загалом їх можна поділити на три категорії: (1) поганий колектив та організація праці; (2)

неможливість професійно зростати; (3) низька заробітна плата. Для залучення більшої кількості молоді до роботи на державній службі варто вирішити ці нагальні проблеми.

Варто зауважити, що останніми роками вже почалися певні позитивні зміни у законодавстві, які в майбутньому будуть впливати на збільшення охочих працювати на державній службі. Йдеться про чотири законопроекти, які спрямовано на заохочення молоді до роботи в державних органах:

1. *Законопроект № 6504*. Він вже ухвалений та підписаний Президентом та вносить зміни до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування». Завдяки ньому запроваджується більш прозора система конкурсних відборів, деполітизацію політичних рішень та створення по-справжньому справедливих умов оплати праці [5].

2. *Законопроект № 9478*. Його нині прийнято за основу. Його основна мета – впорядкувати систему присвоєння рангів державним службовцям, від чого буде залежати їх дохід. Також цей закон дозволяє зарахувати до стажу певні періоди роботи у військових адміністраціях [6].

3. *Законопроект № 4298*. Нині цей законопроект готується до другого читання. Його основна мета – створення адміністрацій префектурного типу. Тобто йдеться про створення органів, які будуть перевіряти законність рішень органів місцевого самоврядування [7].

4. *Законопроект № 8222*. Його прийнято зовсім нещодавно, 11.03.2025 р. Так, він передбачає зміни у системі преміювання. Якщо зараз більшість державних службовців отримують надбавки за вислугу років, що демотивує багатьох молодих працівників, то завдяки цьому закону буде запроваджено класифікації посад. Завдяки цьому з'явиться можливість преміювати саме тих працівників, які дійсно виконують значний об'єм роботи. Також пропонується здійснювати щорічне порівняння заробітної плати в державному секторі та приватних компаніях. Крім цього, зменшиться відсоток збільшення заробітної плати за кожен рік вислуги років (з 3% до 2%), що збільшить мотивацію молодих людей йти працювати в державні органи. Також у цьому законі передбачається створення мінімального посадового окладу державного службовця, що становить 2,5 прожиткового мінімуму з 2026 р. [8].

Зазначені вище законопроекти та закони є ключовими, оскільки впливають на вступ України до ЄС.

Загалом реформа державних органів та органів місцевого самоврядування триває ще з 2016 р. Саме в цей рік Кабінет Міністрів України (КМУ) ухвалив розпорядження про затвердження стратегії реформування державного управління до 2021 р. [9]. У 2021 р. КМУ ухвалив вже нову стратегію до 2025 р. [10]. Тобто вже майже 10 років в Україні триває реформа органів державного управління. Як вже зазначено, ключовий законопроект №8222 прийнято за основу вже майже два роки тому. Це все свідчить про значне зволікання ВРУ, КМУ та Президента України зі створенням дійсно ефективної державної служби, яка буде на 100% заповнена мотивованими працівниками.

Отже, зважаючи на наведене, в Україні нині необхідно дотримуватись вимог, які ставить Європейська комісія. Також важливо прийняти вищезазначені три закони, які докорінно змінять ситуацію для державних

службовців, дасть їм змогу розвиватись та отримувати гідну заробітну плату.

У своєму дослідженні також надало низку рекомендацій зі шляхів вдосконалення державної служби та залучення до неї більшої кількості молоді [4]. Серед ключових рекомендацій, варто виділити такі: (1) створити механізми для повернення фахівців з-за кордону; (2) оптимізація конкурсних процедур відповідно до стандартів ЄС; (3) встановити чіткий механізм оплати праці, надати додаткові соціальні гарантії особливо для працівників прифронтових територій; (4) провести заходи, спрямовані на підвищення престижності та авторитетності державної служби; (5) запровадити заохочення за результатами роботи, освітні можливості тощо. Усе це значно підвищить престиж роботи на державній службі, сприятиме залученню більшої кількості охочих на працевлаштування.

Проте, крім явних недоліків, державна служба має і певні переваги порівняно з працею в приватному секторі. Серед них:

1. Офіційне працевлаштування. У державному секторі усі люди працевлаштовані виключно офіційно, а тому отримують офіційну заробітну плату, оплачують відпустки, лікарняні тощо. У приватному секторі таке трапляється не завжди. Досить часто люди або взагалі непрацевлаштовані та отримують заробітну плату в конвертах, або працевлаштовані та отримують мінімальну заробітну плату офіційно, а решту готівкою. Це робиться з метою ухилення від сплати податків, які роботодавцю просто не вигідно платити. Так само, у приватному секторі людина має менше шансів отримати офіційну оплачувану відпустку ніж на державній службі.

2. Гідне пенсійне забезпечення. Державні службовці можуть отримати значно більші пенсії порівняно з людьми, які все життя працювали у приватному секторі. Це відбувається через різноманітні доплати за стаж на державній службі тощо.

3. Різноманітні соціальні пільги та гарантії. Державним службовцям держава надає різноманітні пільги: безкоштовний проїзд, можливість безкоштовно отримати житло, доплати за вислугу років тощо. Натомість у приватному секторі винагорода включає в себе виключно заробітну плату та можливо преміювання.

ВИСНОВКИ

Отже, державна служба має як свої мінуси, так і певні плюси, порівняно з працевлаштуванням у приватному секторі. Для повного забезпечення штату державних службовців варто прийняти законопроекти, які впливають на матеріальне забезпечення працівників, які працюють на державу, як це зроблено із законопроектом №8222. Крім цього, варто дотримуватись рекомендацій Національного агентства України з питань державної служби зі створення справжніх, прозорих конкурсів, залучення фахівців з-за кордону, поліпшення соціальних гарантій тощо.

Тільки так державна служба стане конкурентною приватному сектору, який буде змушено також вживати різноманітних заходів для залучення нових працівників до себе (офіційне працевлаштування, дотримання трудового законодавства тощо). У кінцевому підсумку це приведе до того, що економіка України буде отримувати більше податків від роботодавців з приватного сектору, а на ринку праці буде створено справжню конкуренцію.

Список використаних джерел

1. Вуець П. Тотальний брак кадрів і нова система зарплат. Інтерв'ю з головою Нацагентства з держслужби. *Главком*. 2024. 10 вересня. URL: <https://glavcom.ua/longreads/vilnimi-je-34-tis-vakansij-holova-natsahentstva-z-derzhsluzhbi-pro-totalnij-brak-kadriv-i-novu-sistemu-zarplat-chinovnikiv-1019593.html>
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#n6>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>
4. Стратегії залучення молодих професіоналів на публічну службу: результати дослідження. *Національне агентство України з питань державної служби*. 2025. 06 берез. URL: https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/47/Survey_Report_Youth_Engagement_to_Public_Service.pdf?fbclid=IwY2xjawIppgIleHRuA2FlbQIxMAABHY1LAoEnIVplmJ6kgFpPduLvGTFkL100wVKU0rJ96l8UvZCHyu4v6dLBg_aem_rR-NUg9zfk0MHRUwRWM_UA
5. Проект Закону про службу в органах місцевого самоврядування: картка законопроекту від 05.01.2022 р. № 6504. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73563
6. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про державну службу» щодо удосконалення порядку співвідношення між рангами державних службовців і рангами посадових осіб місцевого самоврядування, військовими званнями, дипломатичними рангами та іншими спеціальними званнями та зарахування до стажу державної служби часу роботи на деяких посадах у військових адміністраціях: картка законопроекту від 10.07.2023 р. № 9478. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/42269>
7. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні: картка законопроекту від 30.10.2020 р. № 4298. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70293
8. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про державну службу" щодо впровадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад: картка законопроекту від 23.11.2022 р. № 8222. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/40885>
9. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 р. № 474-р. Дата оновлення: 25.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-p#Text>
10. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р. Дата оновлення: 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p#Text>

References

1. Vuets P. Total shortage of personnel and a new salary system. Interview with the head of the National Agency for Civil Service. *Hlavkom*. 2024. 10 September. URL: <https://glavcom.ua/longreads/vilnimi-je-34-tis-vakansij-holova-natsahentstva-z-derzhsluzhbi-pro-totalnij-brak-kadriv-i-novu-sistemu-zarplat-chinovnikiv-1019593.html> [in Ukrainian].
2. On civil service: Law of Ukraine of 10.12.2015. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#n6> [in Ukrainian].
3. On amendments to certain laws of Ukraine on the functioning of the civil service and local self-government during the period of martial law: Law of Ukraine of 12.05.2022. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> [in Ukrainian].
4. Strategies for attracting young professionals to public service: research results. *National Agency of Ukraine on Civil Service*. 2025. 06 March. URL: https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/47/Survey_Report_Youth_Engagement_to_Public_Service.pdf?fbclid=IwY2xjawIppgIleHRuA2FlbQIxMAABHY1LAoEnIVplmJ6kgFpPduLvGTFkL100wVKU0rJ96l8UvZCHyu4v6dLBg_aem_rR-NUg9zfk0MHRUwRWM_UA [in Ukrainian].
5. Draft law on Service in Local Self-Government Bodies: card of the draft law № 6504 dated 05.01.2022. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73563 [in Ukrainian].
6. Draft law on amendments to the Law of Ukraine "On Civil Service" on improving the procedure for correlation between the ranks of civil servants and ranks of local government officials, military ranks, diplomatic ranks and other special ranks and including the time of work in certain positions in military administrations in the civil service experience: draft law № 9478 of 10.07.2023. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/42269> [in Ukrainian].
7. Draft law on amendments to the Law of Ukraine "On Local State Administrations" and some other legislative acts of Ukraine on reforming the territorial organization of executive power in Ukraine: draft law card № 4298 of 30.10.2020. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70293 [in Ukrainian].
8. Draft law on amendments to the Law of Ukraine "On Civil Service" on the implementation of unified approaches to remuneration of civil servants based on position classification: draft law card № 8222 of 23.11.2022. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/40885> [in Ukrainian].
9. Some issues of reforming the public administration of Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 24.06.2016. № 474-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-p#Text> [In Ukrainian].
10. Some issues of reforming the public administration of Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 21.07.2021. № 831-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p#Text> [In Ukrainian].

Tetiana STESHENKO

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2002-454X>

e-mail: t.v.steshenko@nlu.edu.ua

Yehor ZAVIALOV

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2081-2634>

e-mail: zavialov00002@gmail.com

Oleksandr MATSAK

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>

e-mail: Mr.DanSkyy@gmail.com

DEFICIT OF PERSONNEL IN THE CIVIL SERVICE: REASONS AND DIRECTIONS FOR IMPROVING LEGISLATION

The paper analyzes in detail the latest reports of the National Agency of Ukraine on Civil Service, which cover the state of staffing in the public administration. Particular attention is paid to the issues of the number of vacancies in state bodies, as well as the dynamics of changes in this indicator in recent years. The reports provide statistical data on the level of filling positions, regional features of the shortage of personnel, as well as the specifics of individual state authorities that have the greatest difficulties with attracting personnel.

The paper also conducts a comprehensive analysis of these reports, which allows identifying the main trends and patterns in the field of staffing in the civil service. The main reasons for the lack of a sufficient number of people willing to work in state bodies are highlighted. Among the key factors are the low level of wages, limited opportunities for career growth, bureaucratic difficulties, as well as an insufficient number of social benefits that could stimulate specialists to work in the public sector.

In addition, the paper conducts a detailed comparison of working conditions in the civil service and the private sector. It has been established that in most cases private companies offer significantly better financial conditions, wider opportunities for professional development, more flexible work schedules and a developed system of motivational measures. Against this background, the civil service often turns out to be less attractive for qualified specialists, which leads to an outflow of personnel to the private sector.

Recent changes to the legislation related to the reform of the civil service are analyzed, as well as draft laws aimed at improving the situation in this area. Particular emphasis is placed on the need for further improvement of the regulatory framework governing the issues of social security of civil servants, their motivation and professional development.

Keywords: civil service, material support, private sector, social guarantees, staff shortage

Дмитро Анатолійович **КОБИЛЬНИК**

д.ю.н., професор, зав. кафедри, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6777-7963>

e-mail: d.a.kobyl'nyk@nlu.edu.ua

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТРАНСКОРДОННИХ ОПЕРАЦІЙ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

У статті досліджено правові аспекти обов'язкового розкриття інформації про транскордонні операції платників податків та механізми автоматичного обміну інформацією між податковими органами. Проаналізовано європейське законодавство (DAC6, DAC7), стандарти BEPS від ОЕСР і FATF, виявлено регуляторні прогалини та надано рекомендації із вдосконалення українського законодавства у цій сфері.

Ключові слова: податкові правовідносини, платники податків, обов'язкове розкриття інформації, інформація про транскордонні операції, автоматичний обмін інформацією, податкове планування

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку економіки транскордонні фінансові операції відіграють важливу роль у забезпеченні стійкості міжнародної торгівлі, залученні інвестицій та інтеграції національних економік у світову фінансову систему. Проте ці операції нерідко супроводжуються низкою викликів, зокрема затримками платежів, високими транзакційними витратами, правовими бар'єрами та ризиками, пов'язаними з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму.

Зі свого боку, боротьба з ухиленням від сплати податків є одним з політичних пріоритетів ЄС з метою створення більш глибокого та справедливого єдиного ринку як в середині ЄС, так і з третіми країнами. У цьому контексті Європейська Комісія протягом останніх років подала низку ініціатив, спрямованих на створення більш справедливої та прозорої податкової системи. Підвищення прозорості є одним з ключових стовпів стратегії з боротьби з ухиленням від сплати податків. Зокрема, обов'язкове розкриття інформації про транскордонні операції та обмін інформацією між податковими адміністраціями має вирішальне значення для забезпечення необхідною інформацією державні органи для ефективного виконання своїх обов'язків [1].

МЕТА статті – дослідження правових аспектів обов'язкового розкриття інформації про транскордонні операції платників податків та автоматичного обміну інформацією між податковими адміністраціями, а також оцінювання ефективності наявних механізмів розкриття інформації про транскордонні операції. Для досягнення цієї мети передбачається розв'язання таких завдань: дослідити європейське законодавство у сфері розкриття інформації про транскордонні операції та автоматичного обміну інформацією між податковими органами, порівняти його з нормами українського права, оцінити ефективність правових механізмів обов'язкового розкриття інформації про транскордонні операції у контексті боротьби з ухиленням від сплати податків. Дослідження спрямоване на виявлення ключових правових прогалин та розроблення рекомендацій із вдосконалення законодавства України з урахуванням міжнародних стандартів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано комплексний підхід, що

поєднує загальнонаукові та спеціально-правові методи, зокрема системного та структурно-функціонального аналізу, формально-юридичний і порівняльно-правовий методи. Проаналізовано міжнародні нормативні акти та законодавство ЄС, документи FATF та Базельського комітету з банківського нагляду, звіти міжнародних організацій, а також наукові джерела з питань транскордонних фінансових операцій. Методологія дала змогу виявити ключові проблеми у сфері транскордонних платежів та оцінити ефективність міжнародних регуляторних механізмів.

РЕЗУЛЬТАТИ

У жовтні 2020 р. міністри фінансів і керівники центральних банків країн G20 схвалили Дорожню карту для посилення транскордонних платежів, яка охоплює 19 блоків, спрямованих на підвищення швидкості, зниження вартості, покращення прозорості та доступності таких операцій. Одним із важливих компонентів цієї ініціативи стало посилення взаємодії у сфері регулювання боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Група розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів FATF взяла на себе провідну роль у створенні відповідного блоку, який фокусується на виявленні тих сфер, де розбіжності у правилах або їх впровадженні створюють ризики для транскордонних платежів. У цьому контексті FATF ініціювала ґрунтовне галузеве дослідження у співпраці з Базельським комітетом з банківського нагляду (BCBS). Виходячи з проведеного аналізу, сфери, де непослідовні національні підходи спричиняють найбільші перешкоди для приватного сектора, це: 1) ідентифікація та перевірка клієнтів і бенефіціарних власників; 2) перевірка санкцій; 3) надсилання та отримання інформації про клієнта/транзакції; 4) встановлення та підтримка кореспондентських банківських відносин. Здається, що ключові проблеми збігаються [2].

У лютому 2024 р. на своєму засіданні FATF почала перегляд Рекомендацій 16 (R16) «Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення» [3], що стосуються грошових переказів, з метою врахування стрімкого розвитку транскордонних платіжних систем і змін у галузевих стандартах. А в лютому 2025 р. вже опублікувала Другу публічну консультацію з пере-

гляду Рекомендації 16 [4] і відповідного глосарію термінів, щоб адаптувати їх до змін у платіжних бізнес-моделях і стандартах обміну повідомленнями. Такий перегляд здійснить уточнення ролей і обов'язків різних учасників платіжного ланцюга та покращення вмісту та якості основної інформації про відправника та бенефіціара, що міститься в платіжних повідомленнях. Це має сприяти досягненню більшої прозорості та більш ефективних і ефективних процесів відповідності фінансовими установами, які борються з фінансовими злочинами [5].

FATF наголошує, що ефективне обов'язкове розкриття інформації про транскордонні фінансові операції є невіддільним елементом боротьби з фінансовими злочинами, а збільшення транскордонної фінансової діяльності загострило потребу країн у співпраці та обміні інформацією про платників податків [6].

Обов'язкове розкриття інформації про транскордонні операції платників податків має на меті: по-перше, забезпечення податкової прозорості та зменшення ризиків ухилення від оподаткування; по-друге, виявлення агресивного податкового планування та застосування схем, які спрямовано на заниження бази оподаткування та штучне переміщення прибутку в низькоподаткові юрисдикції (відповідно до стандартів BEPS); по-третє, запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму через механізми контролю за фінансовими потоками (відповідно до стандартів FATF); по-четверте, підвищення ефективності автоматичного обміну податковою інформацією між країнами (CRS); по-п'яте, посилення контролю за операціями з віртуальними активами та криптовалютами, які часто використовуються для приховування доходів та ухилення від оподаткування.

Оскільки обов'язкове розкриття інформації про транскордонні операції платників податків має на меті не лише забезпечення податкової прозорості, але й запобігання ухиленню від сплати податків, боротьбу з відмиванням коштів та фінансовими махінаціями, таке розкриття інформації здійснюється не лише податковим органом, але й іншим контролюючим органом та суб'єктом регулювання. Зокрема: 1) фінансові установи (банки, платіжні системи, криптобіржі) звітують податковим і фінансовим моніторинговим органам; 2) аудитори та податкові консультанти зобов'язані повідомляти про агресивні схеми податкової оптимізації відповідно до Директиви DAC6; 3) юридичні особи та корпоративні структури розкривають інформацію про бенефіціарних власників; 4) посередницькі платформи та маркетплейси звітують про транскордонні платежі відповідно до Директиви DAC7; 5) митні органи, Національний банк та антимонопольні органи контролюють фінансові потоки у відповідних сферах.

Так, обов'язкове розкриття транскордонної інформації про транскордонні операції платників податків – це не лише податковий контроль, а комплексний механізм, який охоплює боротьбу з ухиленням від сплати податків, відмиванням коштів та фінансовими махінаціями.

Серед основних характеристик фінансових механізмів, які створюють зобов'язання зі звітування перед національними податковими органами, можна виділити такі: а) низькоподаткові юрисдикції, які не передбачають жодного оподаткування компаній або фізичних осіб, або які встановлюють дуже низькі податки, чи які включено до списку юрисдикцій, які не співпрацюють з Радою

ЄС у сфері оподаткування; б) компанії поза юрисдикцією ЄС (коли використовуються компанії чи установи, які не підпадають під регулювання ЄС з автоматичного обміну інформацією з податкових питань); в) юрисдикції, не зобов'язані до автоматичного обміну інформацією (у разі передачі частини доходу або капіталу через юрисдикції, які не підпадають під механізми автоматичного обміну інформацією з державою, резидентом якої є платник податків); г) цільове спрямування частини «несплатених» податків (коли фіксований відсоток стягується як комісія чи винагорода посереднику за надані послуги); ґ) збитки, що зменшують податкове зобов'язання (пряма визначення у договорах використання збитків для зменшення податкового зобов'язання за певних умов) або податково-звільнений платіж (здійснення платежу в рамках конкретної угоди, яка гарантує звільнення від оподаткування в юрисдикції, де цей платіж мав би обкладатися податком); д) механізми податкового планування (консультації з податкового планування, які застосовуються однаково до кількох платників податків без індивідуальних рішень); е) угоди з передачі нематеріальних активів, які складно оцінити чи категоризувати; є) конвертація частини активів (коли частина доходу або капіталу клієнта перетворюється на продукти чи платежі, які не підлягають автоматичному обміну інформацією). Ці основні характеристики транскордонних операцій дають змогу класифікувати певний механізм податкового планування як потенційно придатний для ухилення від оподаткування чи уникнення податкових зобов'язань. Однак сама лише наявність цих елементів не є підтвердженою наявністю ризиків. Фактично ці характеристики є індикаторами, що сигналізують компетентним органам про потенційні механізми агресивного податкового планування.

Основою для розроблення національних механізмів обов'язкового розкриття інформації про транскордонні операції платників податків, зокрема й європейських Директив DAC6 та DAC7, є міжнародні стандарти та рекомендації, зокрема вже згадані Рекомендації FATF стосовно моніторингу транскордонних платежів та бенефіціарів [3]; План дій BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) від Організації економічного співробітництва та розвитку, що спрямовано на боротьбу з агресивним податковим плануванням і уникненням оподаткування через транскордонні схеми [7]; CRS – Глобальний стандарт автоматичного обміну податковою інформацією, розроблений ОЕСР [8].

Основна мета Директиви ЄС стосовно обов'язкового автоматичного обміну інформацією у сфері оподаткування стосовно підзвітних транскордонних угод DAC6 [9] – посилення податкової прозорості та боротьба з агресивним податковим плануванням шляхом внесення нових положень до чинної Директиви Ради 2011/16/ЄС стосовно адміністративної співпраці у сфері оподаткування. У своїх висновках 2016 р. стосовно зовнішньої податкової стратегії та заходів проти зловживання податковими угодами Рада ЄС закликала Європейську комісію розглянути законодавчі ініціативи з обов'язкових правил розкриття інформації відповідно до Кроку 12 проекту BEPS ОЕСР з метою запровадження ефективніших запобіжників для посередників, які розробляють для своїх клієнтів схеми ухилення від оподаткування.

Оскільки угода про транскордонне податкове пла-

нування являє собою механізм, наслідки якого стосуються більш ніж однієї юрисдикції в межах ЄС або навіть стосовно угод з третіми країнами [10], то відповідно до положень Директиви DAC6 будь-який посередник, який бере участь у розробленні та подальшому впровадженні механізмів, що містять один або більше з вищезазначених характерних елементів (hallmarks) податкового планування на користь компаній або фізичних осіб, повинен обов'язково надавати інформацію про це компетентним податковим органам [9].

Якщо звернутися до ефективності запропонованого правового регулювання обов'язкового розкриття інформації про транскордонні операції платників податків на рівні міжнародних механізмів та європейського законодавства, то слід проаналізувати вразливі місця транскордонних операцій, зумовлені складністю їх відстеження, оцінювання та контролю.

Так, окрім операцій з криптовалютами, контроль яких часто ускладнено через характер блокчейну та анонімність, та бартерних схем, що не передбачають грошового потоку, який можна відстежити, є ще кілька вразливих видів транскордонних операцій, де механізм обов'язкового розкриття інформації працює недостатньо ефективно або має регуляторні прогалини. Серед них необхідно виділити такі:

1. Транскордонне надання цифрових послуг, зокрема продаж цифрового контенту, SaaS-рішень, онлайн-консультації. Оскільки багато компаній реєструються в юрисдикціях з пільговим податковим режимом і мають можливість уникати сплати ПДВ чи податку на прибуток у країні реального споживання послуги. Проблемою є відсутність прозорості через складність відстеження цифрових платежів та бенефіціарів доходу. На рівні ЄС ця прогалина вже має своє вирішення в Директиві DAC7, що зобов'язує онлайн-платформи розкривати інформацію про доходи своїх користувачів.

2. Транскордонне володіння інтелектуальною власністю (ліцензійні платежі, роялті, авторські права), що часто застосовується для штучного заниження податкової бази шляхом переказу роялті до низькоподаткових юрисдикцій (наприклад, до Ірландії чи Люксембургу). Хоча BEPS крок 8-10 вже частково вирішує цю проблему, але контроль залишається слабким через складність оцінювання реальної вартості нематеріальних активів.

3. Використання трастів та офшорних фондів через наявність номінальних власників та відсутність прозорості стосовно бенефіціарів дає змогу уникати податкової звітності. Частково вирішується через стандарт CRS та розкриття бенефіціарів за вимогами FATF, але ефективність залежить від політичної волі офшорних юрисдикцій.

4. Транскордонні фінансові операції через стейблкоїни та DeFi-платформи, зокрема переказ коштів через децентралізовані біржі (DEX) або використання стейблкоїнів (USDT, USDC). Немає посередника, який би був зобов'язаний розкривати інформацію відповідно до стандартів FATF або CRS. FATF нині розробляє «Travel Rule» для DeFi-платформ, але регулювання ще не є глобальним.

5. Виведення капіталу через внутрішньогрупові позики, надання кредитів між компаніями в різних юрисдикціях для штучного заниження податкової бази через відсоткові платежі. Частково регулюється в межах Плану BEPS крок 4 (обмеження відсоткових витрат), але складно контролювати реальність таких угод.

Так, незважаючи на міжнародні стандарти, найбільш уразливими до обов'язкового розкриття інформації залишаються ті транскордонні операції, які здійснюються через децентралізовані платформи (DeFi), пов'язані з нематеріальними активами, мають нетипову структуру розрахунків (бартер, роялті, внутрішньогрупові позики) або проводяться через офшорні юрисдикції.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що ефективне функціонування механізмів обов'язкового розкриття інформації про транскордонні операції платників податків є ключовим елементом у забезпеченні фінансової прозорості, боротьбі з агресивним податковим плануванням, відмиванням коштів і фінансуванню тероризму. У сучасних умовах цифровізації фінансових процесів держави зіштовхуються з новими викликами, що потребують уніфікації підходів до обміну податковою інформацією та ефективного регуляторного нагляду.

Досвід ЄС, зокрема впровадження директив DAC6 та DAC7, засвідчує необхідність посилення контролю за транскордонними податковими схемами, активного залучення посередників до процесів звітування, а також гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Перегляд Рекомендації 16 FATF свідчить про динамічний розвиток нормативної бази та потребу в оновленні процедур відповідно до нових платіжних технологій і бізнес-моделей.

Адаптація українського законодавства до міжнародних стандартів та врахування європейських підходів до правового регулювання розкриття інформації про транскордонні операції сприятиме зменшенню ризиків ухилення від оподаткування, зміцненню інституційної спроможності державних органів і підвищенню рівня довіри до фінансової системи.

Список використаних джерел

1. Cachia F. Tax Transparency for Intermediaries: The Mandatory Disclosure Rules and Its EU Impact. *EC Tax Review*. 2018. № 27(4). pp. 206-217. URL: <https://doi.org/10.54648/ecta2018022>
2. Cross-Border Payments. FATF, OECD. 2021. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/cross-border-payments.html>
3. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation. FATF, Paris. 2012. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html>
4. Second Public Consultation on Recommendation 16 on Payment Transparency. FATF. 2025. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/R16-public-consultation-February-2025.html>
5. Lovegrove Simon. FATF second consultation on revisions to R.16 and INR.16. Norton Rose Fulbright. 2025. URL: <https://www.regulationtomorrow.com/global/fatf-second-consultation-on-revisions-to-r-16-and-inr-16/>

6. Внукова Н.М. Вимоги міжнародних стандартів з фінансового моніторингу до транскордонних платежів. *Цифрова економіка і сталій розвиток: новітні тенденції у фінансах, обліку, менеджменті та соціально-поведінкових науках*: зб. матеріалів IV Міжн. наук.-пр. конф. (м. Берегове, 26-27 березня 2024 р.). Берегове, 2024. С. 268-271. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/32206/1/Тези_Внукова%20_НМ_Ракоци_26_03_24.pdf

7. Base erosion and profit shifting (BEPS). Action Plan. OECD. URL: <https://www.oecd.org/tax/beeps/>

8. The Common Reporting Standard (CRS). OECD. URL: <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/common-reporting-standard/>

9. Council Directive (EU) 2018/822 of 25 May 2018 amending Directive 2011/16/EU as regards mandatory automatic exchange of information in the field of taxation in relation to reportable cross-border arrangements. ST/7160/2018/INIT. OJ L 139, 5.6.2018.

10. Schreiber U. International Company Taxation: An Introduction to the Legal and Economic Principles. *Springer Texts in Business and Economics University of Mannheim*. 2013. pp. 46-48.

References

1. Cachia F. Tax Transparency for Intermediaries: The Mandatory Disclosure Rules and Its EU Impact. *EC Tax Review*. 2018. № 27(4). pp. 206-217. URL: <https://doi.org/10.54648/ecta2018022>

2. Cross-Border Payments. FATF, OECD. 2021. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/cross-border-payments.html>

3. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation. FATF, Paris. 2012. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html>

4. Second Public Consultation on Recommendation 16 on Payment Transparency. FATF. 2025. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/R16-public-consultation-February-2025.html>

5. Lovegrove Simon. FATF second consultation on revisions to R.16 and INR.16. Norton Rose Fulbright. 2025. URL: <https://www.regulationtomorrow.com/global/fatf-second-consultation-on-revisions-to-r-16-and-inr-16/>

6. Vnuкова N.M. Requirements of international financial monitoring standards for cross-border payments. *Digital economy and sustainable development: latest trends in finance, accounting, management and social and behavioral sciences*: collection of materials of the IV International Scientific-Professional Conference (Berehove, March 26-27, 2024). Berehove, 2024. pp. 268-271. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/32206/1/Тези_Внукова%20_НМ_Ракоци_26_03_24.pdf [in Ukrainian].

7. Base erosion and profit shifting (BEPS). Action Plan. OECD. URL: <https://www.oecd.org/tax/beeps/>

8. The Common Reporting Standard (CRS). OECD. URL: <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/common-reporting-standard/>

9. Council Directive (EU) 2018/822 of 25 May 2018 amending Directive 2011/16/EU as regards mandatory automatic exchange of information in the field of taxation in relation to reportable cross-border arrangements. ST/7160/2018/INIT. OJ L 139, 5.6.2018.

10. Schreiber U. International Company Taxation: An Introduction to the Legal and Economic Principles. *Springer Texts in Business and Economics University of Mannheim*. 2013. pp. 46-48.

Dmytro KOBYLNIK

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the department, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6777-7963>

e-mail: d.a.kobylnik@nlu.edu.ua

LEGAL SUPPORT FOR TRANSPARENCY OF CROSS-BORDER TRANSACTIONS OF TAXPAYERS

Introduction. Mandatory disclosure of information on cross-border transactions and exchange of information between tax administrations is crucial to ensure that government authorities have the necessary information to effectively perform their duties.

The purpose of the paper is to study the legal aspects of mandatory disclosure of information on cross-border transactions of taxpayers and automatic exchange of information between tax administrations, and also to assess the effectiveness of existing mechanisms for disclosure of information on cross-border transactions.

Results. The paper analyzes European legislation (DAC6, DAC7), OECD and FATF BEPS standards, identifies regulatory gaps and provides recommendations for improving Ukrainian legislation in this area. The author identifies the main characteristics of financial mechanisms that create reporting obligations to national tax authorities. Mandatory disclosure of cross-border information on cross-border transactions of taxpayers is not only tax control, but a comprehensive mechanism that covers the fight against tax evasion, money laundering and financial fraud.

Conclusion. The author concludes that, despite international standards, the most vulnerable to mandatory disclosure are those cross-border transactions that are carried out through decentralized platforms (DeFi), involve intangible assets, have an atypical settlement structure (barter, royalties, intra-group loans) or are conducted through offshore jurisdictions. Adapting Ukrainian legislation to international standards and taking into account European approaches to legal regulation of disclosure of information on cross-border transactions will help reduce the risks of tax evasion, strengthen the institutional capacity of public authorities, and increase confidence in the financial system.

Keywords: tax relations, taxpayers, mandatory disclosure, information on cross-border transactions, automatic exchange of information, tax planning

Інна Валентинівна БАЛИМ

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3019-9678>

e-mail: innabalym27@gmail.com

Богдан Романович КАЗАРІН

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8356-3703>

e-mail: Bogdan11111111122@gmail.com

Павло Юрійович ЛАВРИК

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9666-8237>

e-mail: pavel.lav2017@gmail.com

ПРАВОВИЙ СТАТУС КРИПТОВАЛЮТ У США ТА КИТАЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено правому регулюванню криптовалют у контексті сучасних глобальних тенденцій. Акцентовано на характеристиці напрямів актуальної державної політики США та Китаю, що дає змогу прогнозувати тенденції подальшого розвитку ринку криптовалют з погляду його регулювання й нагляду за діяльністю учасників. Досліджено сучасні процеси включення криптоактивів у фінансову систему США, а також рішення китайського уряду Китаю із розроблення власної криптовалюти і створення відповідної моделі адміністрування, яка на відміну від класичної децентралізованої моделі передбачає всебічний і суворий контроль з боку регуляторних органів. У статті зроблено висновок про необхідність налагодження міжнародного співробітництва та гармонізацію правових норм, що дасть змогу забезпечити належний рівень прозорості світового ринку криптовалют, а також захист прав та інтересів його учасників.

Ключові слова: регулювання криптовалют, блокчейн, децентралізація, законодавство, криптобізнес

ВСТУП

Функціонування більшості криптовалют відбувається на основі інноваційної технології блокчейн, яка сприяє прозорості та безпеці фінансових транзакцій, мінімізуючи ризики шахрайства, але водночас може сприяти незаконній діяльності, такій як відмивання грошей та ухилення від сплати податків. На відміну від фіатних валют, які цілком залежать від держав, у них немає централізованого регулювання. Це створює нові можливості для інвесторів і бізнесу, але й чималі виклики для урядів, що прагнуть контролювати «фінансові потоки». Тому правове регулювання криптовалют є актуальною проблемою, що потребує комплексного підходу до таких ключових питань, як правова природа криптовалют, визначення юрисдикції, захист прав учасників ринку. Основною для правового регулювання статусу криптовалют є підхід до розуміння їх правової природи, на основі якої визначається, які норми права варто застосовувати. Залежно від підходу до розуміння їх правової природи криптовалюти можуть бути визнані валютою, товаром, цінним папером або окремим видом активу. Така різноманітність підходів створює неоднорідність у правозастосуванні та ускладнює формування єдиних стандартів на міжнародному рівні. Для забезпечення належного рівня правового регулювання криптовалют слід визначити єдиний підхід до визначення юрисдикції, адже функціонал останніх у глобальному цифровому просторі не прив'язано до конкретної держави. До того ж транскордонний характер транзакцій ускладнює боротьбу з такими правопорушеннями, як відмивання грошей, фінансування тероризму та кіберзлочинність.

Правники активно вивчають специфіку застосування криптовалют, їх правову природу та функції. Актуальність

цього питання зумовлена тим, що криптовалюта стала повноцінним платіжним засобом, має високий попит та забезпечує швидке здійснення транзакцій. Доцільно тут згадати роботи Р. Фолсома, Н. Голубевої, О. Железова, В. Скрипника, Р. Стефанчука, М. Гребенюка, К. Пашенка та ін. Ці науковці розвинули різні теоретичні позиції із правової природи криптовалют, її співвідношення з традиційними об'єктами приватної власності та загальними підходами до правового регулювання. Так, В. Логойда, розглядаючи правовий статус криптовалют в Азії, слушно вказує на відсутність єдиного підходу до юридичного статусу останніх, оскільки різні держави визначають криптовалюти по-різному: «товар», «послуга», «оборотна цінність», «нематеріальний» чи «віртуальний актив» [1].

МЕТА роботи – аналіз та узагальнення зарубіжного (китайського і американського) досвіду правових підходів до регулювання криптовалют.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано комплекс наукових методів: логічний аналіз та синтез, а також порівняльно-правовий та метод узагальнення, які стали в пригоді у вивченні зарубіжного законодавства та судової практики.

РЕЗУЛЬТАТИ

З-за відсутності уніфікованого міжнародного підходу до регулювання правового статусу криптовалют, нагляду за діяльністю учасників ринку криптоактивів виникають т.зв. «сірі зони», які сприяють зловживанням і перешкоджають ефективному правозастосуванню. Це вимагає від держав активації зусиль у напрямі співпраці та виробленні єдиної міжнародно-правової системи регулювання криптовалют. Тому міжнародна співпраця є єдиним шляхом до формування глобальних

стандартів, які б враховували як економічні, так і правові особливості функціонування криптовалют. Так, правове регулювання криптовалют у сучасних умовах потребує системного підходу, який охоплював би чітке визначення їх правового статусу, вирішення юрисдикційних колізій, уможливив би належний рівень захисту прав учасників ринку та гармонізацію міжнародних норм. Вивчаючи підходи до регулювання криптовалют, передусім звернемося до практики Китаю – колиски всієї криптоіндустрії світу. Саме там у 2011 р. вперше відкрилася криптовалютна біржа BTC China, а вже у 2013 р. Baidu, китайський гігант пошукової системи, почав приймати Bitcoin як плату за послуги безпеки вебсайтів [2]. Зауважимо, що Китай відразу доволі негативно поставився до появи централізованого засобу впливу. Так, у Повідомленні про запобігання ризикам Bitcoin, виданого Народним банком Китаю, Міністерством промисловості та інформаційних технологій, Комісією з регулювання банківської діяльності Китаю, Комісією з регулювання цінних паперів Китаю та Комісією з регулювання страхування Китаю від 3 грудня 2013 р., вперше зазначено, що Bitcoin слід розглядати як «особливий віртуальний товар» без статусу валюти, а також заборонялося відповідним державним установам здійснювати комерційну діяльність, пов'язану з крипто валютами. Державні установи отримали інформацію, що вітчизняні фінансові установи не можуть проводити розрахунки або платежі, що пов'язані з Bitcoin. Також транспортним компаніям і компаніям з управління фондами заборонили здійснювати інвестиції, пов'язані з Bitcoin, і надано пораду страховикам не страхувати Bitcoin [3].

У 2017 р. Народний банк Китаю разом із сімома іншими міністерствами та комісіями опублікував «Оголошення про запобігання ризикам, пов'язаним з випуском і фінансуванням токенів», в якому зазначено, що ICO (первинне розміщення монет) та токени не мають такого ж правового статусу, як валюта. Вони не випускаються органами монетарного регулювання та не можуть використовуватися як законний платіжний засіб. Також криптовалютам заборонили перебувати в обігу та використовуватися на фінансових ринках як валюта. Фінансування через випуск токенів визнано несанкціонованим і незаконним публічним фінансовим залученням коштів, що може підпадати під підозру в незаконному випуску цінних паперів, шахрайстві, фінансових пірамідах та інших правопорушеннях. Незважаючи на жорсткі правила, ринок Китаю залишався привабливим для криптовалютних транзакцій. Але 18 травня 2021 р. китайська влада оголосила про повну заборону будь-яким фінансовим установам оперувати криптовалютою для платежів, грошових переказів та будь-яких інших фінансових операцій. Також заборонили конвертацію між криптовалютами та китайським юанем. Ці заходи стали найбільш масштабними репресіями проти криптовалют, адже суттєво розширили правила, запроваджені ще у 2017 р. [2]. До того ж китайська влада запровадила інформаційну кампанію стосовно ризиків використання криптовалют. Усі державні департаменти, адміністративні регіони та галузеві асоціації отримали вказівку активно використовувати медіа й інші комунікаційні канали для підвищення обізнаності громадськості про незаконність та шкідливість криптовалютної діяльності.

Ще одним важливим аспектом нових обмежень стало

визнання поза законом закордонних криптовалютних бірж, які обслуговують громадян Китаю через мережу Інтернет. Це означало повне закриття доступу китайських громадян до міжнародних платформ обміну криптовалютою. Водночас важливо простежити зміну правничої доктрини між прийняттям рішень китайської влади: в період між 2013 р. та 2021 р. Так, у спорі про реституцію між Дін Хао (Ding Hao) та Чжай Веньцзе (Zhai Wenjie), який стосувався приватного кредитування Litecoin, суд з'ясував чи підпадає Litecoin під категорію «речі». У своєму рішенні суд, посилаючись на визначення «речі», закріплене у Законі Китаю про власність 2007 р., а також на ст. 127 Цивільного кодексу Китаю, дійшов висновку, що нематеріальний Litecoin відповідає критеріям класифікації як речі та віртуального активу, тому має право на правовий захист [4].

У спорі про реституцію між Сюй Мімі (Xu Mimi) та Чень Сяобо (Chen Xiaobo) позивач вимагав повернення запозичених Bitcoin, відповідач стверджував, що Bitcoin не є валютою і на нього не поширюється правило «володіння дорівнює праву власності», тому позивач, який є лише власником, не має права на реституцію. Суд посилався на Повідомлення про запобігання ризикам, пов'язаним з Bitcoin, видане центральним банком Китаю та іншими міністерствами в 2013 р., яке передбачає, що Bitcoin слід розглядати як «особливий віртуальний товар» без статусу валюти. Суд дійшов висновку, що позивач мав обґрунтовану позовну заяву, оскільки уряд забороняє використання Bitcoin лише як валюти, дозволяючи його володіння, використання та передачу як товару [5]. Однак після 2021 р. більшість позовів відхилено судами. Наприклад, у спорі про приватне кредитування між Тіаном (Tian) і Лі (Li), який стосувався договору про позику криптоактиву Tether, суд, відхиляючи позовні вимоги позивача, постановив, що надання монет Tether як позики - незаконна дія, що не захищається законом. Посилаючись на занепокоєння добробутом громади, суд вирішив, що угода порушила економічний і фінансовий порядок і порушила суспільні інтереси, а також будь-які пов'язані з цим збитки покладаються на залучені сторони. Фактично, замість того щоб зосереджуватися на правовому аналізі та застосуванні правових норм, головна увага суду в таких справах зосереджується на узгодженні свого рішення з державною риторикою та політикою [6]. Варто визнати, що як такого законодавчого акта про повну заборону криптовалют в Китаї немає, натомість є лише рекомендації для державних інститутів [7].

На наш погляд, головною причиною жорсткої політики Китаю до криптовалют є їх децентралізована природа. Через це ще у 2014 р. Народний банк Китаю почав розроблення власної цифрової фіатної валюти (e-CNY), яка має стати контрольованою альтернативою інших криптовалют. Придушення криптоіндустрії в Китаї призвело до того, що багато «криптопідприємців» стали шукати нові можливості для ведення бізнесу в інших країнах. У результаті багато з них переорієнтувалися на Казахстан, Росію чи Америку. Перенесення бізнесу та інвесторів до США призвело до активізації криптовалютної індустрії. Як наслідок, США лідирує за показником доходів на крипторинку, який за прогнозами досягне 9,4 млрд дол. у 2025 р. Очікується, що в цьому ж році кількість користувачів на крипторинку сягне

96,67 млн.

Насамперед вкажемо на особливості, що впливають з конституційного устрою США, де правове регулювання криптовалют встановлено як на федеральному рівні, так і на рівні окремих штатів. На федеральному рівні найбільш важливим у цьому контексті є Закон про криптовалюту (HR 6154), прийнятий Палатою представників. Зокрема, у ньому сформульовано юридичне визначення криптовалюти, а також інші спеціальні терміни, що мають важливе значення для регулювання цієї сфери. Згідно із законодавчим визначенням криптовалюта розуміється як «представлення» валюти США або синтетичних деривативів на основі технології Blockchain, або розподіленого криптографічного реєстру. Водночас Закон визначає коло державних органів, що виконують функції регуляторів криптовалют на федеральному рівні:

- Комісія з цінних паперів і бірж (SEC);
- Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC);
- Федеральна торгова комісія (FTC);
- Міністерство фінансів через Службу внутрішніх доходів (IRS);
- Управління валютного контролера (OCC);
- Мережа боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN).

Нині найбільш активно працює над розвитком американського правового регулювання обігу криптовалют SEC. Крім цього, CFTC контролює питання незаконного впливу на ринок криптовалют. Повертаючись до аналізу положень Закону про криптовалюту 2020 р., зауважимо, що цей акт встановлює вимоги до регулюючих органів стосовно забезпечення доступності інформації, пов'язаної з державним наглядом за обігом криптовалют та інших цифрових активів. Він визначає режим доступу до інформації, яка є у розпорядженні державних органів у межах контролю за учасниками крипторинку. Також Закон установлює вимоги до обігу криптовалют (зокрема стосовно здійснення транзакцій, проведення аудиту та відстеження транзакцій).

Законом про інвестиції в інфраструктуру та робочі місця вперше включили цифрові валюти до федерального законодавства. Закон надав легальне визначення терміну криптовалюта – «цифровий актив» і вимагав, щоб про транзакції, сума яких перевищує 10 000 дол. США, повідомлялося IRS. Цим законом визначено поняття «брокер», який сприяє передачі цифрових активів від імені іншої особи та обов'язок централізованих бірж криптовалюти видавати форму 1099-B як своїм клієнтам, так і податковій службі з детальним описом кожного продажу чи покупки, здійсненої на їхніх платформах [8]. Крім того, регулювання криптовалют у США включає норми, що встановлені фінансовими регуляторами. FinCEN ще у 2013 р. класифікував криптовалютні біржі як компанії, що надають грошові послуги, а це, зі свого боку, зобов'язує їх збирати ідентифікаційну інформацію про клієнтів. SEC періодично визнає деякі криптовалюти цінними паперами, що підпадають під її нагляд, а IRS класифікує цифрові активи як власність, що робить їх об'єктом податкового регулювання.

Далі слід звернутися до практики окремих штатів. Як зазначено вище, в силу конституційного устрою США кожен штат має доволі широку автономію у норма-

творенні, тому законодавство, ухвалене на регіональному рівні, робить важливий внесок у формування й розвиток правового регулювання криптовалют. Але дотепер немає жодного нормативного акту, який би регулював криптовалюту, у 7 штатах: Округ Колумбія, Массачусетс, Міннесота, Міссісіпі, Міссурі, Пенсильванія, Вісконсін. Це можна пояснити відсутністю великого обсягу операцій з криптовалютою або труднощами з ухваленням таких законів, адже спроби ухвалення актів все ж були. А втім, повна відсутність регулювання радше є винятком із правил. Загалом є два підходи до регулювання на державному рівні. Деякі штати намагалися просувати цю технологію, встановлюючи дуже сприятливі правила, які звільняють криптовалюту від законів про цінні папери штату та законів про переказ грошей. Ці штати сподіваються залучити інвестиції, щоб стимулювати місцеву економіку. Один з прикладів – штат Вайомінг, який прагне ширшого залучення коштів у свою економіку. Для досягнення цієї мети прийнято федеральний закон, що дозволяє створити банк нового типу або депозитарну установу спеціального призначення. Ці банки орієнтовано на криптовалюту і призначено для того, щоб дати змогу компаніям зберігати цифрові активи безпечно та законно. Нині штат Вайомінг прийняв Закон про стабільні токени штату Вайомінг. Цей акт дозволяє Вайомінгу випустити перший державний стейблкоїн (stablecoin) США, який буде повністю забезпечено резервами доларів США. Сусідня Юта наслідують цю політику, оскільки там дозволено здійснювати платежі державним установам за допомогою цифрових активів. Інший підхід полягає в ускладненні правового регулювання криптовалют у межах своїх кордонів, вимагаючи ліцензій на переказ грошей і суворого дотримання законів штату про цінні папери. Протягом останнього року низка штатів, зокрема Флорида та округ Колумбія, внесли зміни до своїх правил переказу грошей, включивши віртуальні валюти/криптовалюти та вимагаючи від певних посередників мати ліцензію, видану штатом. У 2023 р. також спостерігалось зростання коаліцій з кількома штатами, які захищають свої федеральні закони про цінні папери від деяких найбільших компаній у сфері блокчейну. Так, 6 червня 2023 р. після розслідування, проведеного спеціальною групою з дев'яти штатів, включаючи Каліфорнію та Нью-Йорк, і за сприяння SEC кожен штат подав скаргу проти криптовалютної біржі Coinbase та її материнської корпорації, стверджуючи, що програма винагороди за ставки Coinbase являла собою незареєстрований продаж цінних паперів в порушення державного законодавства про цінні папери. Виникає чітка модель, що відображає інші галузі, де більші штати з сильнішою економікою явно мають намір регулювати криптовалюту, тоді як менші штати прагнуть бути регуляторним притулком для зацікавлених сторін.

Отже, регулювання криптовалют у США спрямоване на інтеграцію цифрових активів у фінансову систему з акцентом на захист інвесторів і підтримку інновацій, хоча й із децентралізованим і складним підходом. У Китаї ж уряд обрав шлях повного контролю, забороняючи децентралізовані криптовалюти та просуючи власну цифрову валюту.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи аналіз підходів до регулювання крип-

товалют, можна стверджувати, що Китай – колиска криптоіндустрії – з часом перейшов від незначного до жорсткого контролю, остаточно придушивши децентралізовані криптовалюти у 2021 р. через їхню загрозу державному фінансовому порядку. Політика Китаю, яка включає заборону операцій фінансових установ із криптовалютами та просування власної цифрової валюти (e-CNY), відображає прагнення до централізованого управління і стала поштовхом для переміщення криптобізнесу до інших країн, зокрема США. А от США демонструють гнучкий підхід, інтегруючи криптовалюти

у фінансову систему через федеральне та штатне регулювання, що сприяє зростанню ринку, який за прогнозами досягне 9,4 млрд дол. до 2025 р. Судова практика Китаю після 2021 р. свідчить про пріоритет державної політики над правовим аналізом, тоді як у США регулювання балансує між захистом інвесторів та стимулюванням інновацій. Отже, протилежні стратегії цих країн формують глобальні тенденції: Китай просуває контрольовані цифрові валюти, а США стають лідером у розвитку децентралізованого крипторинку.

Список використаних джерел

1. Логойда В.М. Правовий статус криптовалюти в країнах азії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2021. Т. 66. С. 96-102. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/18.pdf>
2. Hu J. The Regulation of Cryptocurrency in China. *International Journal of Digital Law and Governance.* 2024. Vol. 1. P.53-79. URL: <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4gEgpoB9/>
3. Grace Zh. China Central Bank Warns Banks on Bitcoin. *Wall St. J.* (May 7, 2014) URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304655304579547251552490962>
4. Helms, K. Chinese Court Rules Bitcoin Is Asset Protected by Law, Bitcoin.com (May 9, 2020). URL: <https://news.bitcoin.com/xrp-price-analysis-price-holds-at-2-05-as-momentum-signals-potential-reversal/>
5. First Instance Civil Judgment on the Restitution Dispute between Wang Hui and Feng Zhipeng (2021). URL: <https://forkast.news/china-crypto-trading-banned-virtual-assets-protected/>
6. Hung, Alvin Hoi-Chun Evolution of Intangible Property to Crypto Assets: Legal Pragmatism in Anglo-American Common Law and Chinese Civil Law *The Chinese Journal of Comparative Law.* 2024. Vol. 12. URL: <https://academic.oup.com/cjcl/article/doi/10.1093/cjcl/cxae011/7729236>
7. H.R.3684 [Infrastructure Investment and Jobs Act]. URL: <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/3684>
8. Chen, C., Liu, L. How effective is China's cryptocurrency trading ban?. *Finance Research Letters.* 2022. Vol. 46. pp. 1024-1029. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612321004189>
9. Nicholas K. Tesla Now Accepts Bitcoin as Payment for Cars, Musk Says. *Bloomberg.* URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-03-24/you-can-now-buy-a-tesla-with-bitcoin-elon-musk-says>
10. Jasperse J. 50-State Review of Cryptocurrency and Blockchain Regulation. The Wharton School of the University of Pennsylvania. URL: <https://stevenscenter.wharton.upenn.edu/publications-50-state-review/>
11. Dhaliwal A., Madia M.N., Earp-Thomas M. California DFPI Reaches Settlement with Lender Over Crypto-Backed Loans. *The National Law Review.* URL: <https://natlawreview.com/article/california-dfpi-reaches-settlement-lender-over-crypto-backed-loans>
12. Goh B., John A. China wants to ban bitcoin mining. *Reuters.* URL: <https://www.reuters.com/article/business/china-wants-to-ban-bitcoin-mining-idUSKCN1RL0C3/>
13. Morton D.T. The Future of Cryptocurrency: An Unregulated Instrument in an Increasingly Regulated Global Economy. *The Loyola University Chicago International Law Review.* 2020. Vol. 16. pp. 129-143. URL: <https://lawcommons.luc.edu/lucilr/vol16/iss1/8/>
14. Chen Y., Adams M. The Regulation of Digital Currency in China. *European Journal of Law Reform.* 2023. Vol. 25. pp. 143-160. URL: <https://doi.org/10.5553/ejlr/138723702023025001004>

References

1. Lohoida V.M. Legal Status of Cryptocurrency in Asian Countries. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law.* 2021. Vol. 66. pp. 96-102. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/18.pdf> (in Ukrainian).
2. Hu J. The Regulation of Cryptocurrency in China. *International Journal of Digital Law and Governance.* 2024. Vol. 1. P.53-79. URL: <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4gEgpoB9/>
3. Grace Zh. China Central Bank Warns Banks on Bitcoin. *Wall St. J.* (May 7, 2014) URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304655304579547251552490962>
4. Helms, K. Chinese Court Rules Bitcoin Is Asset Protected by Law, Bitcoin.com (May 9, 2020). URL: <https://news.bitcoin.com/xrp-price-analysis-price-holds-at-2-05-as-momentum-signals-potential-reversal/>
5. First Instance Civil Judgment on the Restitution Dispute between Wang Hui and Feng Zhipeng (2021). URL: <https://forkast.news/china-crypto-trading-banned-virtual-assets-protected/>
6. Hung, Alvin Hoi-Chun Evolution of Intangible Property to Crypto Assets: Legal Pragmatism in Anglo-American Common Law and Chinese Civil Law *The Chinese Journal of Comparative Law.* 2024. Vol. 12. URL: <https://academic.oup.com/cjcl/article/doi/10.1093/cjcl/cxae011/7729236>
7. H.R.3684 [Infrastructure Investment and Jobs Act]. URL: <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/3684>
8. Chen, C., Liu, L. How effective is China's cryptocurrency trading ban?. *Finance Research Letters.* 2022. Vol. 46. pp. 1024-1029. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612321004189>
9. Nicholas K. Tesla Now Accepts Bitcoin as Payment for Cars, Musk Says. *Bloomberg.* URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-03-24/you-can-now-buy-a-tesla-with-bitcoin-elon-musk-says>
10. Jasperse J. 50-State Review of Cryptocurrency and Blockchain Regulation. The Wharton School of the University of Pennsylvania. URL: <https://stevenscenter.wharton.upenn.edu/publications-50-state-review/>
11. Dhaliwal A., Madia M.N., Earp-Thomas M. California DFPI Reaches Settlement with Lender Over Crypto-Backed Loans. *The National Law Review.* URL: <https://natlawreview.com/article/california-dfpi-reaches-settlement-lender-over-crypto-backed-loans>
12. Goh B., John A. China wants to ban bitcoin mining. *Reuters.* URL: <https://www.reuters.com/article/business/china-wants-to-ban-bitcoin-mining-idUSKCN1RL0C3/>

13. Morton D.T. The Future of Cryptocurrency: An Unregulated Instrument in an Increasingly Regulated Global Economy. *The Loyola University Chicago International Law Review*. 2020. Vol. 16. pp. 129-143. URL: <https://lawcommons.luc.edu/lucilr/vol16/iss1/8/>

14. Chen Y., Adams M. The Regulation of Digital Currency in China. *European Journal of Law Reform*. 2023. Vol. 25. pp. 143-160. URL: <https://doi.org/10.5553/ejlr/138723702023025001004>

Inna BALYM

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3019-9678>

e-mail: innabalym27@gmail.com

Bohdan KAZARIN

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8356-3703>

e-mail: Bogdan11111111122@gmail.com

Pavlo LAVRYK

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9666-8237>

e-mail: pavel.lav2017@gmail.com

LEGAL STATUS OF CRYPTOCURRENCIES IN THE USA AND CHINA: A COMPARATIVE LEGAL ASPECT

The paper is devoted to the legal regulation of cryptocurrencies in the context of modern global trends. It emphasizes the importance of defining the legal status of cryptocurrencies at the level of national legal systems and establishing clear and transparent legislative rules that, in one way or another, pertain to the circulation of crypto assets. In this context, studying and summarizing the relevant Chinese and American experiences is both timely and significant, as the financial, informational, and legal policies of the United States and China have a substantial impact on the entire global cryptocurrency market.

The paper outlines contemporary challenges associated with the lack of a unified approach among states to understanding the legal nature of cryptocurrencies. This creates various issues related to law enforcement, fraud prevention, and combating manipulations (including at the level of transnational crime) in this domain. Current legal approaches to regulating this crucial component of modern financial systems are examined, particularly focusing on U.S. federal and state legislation and Chinese laws. The paper analyzes the powers and activities of regulatory authorities and summarizes relevant judicial practices. Additionally, it explores government information policies regarding cryptocurrency usage.

The paper highlights key aspects of the current state policies of the United States and China, allowing for predictions about future trends in cryptocurrency market regulation and oversight. It investigates modern processes involving the integration of crypto assets into the U.S. financial system and examines the Chinese government's initiatives in developing its own cryptocurrency. Unlike the classical decentralized model, China's approach involves comprehensive and strict regulatory oversight.

The paper concludes that international cooperation and the harmonization of legal norms are essential to ensuring transparency in the global cryptocurrency market and protecting the rights and interests of its participants. Given the rapid advancement and proliferation of modern technologies, cryptocurrencies are no longer perceived as a temporary or incidental phenomenon but rather as an essential and integral part of the global economy. This, in turn, necessitates coordinated international regulation of relations in this field.

Currently, numerous cryptocurrencies exist (Ethereum, Cardano, Bitcoin, Litecoin, Dogecoin), each serving a unique purpose. However, cryptocurrencies are still considered a relatively new financial instrument with both advantages and disadvantages that must be taken into account. There are vastly different approaches to cryptocurrency regulation worldwide, all of which deserve attention. For both lawmakers and legal professionals, detailed regulation and procedural clarity are crucial.

The United States and China exert significant influence over the global market, making it relevant to examine the approaches and concepts they employ, the legal and procedural frameworks they establish, and the consequences of their policies in this field.

Keywords: *cryptocurrency regulation, blockchain, decentralization, legislation, cryptobusiness*

Анастасія Олексіївна **МОСКАЛЕНКО**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1602-4026>

e-mail: nastya2002moskalenko@gmail.com

Марія Вікторівна **ХОМЕНКО**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0708-3185>

e-mail: ma.v.khomenko@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОСТІ У ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ

Статтю присвячено дослідженню принципу добросовісності в шлюбно-сімейних відносинах, його нормативному закріпленню та механізмам реалізації. Виокремлено дві групи правових норм, що забезпечують його дію: положення, які прямо встановлюють вимогу дотримання добросовісності, і норми, що імпліцитно на нього спираються. Проте підкреслено важливість та доцільність визначення змісту цього принципу та його критеріїв судовою практикою, яка має враховувати різноманітність сфер його застосування для вирішення спорів. Розглянуто застосування цього принципу у врегулюванні майнових і немайнових відносин між подружжям, а також у взаєминах подружжя з іншими членами сім'ї та родичами. З'ясовано, що його застосування сприяє досягненню балансу інтересів учасників сімейних правовідносин і справедливому вирішенню спорів.

Ключові слова: добросовісність, моральні засади, подружжя, права та обов'язки подружжя, принцип, шлюбно-сімейні відносини

ВСТУП

Сімейні відносини ґрунтуються не лише на правових нормах, а й на моральних цінностях, серед яких добросовісність відіграє особливу роль. Вона не просто визначає межі правомірної поведінки, а й є інструментом досягнення справедливості, допомагаючи уникати зловживань і створюючи передумови для гармонійних взаємин між подружжям, батьками та дітьми.

Враховуючи, що система приватного права України розвивається в руслі європейських правових традицій, важливим орієнтиром для її вдосконалення слугують Принципи, визначення і модельні правила європейського приватного права (DCFR) [1]. Згідно з ними усі дії як фізичних, так і юридичних осіб мають відповідати стандарту добросовісності. До того ж, як зазначено в цих правилах, поведінка, що суперечить раніше висловленим заявам або усталеній практиці однієї зі сторін і на яку інша сторона розумно покладається на власний ризик, визнається недобросовісною та такою, що порушує чесну ділову практику.

Так, що ж відбувається, коли принцип добросовісності ігнорується? Чи може право гарантувати дотримання добросовісності в ситуаціях, де особисті інтереси вступають у конфлікт?

Сучасна правова практика дедалі частіше стикається зі складними випадками, пов'язаними з поділом майна, визначенням опіки над дітьми, виконанням сімейних обов'язків і навіть моральними аспектами поведінки подружжя. Попри те, що принцип добросовісності закріплено у законодавстві України, його реалізація залишається предметом правових дискусій. Для забезпечення стабільності та справедливості у правозастосуванні застосовуються різні доктрини, що формуються як на основі правових норм, так і з урахуванням судової практики та усталених правових підходів.

Доктрина як правове явище виконує важливу роль у розвитку та тлумаченні законодавства, адже вона дає змогу узагальнювати правові позиції, впорядковувати принципи правозастосування та сприяти єдності судової

практики. У сфері сімейного права доктринальні підходи мають особливе значення, оскільки вони допомагають судовим органам вирішувати спірні питання з прав і обов'язків подружжя, регулювання майнових відносин, виконання договірних зобов'язань та інших аспектів сімейного життя.

Тож як суди тлумачать принцип добросовісності? Як визначають добросовісну чи недобросовісну поведінку в сімейних відносинах? Відповіді на ці питання мають не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки вони безпосередньо впливають на стабільність сімейного життя та правову захищеність його учасників.

МЕТА статті – проаналізувати принцип добросовісності у шлюбно-сімейних відносинах, його правове закріплення у сімейному праві України та вплив на вирішення сімейних спорів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних учених, нормативно-правові акти України, зокрема Сімейний кодекс України (СКУ) та Цивільний кодекс України (ЦКУ), а також судова практика із застосування принципу добросовісності у сімейних правовідносинах. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема аналіз, синтез, системно-структурний та порівняльно-правовий методи. Метод аналізу застосовано для дослідження законодавчих норм та доктринальних підходів до розуміння добросовісності. Метод синтезу дає змогу об'єднати окремі аспекти правового регулювання сімейних відносин у цілісну систему. Системно-структурний метод допомагає визначити місце принципу добросовісності у загальній системі сімейного права, а порівняльно-правовий – порівняти його реалізацію у вирішенні різних видів шлюбно-сімейних спорів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Важливе значення у врегулюванні шлюбно-сімейних відносин мають такі основоположні принципи, як справедливість, добросовісність і розумність. Вони не лише

визначають якість правового регулювання цієї сфери, а й сприяють дотриманню балансу між правами та обов'язками подружжя, батьків і дітей.

У науковій літературі закріпився підхід, згідно з яким добросовісність розглядається як внутрішній критерій, тоді як справедливість і розумність є зовнішніми або об'єктивними критеріями правової якості. На нашу думку, такий поділ є цілком обґрунтованим, адже внутрішня переконаність у необхідності діяти добросовісно часто є вирішальним фактором у забезпеченні справедливості та розумного підходу до правозастосування.

Як зазначає В.Д. Примак, взаємозв'язок між принципом верховенства права, засадами справедливості, розумності та добросовісності, а також людською гідністю як ключовими правовими цінностями характеризується їх тісною інтеграцією. Ми вважаємо, що ця інтеграція має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки забезпечує стабільність правової системи та створює передумови для її ефективного функціонування. Справедливість є основою для реального утвердження людської гідності, яку, зі свого боку, закріплено як найвищу цінність у демократичному суспільстві. Водночас розумність і добросовісність – це відносно автономні засади правового регулювання, які у взаємодії між собою та з іншими фундаментальними принципами права створюють умови для досягнення справедливості. Важливим аспектом є те, що інституційні та практичні аспекти верховенства права постають механізмом для реалізації зазначених принципів у конкретних правовідносинах [2].

На нашу думку, добросовісність виходить за межі суто правових категорій і має важливий морально-етичний вимір. Як зауважує Н.Ф. Чубоха, добросовісність належить до морально-етичних категорій і має оціночний характер. Дійсно, її зміст складається з двох аспектів: об'єктивного, що передбачає закріплені в правових нормах вимоги до поведінки суб'єкта правовідносин, та суб'єктивного, що охоплює дії особи, які мають відповідати критеріям чесності, правдивості, поваги до прав інших, сумлінного виконання обов'язків і усвідомлення необхідності дотримання певних норм поведінки [3]. Саме цей двоаспектний характер добросовісності робить її настільки важливою для правового регулювання, адже вона поєднує юридичні та етичні вимоги до поведінки осіб.

Л.В. Красицька визначає добросовісність як таку форму поведінки, що передбачає усвідомлення особою своїх дій та їх зіставлення з прийнятими у суспільстві вимогами до соціально корисної поведінки. Ми підтримуємо цю позицію та вважаємо, що добросовісність не обмежується лише правовими приписами. Вона також охоплює загальні моральні уявлення про належну поведінку, що є основою для гармонійного функціонування суспільства. Варто зазначити, що добросовісність не лише запобігає порушенню прав інших осіб, а й дає кожному індивіду змогу реалізовувати власні потреби, не виходячи за межі правового простору [4].

І.А. Діковська наголошує, що реалізація принципу добросовісності можлива завдяки сформованій системі норм, розроблених доктриною та судовою практикою. Ми поділяємо цю думку, оскільки саме завдяки правовій конкретизації добросовісність перестає бути суто абстрактним поняттям і отримує практичне значення у правозастосуванні. Судова практика та доктринальні напрацювання відіграють ключову роль у встановленні спеці-

альних обов'язків і заборон, які розкривають зміст цього принципу та забезпечують його дієвість [5].

Так, добросовісність як моральна категорія формує правові вимоги до поведінки учасників правовідносин, відображаючи їх свідоме оцінювання відповідності власних дій цим вимогам. Ми переконані, що її значення у правозастосуванні важко переоцінити, адже саме завдяки добросовісності забезпечується ефективний баланс між формальним дотриманням закону та його справедливим застосуванням.

Слід зазначити, що принцип добросовісності знаходить своє відображення в положеннях СКУ через запровадження: норм, які передбачають необхідність добросовісної поведінки суб'єктів сімейного права; положень, що встановлюють певні правила поведінки відповідно до вимог добросовісності; норм, які закріплюють презумпцію добросовісності дій учасників сімейних правовідносин; а також положень, що визначають наслідки недобросовісної поведінки, включаючи санкції та інші правові наслідки [6].

Цікаво, що принцип добросовісності реалізується в сімейному праві України кількома способами. До *першої* групи належать норми, які безпосередньо закріплюють вимогу добросовісності, зокрема ч. 9 ст. 7 СКУ [7], а також відповідні положення цивільного законодавства, зокрема ЦКУ (п. 6 ч. 1 ст. 3, ч. 5 ст. 12, ст. 400 тощо) [8], які застосовуються до сімейних правовідносин на підставі ст. 8 СКУ.

До *другої* групи відносяться положення СКУ, що визначають права та обов'язки учасників сімейних правовідносин, імпліцитно спираючись на принцип добросовісності. Цей принцип проявляється у регулюванні як майнових, так і немайнових відносин між подружжям, а також у взаєминах подружжя з іншими членами сім'ї та родичами. Його застосування сприяє досягненню балансу інтересів учасників правовідносин, забезпечує справедливий розподіл прав і обов'язків, що, зі свого боку, зміцнює стабільність сімейних відносин і гарантує ефективний правовий захист їхніх учасників.

Окрему увагу варто звернути на застосування принципу добросовісності у вирішенні майнових спорів подружжя. На нашу думку, майнові спори у сімейних відносинах – це не просто юридичні конфлікти, а своєрідний тест на добросовісність кожного з подружжя. Чому так? Бо, коли справа доходить до користування та розпорядження спільним майном, принцип добросовісності – це реальний механізм для досягнення справедливості.

Пропонуємо почати з того, що законодавство (зокрема, ст. 60 СК України) чітко визначає: майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить їм на праві спільної сумісної власності. Але що це означає на практиці? Те, що ніхто не має права одноосібно вирішувати долю спільного майна без урахування інтересів іншого. Однак, як показує судова практика, не всі дотримуються цього правила.

Як не дивно, у разі розірвання шлюбу саме добросовісність або її відсутність стає одним із головних чинників, що впливає на розподіл майна. Коли один із подружжя намагається приховати або відчужити спільне майно без згоди іншого, це не просто неетично, а й прямо суперечить нормам закону (ст. 65 СК України). У таких випадках суди цілком обґрунтовано визнають правочини недійсними. Наприклад, у Постанові Верховного Суду від 26.09.2018 р. у справі № 288/710/16-ц зазначено, що,

якщо один із подружжя уклав договір стосовно спільного майна без згоди другого, такий договір може бути визнаний недійсним. Це можливо, якщо буде доведено, що один з подружжя та контрагент діяли недобросовісно, тобто знали про спільну власність і відсутність згоди іншого з подружжя [9].

У цьому контексті важливу роль відіграє доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки). Вона полягає у тому, що сторона, яка спочатку поведилася певним способом або давала згоду на певні дії, не може пізніше заперечувати це, якщо інша сторона обґрунтовано покладалася на її попередню поведінку. Це стосується, зокрема, випадків, коли один із подружжя дав згоду на розпорядження спільним майном, а згодом намагається визнати такий правочин недійсним лише через відсутність нотаріального посвідчення.

Наприклад, у Постанові Верховного Суду у справі № 509/2156/19 від 05.12.2024 р. зазначено, що позивачка наполягала на припиненні сімейних відносин із відповідачем ще з 2015 р. у справі про стягнення аліментів, а під час розгляду справи про розірвання шлюбу погоджувалася зі встановленим судом часом припинення шлюбних відносин. Однак у цій справі вона заявила про спільність грошових коштів подружжя, мотивуючи це тим, що шлюбні відносини фактично припинилися наприкінці 2016 р., що суперечило її попередній позиції. Суд, застосувавши доктрину *venire contra factum proprium*, відмовив у задоволенні позовних вимог про поділ грошових коштів [10].

Крім того, у визначенні часток подружжя у спільному майні суд враховує не лише принцип рівності, але й інші фактори, які можуть свідчити про добросовісність або недобросовісність поведінки кожного з подружжя. Наприклад, якщо один із подружжя не здійснював внесків у сімейний бюджет без поважних причин або розтратив спільні кошти на власні потреби, можливе відступлення від принципу рівності часток.

Добросовісність також відіграє роль у визначенні обов'язків подружжя щодо спільних боргів. Як свідчить судова практика, борги, набуті одним із подружжя в інтересах сім'ї, вважаються спільними. Однак, якщо борг взято одним з подружжя без згоди іншого і не використовувався для потреб сім'ї, суд може визнати його особистим, що відповідає принципу добросовісності. Так, у Постанові Верховного Суду від 11.09.2024 р. у справі № 129/1964/18 про поділ боргу в розмірі 1 500 дол. США Суд відмовив у його рівному поділі між подружжям, оскільки позивач не довів, що боргові зобов'язання спрямовано на потреби сім'ї [11].

Але справа не лише в майні. Добросовісність – це ще й про немайнові аспекти. Немайнові спори між подружжям є невід'ємною частиною сімейних правовідносин, оскільки вони стосуються особистих немайнових прав кожного з подружжя, які на відміну від майнових прав не підлягають оцінюванню у грошовому вираженні. На нашу думку, у регулюванні таких спорів принцип добросовісності відіграє ключову роль, оскільки саме він визначає межі належної поведінки кожного з подружжя стосовно реалізації своїх особистих прав та обов'язків.

До особистих немайнових прав подружжя належать права, закріплені у ст. 49-54, 56 СКУ, а також інші права, які визнаються сімейно-правовою доктриною. Наприклад, право на розірвання шлюбу, право на виховання дитини,

право оспорити батьківство (материнство), право надавати згоду на усиновлення тощо. Вирішення спорів, пов'язаних з реалізацією цих прав, нерідко потребує оцінювання поведінки подружжя з погляду принципу добросовісності.

Одним з найбільш поширених немайнових спорів між подружжям є визначення місця проживання дитини після розлучення. Відповідно до принципу добросовісності кожен з батьків має діяти, керуючись найкращими інтересами дитини, а не власними амбіціями чи бажанням помсти іншому з подружжя. Недобросовісною поведінкою в такому разі може бути перешкоджання одному з батьків у спілкуванні з дитиною, маніпуляція дитиною або подання завідомо неправдивих відомостей у суді. Прикладом є Постанова Верховного Суду у справі № 369/7253/23 від 15.01.2025 р., де Суд наголошував, що батьки мають рівні права у вихованні дитини, а встановлення перешкод у спілкуванні одного з батьків з дитиною може розцінюватися як психологічний тиск, що суперечить принципу забезпечення найкращих інтересів дитини [12].

До того ж право на особисту свободу та недоторканність також часто стає предметом немайнових спорів. Принцип добросовісності у таких випадках означає, що жоден з подружжя не має права обмежувати особисту свободу іншого, забороняти зміну місця проживання чи примушувати до спільного проживання після розлучення. Недобросовісною поведінкою тут можуть бути спроби одного з подружжя примусити іншого до повернення в спільне житло або створення штучних перешкод для його вільного пересування.

Важливу роль у немайнових спорах подружжя відіграє добросовісність у реалізації репродуктивних прав. Наприклад, питання штучного запліднення або сурогатного материнства може стати предметом конфлікту між подружжям, особливо якщо один з них змінює свою позицію після початку відповідних медичних процедур. У такому разі суди можуть оцінювати поведінку сторін з погляду їхньої добросовісності – чи було порушено право одного з подружжя на самостійне прийняття рішень з власного репродуктивного здоров'я, чи не введено в оману треті особи (наприклад, сурогатна мати).

І звичайно не варто забувати про суперечки між подружжям та іншими членами родини сім'ї і родичами. Вони є поширеним явищем у сімейних правовідносинах, можуть виникати як у майновій, так і в немайновій сфері та потребують вирішення з урахуванням принципу добросовісності.

У майнових відносинах конфлікти нерідко стосуються права власності, користування спільним майном або розподілу спадщини. Наприклад, після смерті одного з подружжя може виникнути спір між другим з подружжя та іншими спадкоємцями стосовно розподілу майна. Принцип добросовісності у таких випадках означає, що кожен учасник повинен діяти відкрито, чесно та з повагою до прав інших спадкоємців. Недобросовісною поведінкою вважається приховування частини майна, фальсифікація документів або навмисне затягування процедури спадкування.

Важливе значення має принцип добросовісності у випадках, коли один із подружжя проживає разом з родичами (наприклад, у житлі батьків одного з них). Нерідко виникають суперечки стосовно права користування житлом після розірвання шлюбу. Добросовісною поведінкою тут є дотримання інтересів усіх співвласників

житла, а недобросовісною – примусове виселення або створення нестерпних умов проживання для інших мешканців.

У немайнових спорах між подружжям та іншими членами родини сім'ї і родичами принцип добросовісності також відіграє ключову роль. Наприклад, конфлікти можуть виникати між подружжям та родичами стосовно виховання дитини, визначення її місця проживання чи участі в її житті. Часто після розлучення один з подружжя може перешкоджати спілкуванню дитини з бабусяю чи дідусем з іншого боку родини. Відповідно до принципу добросовісності будь-які рішення з виховання дитини повинні прийматися в її найкращих інтересах, а не з мотивів помсти чи особистої неприязні.

Ще однією сферою немайнових спорів є виконання моральних обов'язків перед літніми батьками або іншими родичами (ст. 172 СКУ). Часто між подружжям та їхніми сім'ями виникають конфлікти стосовно піклування про старших членів родини. Добросовісна поведінка передбачає рівномірний розподіл обов'язків між подружжям та іншими членами сім'ї, уникнення ухилення від догляду або перекладання відповідальності на одного з членів родини.

ВИСНОВКИ

Отже, добросовісність у сімейних правовідносинах є не лише моральною категорією, а й важливим юридичним принципом, що визначає межі правомірної поведінки сторін. Її дотримання сприяє гармонізації від-

носин, запобігає зловживанням правами та забезпечує справедливий баланс між особистими й загальними інтересами в сім'ї.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що добросовісність дедалі частіше застосовується судами як ключовий критерій під час вирішення сімейних спорів. Вона відіграє визначальну роль у питаннях поділу майна, визначення місця проживання дітей, виконання батьківських обов'язків і сплати аліментів. Застосування цього принципу дає змогу приймати більш справедливі рішення, враховуючи реальну поведінку сторін, їхні мотиви та добросовісність у виконанні сімейних обов'язків.

Водночас правозастосування принципу добросовісності не є однозначним, що викликає дискусії та потребує подальшого розвитку правових норм і судової практики. Наявність суб'єктивного підходу до його тлумачення може призводити до правової невизначеності та суперечливих рішень.

Так, ефективне застосування принципу добросовісності у вирішенні сімейних спорів потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, формування єдиної судової практики та підвищення правової культури громадян. Лише за таких умов можливо досягти справедливості, мінімізувати конфлікти та забезпечити правову захищеність усіх учасників сімейних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law / ed. Christian von Bar, Eric Clive. Munich. 2009.
2. Примак В.Д. Справедливість цивільно-правової відповідальності у співвідношенні з принципами розумності, добросовісності, верховенства права, юридичної рівності та пропорційності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. № 24. Т. 2. С. 88.
3. Чубоха Н.Ф. Принцип добросовісності у цивільному праві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 174.
4. Красицька Л.В. Правові наслідки добросовісної поведінки в сімейних правовідносинах: монографія. Харків, 2019. С. 72.
5. Діковська І.А. Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань. *Юрінком Інтер*. Київ, 2014. С. 273.
6. Чернега В.М. Способи втілення принципу добросовісності в нормах сімейного права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 80-84. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/16.pdf>
7. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III: станом на 19.12.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 10.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
9. Постанова Верховного Суду від 26.09.2018 року в справі № 288/710/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76887527>
10. Постанова Верховного Суду від 05.12.2024 року в справі № 509/2156/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123567773>
11. Постанова Верховного Суду від 11.09.2024 року в справі № 129/1964/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665374>
12. Постанова Верховного Суду від 15.01.2025 року в справі № 369/7253/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124662705>

References

1. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law / ed. Christian von Bar, Eric Clive. Munich. 2009.
2. Prymak V.D. Justice of civil liability in relation to the principles of reasonableness, good faith, rule of law, legal equality, and proportionality. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*. 2014. No. 24. Vol. 2. P. 88. (In Ukrainian).
3. Chubokha N.F. The principle of good faith in the civil law of Ukraine. *Comparative and Analytical Law*. 2013. No. 2. P. 174. (In Ukrainian).
4. Krasnytska L.V. Legal consequences of good faith behavior in family legal relations: monograph. Kharkiv, 2019. P. 72. (In Ukrainian).
5. Dikovska I.A. Principles of legal regulation of international private contractual obligations. *Yurinkom Inter*. Kyiv, 2014. P. 273. (In Ukrainian).
6. Chernega V.M. Ways of implementing the principle of good faith in the norms of family law of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy, and Law*. 2017. No. 2. pp. 80-84. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/16.pdf> (In Ukrainian).
7. Family Code of Ukraine: Law of Ukraine of 10.01.2002 No. 2947-III: as of 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (In Ukrainian).

8. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003 No. 435-IV: as of 10.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (In Ukrainian).
9. Resolution of the Supreme Court of 26.09.2018 in case No. 288/710/16-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76887527> (In Ukrainian).
10. Resolution of the Supreme Court of 05.12.2024 in case No. 509/2156/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123567773> (In Ukrainian).
11. Resolution of the Supreme Court of 11.09.2024 in case No. 129/1964/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665374> (In Ukrainian).
12. Resolution of the Supreme Court of 15.01.2025 in case No. 369/7253/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124662705> (In Ukrainian).

Anastasiia MOSKALENKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1602-4026>

e-mail: nastyia2002moskalenko@gmail.com

Mariia KHOMENKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0708-3185>

e-mail: ma.v.khomenko@gmail.com

THE MEANING OF GOOD FAITH IN MARRIAGE AND FAMILY RELATIONS

Introduction. Family relations are not only regulated by legal norms but are also deeply rooted in moral values, traditions, and social principles. The concept of good faith plays a fundamental role in ensuring justice, preventing abuse, and fostering harmonious relationships between spouses, parents, and children. However, in practice, conflicts often arise when one of the parties disregards this principle, prioritizing personal interests over fairness and mutual respect.

The purpose of the paper is to analyze the principle of good faith in marital and family relations, explore its legal consolidation within Ukrainian family law, and examine its practical application in resolving disputes.

Results. The research emphasizes the key role of good faith, fairness, and reasonableness in family law. It explores how this principle influences property division, child custody disputes, and the fulfillment of family obligations. Ukrainian legislation explicitly incorporates the principle of good faith into family law, particularly in cases involving spousal support, division of common property, and parental responsibilities. However, despite the existence of legal provisions, the practical application of this principle remains complex and often requires judicial interpretation. Court decisions demonstrate that violations of good faith can lead to severe legal consequences, including contract annulment, redistribution of property, and even restrictions on parental rights.

Conclusion. The principle of good faith serves as a crucial element in maintaining stability and justice in family relations. Its observance ensures fair treatment, reduces conflicts, and safeguards the rights and interests of all family members. Although Ukrainian family law provides a legal basis for enforcing good faith, its practical implementation requires further legislative improvements and judicial refinements.

Keywords: good faith, moral principles, spouses, rights and duties of spouses, principle, marital and family relations

Тетяна Георгіївна **СПЕСІВЦЕВА**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8829-4149>

e-mail: tetiana.spesivseva@gmail.com

Аліна Олегівна **ПИВОВАР**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0832-0407>

e-mail: a.o.pyvovar@gmail.com

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОМЕРЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЕТИЧНА СТОРОНА, АВТОРСЬКЕ ПРАВО, СУДОВА ПРАКТИКА

У статті досліджено юридичні аспекти застосування штучного інтелекту (ШІ) в комерційній діяльності, зокрема захист авторського права та сучасна судова практика. Розглянуто особливості правового статусу об'єктів, створених за допомогою ШІ, та проаналізовано законодавство України й інших країн у цій сфері. Особливу увагу приділено трьом підходам до визначення авторства творів, створених ШІ, та застосуванню права особливого роду (*sui generis*) до неоригінальних об'єктів. На прикладах судової практики США, Японії, Китаю, Великої Британії та Німеччини показано тенденцію до збереження принципу «людського авторства» як ключової вимоги в законодавстві з інтелектуальної власності.

Ключові слова: штучний інтелект, авторське право, інтелектуальна власність, право особливого роду (*sui generis*), неоригінальні об'єкти, етика застосування ШІ, добросовісне використання, судова практика, генеративний штучний інтелект, людське авторство

ВСТУП

Штучний інтелект (ШІ) стрімко змінює ландшафт сучасної комерційної діяльності, пропонуючи нові можливості для автоматизації процесів, аналізу даних та прийняття рішень. Однак поряд зі значними перевагами інтеграція ШІ породжує комплекс юридичних питань, які потребують глибокого дослідження. Зокрема, це стосується питань етики, захисту авторських прав та судової практики, які відіграють вирішальну роль у регулюванні застосування ШІ в господарській діяльності.

Етичне застосування ШІ ставить перед суспільством важливі питання прозорості, справедливості та відповідальності. Це набуває особливої значущості у випадках, коли ШІ може генерувати потенційно дискримінаційні рішення або впливати на суспільство некоректно, наприклад, через розвиток технологій генеративних зображень, таких як deepfake. Водночас захист авторських прав, пов'язаний із продуктами, створеними ШІ, викликає значні суперечки серед фахівців права та бізнесу. Судова практика, яка формується навколо цих питань, забезпечує основу для інтерпретації й застосування правових норм у світі, що стрімко змінюється під впливом нових технологій.

Повернемося до історії та згадаємо ажіотаж, який створив Generative Pre-trained Transformer, більше відомий як Chat GPT, представлений 30 листопада 2022 р. Відтоді компанія-розробник OpenAI та їх продукт не спадали зі шпальт новин у всьому світі. Справді презентація Chat GPT стала знаковою подією, яка викликала глобальний фурор у сфері технологій та ШІ. Відразу після запуску цей продукт почав привертати увагу як пересічних користувачів, так і фахівців різних галузей, таких як освіта, медицина, юриспруденція, маркетинг і навіть мистецтво. Інтеграція ChatGPT у різні платформи та сервіси стала каталізатором змін у багатьох сферах. Компанії почали застосовувати його для оптимізації процесів, взаємодії з клієнтами та створення контенту, що стало вагомим внеском у розвиток діджиталізації.

Chat GPT відкрив нові можливості для взаємодії

людини зі ШІ, демонструючи здатність генерувати тексти, відповідати на запити та навіть імітувати творчість. Така гнучкість у застосуванні ШІ спровокувала хвилю обговорень, які охоплювали як позитивні аспекти, так і виклики, пов'язані з етикою, авторським правом, безпекою даних та відповідальністю за дії ШІ.

Ця хвиля генеративних моделей, яку запустив Chat GPT, показала, що ШІ може створювати контент, який відповідає запитам, але водночас це ставить під питання його оригінальність. Інші компанії також розробили схожі моделі, як-от DALL-E, Bard, Claude.

Основна проблема полягає в тому, що такі моделі використовують дані, на яких їх навчали, і комбінують ці дані для генерування. Тому їхні роботи часто є не оригінальними, а лише результатом поєднання вже наявного контенту. Це викликає питання про авторські права та власність на такі роботи, адже частини створеного контенту можуть походити від чужих ідей чи матеріалів.

Ця ситуація спричинила дискусії в різних сферах, особливо серед юристів, які працюють над створенням законів для регулювання нових технологій. Таке розділення між оригінальністю та генерацією змушує суспільство шукати баланс між можливостями ШІ та ризиками його застосування.

МЕТА статті – провести ґрунтовне дослідження застосування об'єктів, створених за допомогою ШІ, а також проаналізувати законодавство України та інших держав, що регулює застосування технологій ШІ. Крім цього, розглядається судова практика, пов'язана з цим питанням, з метою виявлення ключових проблем і перспектив правового регулювання.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: роботи вчених-юристів у сфері цивільного права України, а також міжнародні публікації у сфері застосування ШІ.

РЕЗУЛЬТАТИ

Нині все більш актуальною стає тема ШІ та регламентації його застосування.

У дослідженні «Generative AI and the IP System. Exploring possible futures in the context of IP rights» [1] фахівці Патентного відомства Австралії, вказували на 2 основні проблеми, що з'являються у сфері інтелектуального права: зловживання ІІІ через застосування ним чужої інтелектуальної інформації: як приклад – нещодавній скандал між Chat GPT та Studio Ghibli [2], та можлива перевага на ринку компаній, що застосовують ІІІ над тими, хто все ще користується людськими послугами.

З прийняттям нового Закону України (ЗУ) «Про авторське право та суміжні права» [3] врегульовано питання прав на об'єкти, створені ІІІ. Зокрема, неоригінальні об'єкти, що генеруються комп'ютерними програмами, отримали захист у рамках права особливого роду (*sui generis*): ст. 33 згаданого Закону. Як говорить норма, право особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, виникає внаслідок факту генерування цього об'єкта і починає діяти з моменту його існування. Внаслідок генерації об'єкта виникають майнові права: як пише О. Царик, це право використовувати та право дозволяти чи забороняти застосування неоригінального об'єкта іншим особам [4].

Неоригінальний об'єкт, створений за допомогою комп'ютерної програми (ІІІ), є таким, що відрізняється від інших схожих об'єктів і виникає у результаті роботи програми без прямого втручання людини у процес його створення. Водночас твори, створені людиною із залученням комп'ютерних програм, підпадають під регулювання авторського права.

Європейський суд з прав людини неодноразово у своїх рішеннях вказував, що авторське право застосовується лише до творів, які є результатом оригінального творчого внеску автора (наприклад, рішення C-5/08 Infopaq International A/S проти Danske Dagbaldes Forening)[5].

Це свідчить про те, що створені із застосуванням ІІІ об'єкти можуть отримати захист авторських прав тільки за умови значного впливу людини на процес їх створення. Однак визначити, яким саме має бути внесок, щоб його вважали суттєвим і творчим рішенням людини, залишається складним та дискусійним питанням.

Та все ж 20 вересня 2024 р. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (ІР офіс) зареєстрував авторське право на твори, до яких включено зображення, згенеровані ІІІ – Збірка зображень «Великодні листівки», дитяча книга Анни Хорольської «Зачарована пригода Руфуса» та збірка Андрія Сітнікова «Вірші незакінченої війни» [6]. У своїх поясненнях цього прецеденту ІР офіс був лаконічний, вказуючи, що авторсько-правова охорона поширюється лише на ту частину, яка створена людиною.

Дмитро Дорошенко під час презентації на заході ЦЕДЕМ говорив, що ІІІ, генеруючи контент, зокрема зображення, текст, відео або музику, часто використовує вже наявні матеріали, захищені авторським правом [7]. У більшості випадків розробники генеративних систем не отримують попереднього дозволу від авторів на використання їхніх творів. Водночас, якщо нейромережа працює з матеріалами, що є суспільним надбанням, ліцензованими Creative Commons або отриманими з бібліотек розробника, ризик порушення авторських прав суттєво зменшується. Інакше кажучи, є висока ймовірність того, що користувач може зіткнутися з юридич-

ними проблемами.

Цікавим в контексті розгляду питання поширення авторського права на згенерований об'єкт є аналіз підходів до розуміння авторства. Нині є 3 підходи до авторства творів, які створює ІІІ: авторство належить розробнику ІІІ, тобто особі (особам), які є розробниками алгоритмів та програм ІІІ; авторство належить користувачеві, якщо така особа надала важливі вхідні дані та проінструмувала ІІІ для створення відповідного контенту та авторство, яке безпосередньо «належить» ІІІ [8].

Як у законодавстві України, так і у законодавстві зарубіжних країн презюмується, що автором твору може бути тільки фізична особа. У справі *Burrow-Giles Lithographic Co. проти Сапоні відповідач виправдовував свої дії з виготовлення несанкціонованих копій фотографій тим, що «фотографія не є письмом і витвором автора», а створена камерою. Суд, не погодившись з таким аргументуванням постановив, що авторське право дозволяє фотографіям бути об'єктами авторського права, якщо вони є оригінальними авторськими концепціями. Автором відповідно до цього рішення є «той, кому щось зобов'язане своїм походженням; ініціатор; творець; той, хто завершує науковий чи літературний твір». Суд неодноразово визнавав авторське право – як «виключне право людини на створення власного генія чи інтелекту» [9]. Відповідно до законодавчого визнання суб'єктом авторського права тільки фізичної особи (п. 1 ст. 1 ЗУ «Про авторське право і суміжні права») можемо говорити про виключення питання про володіння ІІІ авторськими правами.*

Про підхід до визнання авторства за розробниками ІІІ чи за користувачем хотілося б зазначити: у створенні контенту ІІІ може бути або допоміжним засобом, який особа застосовує під час творчої діяльності, або ж створювати неоригінальні об'єкти, які підпадають під особливе право (*sui generis*), як нами вже зазначено вище.

Якщо особа створила оригінальний об'єкт, застосовуючи ІІІ як допоміжний засіб, то цілком ймовірно, що за такою особою і буде визнаватись авторство. Відповідно до умов застосування Chat GPT за особою користувачем залишаються права володіння на дані, які особою введено як вхідні та які виведено після застосування цієї комп'ютерної програми [10]. Сам Chat GPT на питання, кому належить авторство вихідних даних видає однозначну відповідь: Вам, як користувачу, який дав запит створення контенту. За розробником (OpenAI) залишається тільки право на користування контентом для надання, підтримання, розвитку та покращення Послуг, якщо особа у налаштуваннях свого облікового запису від такого користування попередньо не відмовиться.

Якщо ж мова йде про неоригінальний об'єкт, який охороняється особливим правом, врегульованим ст. 33 ЗУ «Про авторське право та суміжні права», то зазначимо, що особисті немайнові права на такий об'єкт не виникають, а от майнові права (тобто право відтворення, розповсюдження, адаптація) можуть належати особам, що мають ліцензійні повноваження, наприклад розробники програми ІІІ або правомірні користувачі [11]. Таке право, на відміну від авторського, що діє все життя людини та 70 років після її смерті, діє лише 25 років з моменту створення.

Важливим для дослідження в контексті розгляду питання реєстрації творів, які включають контент, ство-

рений ШІ, вважаємо гайдлайн «Copyright Registration Guidance: Works Containing Material Generated by Artificial Intelligence» [12], виданий Бюро авторських прав в США для роз'яснення практики перевірки таких творів.

Ключовим фактором у прийнятті рішення з реєстрації такого контенту є власне визначення ступеня «людського авторства». Універсальних критеріїв, якими би визначався такий ступінь авторства, немає, що приводить до індивідуального розгляду в кожному окремому разі. Таке оцінювання відповідно до гайдлайну починається з питання «чи є автором такого твору переважно людина, а комп'ютер (або інший пристрій) є лише допоміжним інструментом, чи традиційні елементи авторства у творі (літературний, художній чи музичний вираз, чи елементи відбору, аранжування тощо) насправді задумано та виконано не людиною, а машиною» [13]. Бюро авторських прав в кожному конкретному разі визначає чи вихідні дані, які надавалися програмі, є результатом «власної оригінальної розумової концепції» автора чи участь людини була обмежена тільки запитом чи описом, що свідчить про відсутність підстав для реєстрації авторського права.

Хоч в Україні й немає нині судових кейсів із застосуванням ШІ, та на Заході ця тема все частіше лунає в залах судових засідань. Серед таких можемо згадати справу «NYT v. OpenAI». Harvard Law Review у своєму аналізі справи вказує, що The New York Times подала до суду на OpenAI та Microsoft за незгоду з використанням статей Times для навчання великих мовних моделей GPT. Ця справа мала значний вплив на відносини між генеративним ШІ та законодавством про авторське право, особливо стосовно добросовісного використання (fair use). Факти, що лежать в основі поточної скарги Times, зосереджено навколо використання захищених авторським правом творів у розробленні генеративних інструментів ШІ: Chat GPT від OpenAI та Bing Chat (або «Copilot») від Microsoft, обидва з яких побудовано на основі моделі GPT від OpenAI. Ці інструменти є великими мовними моделями (LLM), які будуються шляхом «навчання» на масивних корпусах тексту.[14]

У разі з NYT логічним є те, що Open AI покладається на доктрину трансформаційного застосування, особливо в тому вигляді, в якому це визнано у прецеденті Google Books [15]. Аргументи OpenAI зосереджено на здатності генеративного ШІ «перетворювати» роботи, що використовуються в навчанні, у нову форму – його «генеративну» здатність, яку не спрямовано на створення точних або «суттєво схожих» копій оригінальних творів і не призводить до цього. Важливо те, що використання робіт NYT без згоди не оскаржене Open AI. Замість того, щоб виступати проти звинувачень у порушенні авторських прав prima facie, зроблених Times, OpenAI просто стверджує, що будь-які такі порушення виправдані доктриною добросовісного використання.

Взагалі доктрина добросовісного використання (fair use) є важливим аспектом авторського права, який дозволяє обмежене використання захищених авторським правом матеріалів без отримання дозволу від власника авторських прав. Вона застосовується в таких випадках, як критика, коментарі, новинні репортажі, навчання, наукові дослідження тощо.

Важливо розмежовувати поняття «Free use» і «Fair use» [16]. «Free use» означає випадки вільного викорис-

тання об'єктів авторського права, визначені ст.ст. 21-25 Закону № 3792-XII, які включають використання матеріалів в освітніх цілях, у пресі для висвітлення подій, в наукових дослідженнях, а також у судовому процесі. З іншого боку, «Fair use» – це судова доктрина, поширена в США, яка захищає від звинувачень у порушенні авторських прав, ґрунтуючись на принципах добросовісного використання.

В Україні також були судові прецеденти використання цієї доктрини, наприклад, справа "1+1" проти Geek Journal [17], де відповідач посилався на використання доктрини «сумлінного використання» («fair use») в межах обговорення відеопродукту, і що відомі кіно-та медіакорпорації не реагують на подібне повне чи часткове використання їхнього контенту в різних оглядах, зокрема критичних.

Враховуючи швидкий розвиток технологій ШІ та його активну інтеграцію у різні сфери життя, ймовірність виникнення юридичних питань з його застосування зростає. Як показує світова практика, багато країн уже стикаються з необхідністю правового регулювання та вирішення спорів, пов'язаних з ШІ. Очікується, що Україна також стане частиною цього процесу, тому вважаємо, що необхідно оглянути приклади інших країн.

Наприклад, у США федеральний апеляційний суд у Вашингтоні, округ Колумбія, постановив, що мистецький твір, створений ШІ без залучення людини, не підлягає захисту авторським правом відповідно до законодавства США [18]. В цій справі йшлося про те, що Управління авторських прав США відхилило запит на отримання авторських прав на зображення, створене системою ШІ Стівена Талера «DABUS» та не має права на захист. Бюро авторських прав окремо відхилило заявки художників на авторські права на зображення, створені системою ШІ Midjourney.

Апеляційний суд США округу Колумбія вказав, що авторським правом можуть бути захищені лише твори створені авторами-людьми, адже, як заявив суд, «оскільки багато положень Закону про авторське право мають сенс лише в тому разі, якщо автор є людиною, найкраще тлумачення Закону про авторське право полягає в тому, що для реєстрації потрібне людське авторство».

Але ця справа не була єдиною, на іншому боці світу: в Японії, головуєчий суддя Верховного суду з інтелектуальної власності, Хібікі Сімідзу підтвердив рішення Токійського окружного суду, заявивши, що винахідниками можуть бути лише люди. Справа стосувалася автономного ШІ DABUS, створеного американським ученим Стівеном Талером. У серпні 2020 р. розробники подали патентну заявку на два винаходи, вказавши DABUS як винахідника, але отримали відмову, що й стало причиною для подання позову [19].

Суд підкреслив, що процес подання патентних заявок передбачає лише участь людей як винахідників, оскільки немає норм, які б регулювали видачу патентів для ШІ. Він постановив, що тільки ті винаходи, які мають людських винахідників, можуть претендувати на патентний захист.

У Китаї Народний суд Чаншу постановив схоже рішення, що зображення, створені за допомогою ШІ, підлягають захисту авторським правом [20]. Це друга подібна справа після рішення суду Пекіна у 2023 р. У цьому разі користувач Лінь ХХ створив зображення серця на

міській набережній за допомогою Midjourney, редагував його у Photoshop, після чого компанія з нерухомості використала це зображення в публікації на WeChat і створила тривимірну інсталяцію. Суд встановив, що зміни, внесені Лінем у зображення, є оригінальними та відображають його унікальний творчий вибір. Порушенням авторських прав стало розповсюдження зображення компанією в Інтернеті, однак створення інсталяції порушенням не вважалося. Суд зобов'язав відповідачів публічно вибачитися, а також сплатити компенсацію у розмірі 10 000 юанів. Рішення набрало чинності, оскільки жодна зі сторін не подала апеляцію.

Ці справи є лише прикладами, схожа динаміка нині є й у Великій Британії [21], Верховний суд Великої Британії постановив, що ШІ не може бути винахідником і не має права володіти патентними правами. Управління інтелектуальної власності Великої Британії відмовило в реєстрації, аргументуючи це тим, що винахідником може бути лише людина або компанія, а не машина.

Позиція Канади також узгоджується з юриспруденцією США, ЄС і Великої Британії, Закон про патенти не дає конкретного визначення «винахідника», але канадська судова практика передбачає, що винахідник повинен бути «фізичною особою».

Крім того, Федеральний суд справедливості Німеччини (Bundesgerichtshof – BGH) нещодавно виніс історичне рішення про роль ШІ у патентному праві [22]. Постанова у справі DABUS (AZ X ZB 5/22), прийнята 11 червня 2024 р., підтверджує принцип, згідно з яким лише фізичні особи можуть бути зазначені як винахідники відповідно до патентного законодавства.

Схожі рішення оголошуються і в інших країнах, що лиш підсилює тезу «автор – людина», підтверджуючи людиноцентричність права та заохочуючи людей створювати мистецтво і в час нової цифрової революції.

Не варто також забувати, що не всі вихідні дані ШІ можуть використовуватись вільно. Відповідальність за порушення авторських прав у разі застосування ШІ покладається винятково на особу, яка згодом використала результат ШІ, видаючи його за твір власного авторства, тому потрібно бути обережним з тим, що ви додаєте в базу даних ШІ [23].

ВИСНОВКИ

Дослідження юридичних аспектів застосування ШІ в комерційній діяльності, авторського права та судової практики, засвідчує потребу у створенні комплексного правового підґрунтя для регулювання цієї сфери. ШІ як інноваційний інструмент, що трансформує сучасний бізнес, водночас піднімає низку складних питань, які вимагають вирішення.

Розглядаючи питання поширення авторського права на об'єкти, створені ШІ, основним є те, що законодавство України і більшості інших країн визнає авторами лише фізичних осіб, виключаючи ШІ як суб'єкта авторського права. Три підходи до визначення

авторства охоплюють авторство розробника ШІ, користувача, який надав вхідні дані, або гіпотетичне авторство ШІ, проте останній варіант виключається чинними нормами. У разі застосування ШІ як допоміжного засобу авторство може бути закріплене за користувачем. Об'єкти, створені ШІ без людської участі, можуть охоронятися спеціальним правом (*sui generis*), яке регулює майнові права, але не передбачає немайнові, і діє обмеженим строком у 25 років. Реєстрація творів, що включають матеріали, створені ШІ, залежить від ступеня людського авторства, який визначається індивідуально у кожному разі, як зазначено у гайдлайні Бюро авторських прав США.

Основним і спільним у зазначених нами справах є те, що більшість судових рішень та нормативно-правових актів різних країн підтверджують принцип, згідно з яким лише фізичні особи можуть бути авторами чи винахідниками, а твори або винаходи, створені виключно ШІ, не підлягають захисту авторським правом або патентному захисту. У США, Японії, Великій Британії, Канаді та Німеччині суди й відповідні органи однозначно визначили, що юридичне регулювання передбачає участь людини у створенні творчого чи технічного продукту. У Китаї певні рішення допускають охорону авторських прав на зображення, створені за допомогою ШІ, за умови внесення у них значних змін людиною. Цей підхід підтверджує глобальну тенденцію до збереження вимоги «людського авторства» як ключового принципу в законодавстві до інтелектуальної власності.

Розв'язання виявлених проблем потребує не лише розроблення нових законодавчих актів, а й адаптації наявних нормативно-правових норм. Інтеграція етичних принципів у правові регламенти, створення спеціальних правових інструментів для регулювання прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені ШІ, захист авторів, а також впровадження стандартизованих підходів до судової практики є ключовими етапами на шляху до створення гармонізованої правової системи.

Для України розроблення чіткого та всебічного законодавства у сфері застосування ШІ є надзвичайно важливим кроком для забезпечення ефективного захисту прав фізичних осіб та юридичних суб'єктів. Особливої уваги потребують питання захисту авторських прав і регулювання майнових відносин, що виникають у результаті створення контенту за допомогою ШІ. Важливо також інтегрувати міжнародний досвід та розробити власні підходи до регулювання, враховуючи національні особливості, для створення правової системи, яка дасть змогу гармонізувати баланс між розвитком технологій, етичними стандартами та правами громадян. Це сприятиме залученню інвестицій у сферу інновацій, підтримці творчості та забезпеченню конкурентоздатності країни на глобальному ринку технологій.

Список використаних джерел

1. Генеративний штучний інтелект та система інтелектуальної власності. IP Australia. URL: <https://www.ipaustralia.gov.au/temp/generative-ai-and-the-ip-system.html>.
2. ChatGPT створює зображення у стилі Studio Ghibli. CNN. URL: <https://edition.cnn.com/2025/03/27/style/chatgpt-studio-ghibli-ai-images-intl-hnk/index.html>.
3. Закон України "Про авторське право і суміжні права" № 2811-IX від 2020 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

4. Штучний інтелект та авторське право. *Юридичний блог Царіка*. URL: <https://www.tsarik.com.ua/blog/shtuchniy-intelekt-ta-avtorske-pravo/>.

5. Суд ЄС щодо патентного права. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62008CJ0005>.

6. Аналіз зображень, створених ШІ. *Національний інститут інтелектуальної власності України*. URL: <https://nipo.gov.ua/ap-zobrazhennia-shi/>.

7. ШІ у медіа: тренінг. *Національний інститут інтелектуальної власності України*. URL: <https://nipo.gov.ua/shtuchnij-intelekt-media-treninh/>.

8. Авторські права на об'єкти, створені ШІ. *Юридична Ліга*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/225383_avtorsk-prava-na-obkt-stvorenij-shtuchnim-ntelektom.

9. Верховний суд США. Justia. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/111/53/>.

10. Політики OpenAI щодо авторського права. *OpenAI*. URL: <https://openai.com/policies/>.

11. Авторське право та ШІ: що важливо врахувати юристу. *Юридична Ліга*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/224256_shtuchnij-intelekt-ta-avtorske-pravo-shcho-vrakhuvati-yuristu.

12. Вказівки щодо реєстрації авторських прав у США. *Федеральний реєстр США*. URL: <https://www.federalregister.gov/documents/2023/03/16/2023-05321/copyright-registration-guidance-works-containing-material-generated-by-artificial-intelligence>.

13. Бюро з авторського права США. Щорічний звіт Реєстратора авторських прав за 1965 рік. URL: <https://www.copyright.gov/reports/annual/archive/ar-1965.pdf>

14. NYT v. OpenAI: аналіз справи. *Harvard Law Review*. URL: <https://harvardlawreview.org/blog/2024/04/nyt-v-openai-the-timess-about-face/>.

15. Огляд рішення Google Books через вісім років. *Authors Alliance*. URL: <https://www.authorsalliance.org/2023/02/24/fair-use-week-2023-looking-back-at-google-books-eight-years-later/>

16. Вільне використання vs. добросовісне використання в авторському праві. *Українська асоціація авторського права*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/free-use-vs-fair-use-v-avtorskomu-pravi-v-chomu-pryntsypova-riznytsya>

17. Судові рішення щодо авторського права та ШІ. *Українська правда*. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2021/01/23/7280975/>

18. ШІ не може бути автором мистецького твору. *Судова практика США*. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/326117-proizvedenie-iskusstva-sozdannoe-ii-bez-uchastiya-cheloveka-ne-mozhet-byt-zaschischeno-avtorskim-pravom-apellyatsionnyy-sud-ssha>

19. ШІ не може бути винахідником у патентних справах. *Верховний суд Японії*. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/322473-ii-ne-mozhet-byt-priznan-izobretatelem-v-patentnykh-delakh-verkhovnyy-sud-yaponii>

20. Китайський суд визнав авторські права на зображення, створені ШІ. *Судова практика Китаю*. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/326021-kitayskiy-sud-postanovil-cho-izobrazheniya-sozdannye-ii-podlezhat-zaschite-avtorskim-pravom>

21. ШІ не може бути винахідником: рішення Верховного суду Великобританії. *Судова практика Великобританії*. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/288667-verkhovnyy-sud-velikobritanii-zaklyuchil-cho-iskusstvennyy-intellekt-ne-mozhet-byt-izobretatelem-i-imet-patentnye-prava>

22. ШІ та патентний захист: аналіз. *Smart & Biggar*. URL: <https://www.smartbiggar.ca/insights/publication/ghost-in-the-machine-ai-and-patent-protection>

23. Глотов С. Авторське право v. штучний інтелект: чи є машинне навчання використанням? *Цивілістична платформа*. 2025. Т.4, №1. С. 72–89. URL: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-72-89>

References

1. Generative artificial intelligence and the intellectual property system. IP Australia. URL: <https://www.ipaustralia.gov.au/temp/generative-ai-and-the-ip-system.html>

2. ChatGPT creates Studio Ghibli-style images. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2025/03/27/style/chatgpt-studio-ghibli-ai-images-intl-hnk/index.html> (in Ukrainian).

3. The Law of Ukraine “On Copyright and Related Rights” No. 2811-IX of 2020: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (in Ukrainian).

4. Artificial Intelligence and Copyright. *Tsarik's Legal Blog*. URL: <https://www.tsarik.com.ua/blog/shtuchniy-intelekt-ta-avtorske-pravo/> (in Ukrainian).

5. EU Court of Justice on patent law. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62008CJ0005>

6. Analysis of images created by AI. *National Institute of Intellectual Property of Ukraine*. URL: <https://nipo.gov.ua/ap-zobrazhennia-shi/> (in Ukrainian).

7. AI in the media: training. *National Institute of Intellectual Property of Ukraine*. URL: <https://nipo.gov.ua/shtuchnij-intelekt-media-treninh/> (in Ukrainian).

8. Copyright on objects created by AI. *Yurydychna Liha*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/225383_avtorsk-prava-na-obkt-stvorenij-shtuchnim-ntelektom (in Ukrainian).

9. The Supreme Court of the United States. Justia. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/111/53/>

10. OpenAI copyright policy. *OpenAI*. URL: <https://openai.com/policies/>

11. Copyright and AI: what is important for a lawyer to consider. *Yurydychna Liha*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/224256_shtuchnij-intelekt-ta-avtorske-pravo-shcho-vrakhuvati-yuristu (in Ukrainian).

12. Guidelines for registering copyrights in the United States. Federal Register of the United States. URL: <https://www.federalregister.gov/documents/2023/03/16/2023-05321/copyright-registration-guidance-works-containing-material-generated-by-artificial-intelligence>

13. U.S. Copyright Office. Annual Report of the Registrar of Copyrights for 1965. URL: <https://www.copyright.gov/reports/annual/archive/ar-1965.pdf>

14. NYT v. OpenAI: an analysis of the case. *Harvard Law Review*. URL: <https://harvardlawreview.org/blog/2024/04/nyt-v-openai-the-timess-about-face/>

15. Review of the Google Books decision after eight years. *Authors Alliance*. URL: <https://www.authorsalliance.org/2023/02/24/fair-use-week-2023-looking-back-at-google-books-eight-years-later/>

16. Free use vs. fair use in copyright. *Ukrainian Copyright Association*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/free-use-vs-fair-use-v-avtorskomu-pravi-v-chomu-pryntsypova-riznytsya> (in Ukrainian).

17. Court decisions on copyright and AI. *Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/01/23/7280975/> (in Ukrainian).

18. AI cannot be the author of an artistic work. US case law. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/326117-proizvedenie-iskusstva-sozdannoe-ii-bez-uchastiya-cheloveka-ne-mozhet-byt-zaschischeno-avtorskim-pravom-apellyatsionnyy-sud-ssha> (in Ukrainian).

19. AI cannot be an inventor in patent cases. *Supreme Court of Japan*. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/322473-ii-ne-mozhet-byt-priznan-izobretatelem-v-patentnykh-delakh-verkhovnyy-sud-yaponii> (in Ukrainian).

20. Chinese Court Recognizes Copyright to Images Created by AI. *Chinese Judicial Practice*. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/326021-kitayskiy-sud-postanovil-chto-izobrazheniya-sozdannye-ii-podlezhat-zaschite-avtorskim-pravom> (in Ukrainian).

21. AI cannot be an inventor: the decision of the Supreme Court of the United Kingdom. *UK Case Law*. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/288667-verkhovnyy-sud-velikobritanii-zaklyuchil-chto-iskusstvennyy-intellekt-ne-mozhet-byt-izobretatelem-i-imet-patentnye-prava> (in Ukrainian).

22. AI and patent protection: analysis. *Smart & Biggar*. URL: <https://www.smartbiggar.ca/insights/publication/ghost-in-the-machine--ai-and-patent-protection> (in Ukrainian).

23. Hlotov S. Copyright v. artificial intelligence: machine learning is not a copyright use of a work. *Non-governmental organization "civil law platform"*. 2025. Vol. 4, no. 1. P. 72–89. URL: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-72-89> (in Ukrainian).

Tetiana SPESIVTSEVA

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8829-4149>
e-mail: tetiana.spesivtseva@gmail.com

Alina PYVOVAR

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0832-0407>
e-mail: a.o.pyvovar@gmail.com

**LEGAL ASPECTS OF USING THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN COMMERCIAL ACTIVITIES:
ETHICAL SIDE, COPYRIGHT, JUDICIAL PRACTICE**

This paper examines the legal aspects of using artificial intelligence (AI) in commercial activities, with a focus on copyright protection, and current judicial practice. The research analyzes the features of the legal status of AI-generated objects and reviews the legislation of Ukraine and other countries in this field. The study pays particular attention to three approaches to determining authorship of works created by artificial intelligence and the application of sui generis rights to non-original objects.

The paper highlights that most countries' legislation, including Ukraine's, recognizes only natural persons as authors, excluding AI as a subject of copyright. While objects created with AI as an auxiliary tool may have authorship attributed to the user, objects generated by AI without human participation can be protected under special sui generis rights, which regulate property rights but do not grant moral rights.

Through analysis of case law from the United States, Japan, China, the United Kingdom, Germany, and Canada, the paper demonstrates the global trend toward maintaining the requirement of "human authorship" as a key principle in intellectual property legislation. Courts consistently rule that only natural persons can be authors or inventors, and works or inventions created exclusively by artificial intelligence do not qualify for copyright or patent protection.

The authors conclude that developing comprehensive legislation in the field of artificial intelligence is crucial for Ukraine to ensure effective protection of individual and legal entities' rights. Particular attention should be paid to issues of copyright protection and regulation of property relations arising from AI-generated content. It is also important to integrate international experience and develop national approaches to regulation, considering national specificities, to create a legal system that harmonizes the balance between technological development, ethical standards, and citizens' rights.

Keywords: artificial intelligence, copyright, intellectual property, sui generis law, non-original objects, ethics of AI use, fair use, court practice, generative artificial intelligence, human authorship

Данило Юрійович **РЯБУЩЕНКО**

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>

e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ЗМІН ТА ЗАКОНОПРОЄКТІВ ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ»

Передусім наголошено на фундаментальності категорії місцевого самоврядування як елементу публічної влади, а також як права жителів територіальної громади. Проаналізовано окремі законопроекти та зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в аспекті практичної реалізації засад діяльності органів місцевого самоврядування, регламентації правового статусу окремих посадових осіб місцевого самоврядування. Акцентовано на проблематиці взаємодії органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади у контексті дослідження новел законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування»

Ключові слова: *місцеве самоврядування, інститут старостату, транспарентність, засада законності, органи виконавчої влади, державний контроль, адміністративний нагляд*

ВСТУП

У контексті цієї роботи необхідно наголосити, що аналіз нормотворчих змін до правового масиву стосовно сфери регулювання місцевого самоврядування в Україні є дуже суттєвим та важливим. Місцеве самоврядування та багатоаспектність відповідного поняття бере початок від фундаментального розрізнення категорії державної влади та публічної влади. Державна влада за своєю сутністю є поняттям вужчим ніж публічна влада, тому що в основі цього концепту ми розуміємо і категорію місцеве самоврядування. Дослідження сучасного стану розвитку та організації місцевого самоврядування як права територіальної громади, а також як публічного орієнтиру розвитку держави є необхідним з метою ефективного реалізації євроатлантичного курсу, гармонізації внутрішніх нормативно-правових актів та побудови демократичної, соціальної і правової держави.

МЕТА роботи – дослідження змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в аспекті практичної реалізації засад діяльності органів місцевого самоврядування, регламентації правового статусу окремих посадових осіб місцевого самоврядування, аналізі проблематики взаємодії органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічним базисом наукової роботи є емпіричні методи – порівняння та збір інформації, а також комплексні методи аналізу, синтезу та узагальнення. Теоретичною основою праці є нормативна база українського законодавства.

РЕЗУЛЬТАТ

Варто зазначити, що принципи та сутнісні засади місцевого самоврядування є запорукою ефективного нормативації та функціонування органів місцевого самоврядування. Перелік відповідних принципів можна знайти у ст. 4 Закону України (ЗУ) «Про місцеве самоврядування в Україні». Серед переліку принципів місцевого самоврядування немає засади прозорості або транспарентності. Однак, здійснюючи доктринальний аналіз принципів гласності, підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів і по-

садових осіб, можемо виокремити категорію відкритості діяльності органів місцевого самоврядування [1, ст. 4]. Варто наголосити, що відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р (далі – Концепція), однією з проблем, котрі потребують розв'язання є закритість і непрозорість їхньої діяльності, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій та зростання соціальної напруги [2].

У контексті цього питання доцільно наголосити на **Законі України «Про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування від 22.02.2024 р.** Згідно з цим нормативно-правовим актом законодавець реалізує засаду транспарентності в аспекті фіксації та зберігання запису пленарного засідання ради та постійних комісій ради.

Зокрема, ч. 2 ст. 46 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» доповнено положенням обов'язкового транслявання пленарного засідання ради в мережі Інтернет у режимі реального часу, крім певних випадків розгляду питань, що містять інформацію з обмеженим доступом. До того ж пленарні засідання ради підлягають відеофіксації з подальшим зберіганням відеозапису засідання не менше п'яти років. Відеозапис пленарного засідання ради оприлюднюється невідкладно після закінчення засідання, але не пізніше наступного дня після проведення засідання, на офіційному вебсайті ради чи в інший спосіб із забезпеченням відкритого доступу до відеозапису. Крім того, доповнено ч. 10 ст. 47 ЗУ стосовно трансляції в мережі Інтернет у режимі реального часу засідань постійних комісій рад. Відповідні записи підлягають відеофіксації з подальшим зберіганням та оприлюдненням відеозапису [3].

Наступні зміни до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», на яких доцільного акцентувати, є правова регламентація інституту старости. Варто зазначити, що загалом відповідний інститут запроваджено в системі місцевого самоврядування, після прийняття ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5

лютого 2015 р. Ця посадова особа є представником інтересів жителів старостинського округу (один або декілька населених пунктів) у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради [1, ст. 54-1]. Суттєвою зміною нормативного сприйняття даного інституту відбулося після прийняття *Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост» від 14.07.2021 № 1638-IX*.

По-перше, детально регламентовано порядок та процедуру призначення старости на посаду. Якщо у ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» (редакція до 14.07.2021 р.), староста затверджувався сільською, селищною, міською радою за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови, то ЗУ «Про внесення змін...», деталізує та змінює вищевказаний підхід. Ст. 54-1 доповнено положенням про те, що пропозиція відповідного сільського, селищного, міського голови має обґрунтовуватися результатами громадських обговорень (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), що проводяться у межах старостинських округів. Доцільно наголосити, що така правова оптика є втіленням принципу локальної репрезентативності та місцевих інтересів, дасть змогу знизити рівень політичного дисбалансу у територіальній громаді, а також підвищити активність місцевого населення, в аспекті концепції субсидіарності. Порядок громадських обговорень, закріплений в ЗУ, забезпечує реальний вплив мешканців на вибір старости. Визначено мінімальну кількість людей, яка має підтримати кандидатуру старости, щоб голова міг внести її на розгляд місцевої ради. Така процедура убезпечує від несправжніх та малочисельних громадських обговорень і є певним аналогом виборів. Однак це має і свої обмеження – Закон не врегулює, що має робити голова у разі низької явки на громадські обговорення або якщо учасники такого обговорення не зможуть дійти згоди із запропонованою головою кандидатурою [4].

По-друге, здійснено регулювання правового статусу старости як посадової особи місцевого самоврядування. ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» (редакція до 14.07.2021 р.) містив положення про те, що староста є членом виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради за посадою і працює в ньому на постійній основі [1, ст. 54-1]. Новелою є положення про те, що староста працює на постійній основі в апараті відповідної ради та її виконавчого комітету, а в разі обрання членом цього виконавчого комітету – у виконавчому комітеті ради. Імперативна прив'язка старости як посадової особи до виконавчого комітету ради не завжди є доцільним, адже у великих громадах, які зазнали укрупнення за рахунок суміжних територій, або об'єднання територіальних громад, кадрове збільшення виконавчого комітету може призвести до неефективного місцевого управління [4].

По-третє, ЗУ «Про внесення змін...» формулює категорію старостинського округу. Якщо ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» (редакція до 14.07.2021 р.) містив положення про те, що староста представляє інтереси жителів відповідного села, селища, то у новому ЗУ староста є представником старостинського округу. Законодавець вповноважує відповідну сільську, селищну, міську раду утворювати такий округ. Необхідно наголосити, що у складі округу може бути як

один так і декілька населених пунктів, на території якого (яких) має проживати не менше 500 жителів. Важливо відмітити, що в утворенні старостинських округів враховуються історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток таких старостинських округів та відповідної територіальної громади [1, ст. 54-1].

Проте необхідно наголосити, що деякі питання про інститут старостату є законодавчо нерегламентовані. Зокрема, доцільно зазначити на професійних та особистих вимогах до такої посадової особи, критеріях відбору старости, а також механізми освітньої підготовки та перепідготовки старости, підвищення його кваліфікації для ефективного представлення інтересів жителів старостинського округу.

Доцільно наголосити на нормативних змінах у контексті впровадження адміністративного нагляду за рішеннями органів місцевого самоврядування, в аспекті дотримання принципу законності. Широке коло повноважень органів місцевого самоврядування в площині реформи децентралізації може призводити до певних зловживань або уникнення якісного нормотворчого підходу до регламентування суспільних відносин, що входять до предмету компетенції органу місцевого самоврядування. Варто акцентувати на *Проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування» № 13150 від 03.04.2025* [6].

Механізм адміністративного нагляду, що запропоновано в законопроекті, формується на основі запровадження Єдиного державного реєстру актів місцевого самоврядування. У проекті пропонується доповнити ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» новою ст. 59-2, запровадивши Реєстр актів як державну інформаційно-комунікаційну систему, призначену для збирання, накопичення, оброблення та зберігання актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування, створену для забезпечення здійснення нагляду за законністю нормативної діяльності. Варто наголосити, що відповідно до ч. 8 ст. 59-2 проекту вповноважена посадова особа місцевого самоврядування зобов'язана вносити до Реєстру дані про найменування органу місцевого самоврядування, дата і номер акту, назва акту, текст акту, інформацію про опублікування акту та дату набрання ним чинності [6]. Ідея цифровізації та діджиталізації нормотворчої діяльності органів місцевого самоврядування видається позитивним кроком в контексті реалізації принципу гласності та публічності. Крім того, це забезпечує доступність громадськості та зацікавлених осіб до вільного ознайомлення та аналізу з систематизованою нормативною практикою діяльності органів місцевого самоврядування.

Проте, досліджуючи цей законопроект, можна помітити деякі неузгодженості та новели, що несумісні з принципами діяльності місцевого самоврядування. Окрім внесення змін до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», планується доповнити ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» ст. 16-1, що має визначати та регламентувати засади забезпечення законності актів органів місцевого самоврядування. Концепція норм, що викладено у цій статті, полягає у наданні органам виконавчої влади повноважень із забезпечення законності

нормотворчої діяльності органів місцевого самоврядування. Зокрема, суб'єктом забезпечення стосовно актів обласних рад є Кабінет Міністрів України або визначеним ним центральним органом виконавчої влади, а стосовно актів сільських, селищних, міських, районних у місті рад, їхніх виконавчих органів, районних рад, відповідних посадових осіб місцевого самоврядування – обласними державними адміністраціями. Проект передбачає дві форми забезпечення законності актів органу місцевого самоврядування, а саме – запобігання порушенням законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування (інформування про зміни у законодавстві, надання консультацій) та державний контроль за актами органів та посадових осіб місцевого самоврядування [6].

Варто зазначити, що у пояснювальній записці до проекту Закону розробники оперують поняттям «адміністративного нагляду», посилаючись на ст. 8 Європейської Хартії місцевого самоврядування (ЄХМС) [6]. У проект Закону, в частині внесення змін до ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» застосовується категорія «державного контролю». В цьому аспекті необхідно наголосити, що поняття «державного контролю» та «адміністративного нагляду» є концептуально різними, в контексті засобів та сутності їхньої реалізації, що є порушенням принципу правової визначеності.

У ч. 10 ст. 16-1 проекту Закону, зазначено, що орган із забезпечення законності може звернутися до суду з позовом про визнання акту органу або посадової особи місцевого самоврядування незаконним. Зазначимо, що це положення та категорія «незаконності акту» не відповідає процесуальному законодавству. Зокрема, згідно з п.п. 1 та 2 ч. 2 ст. 245 КАСУ у разі задоволення позову суд може прийняти рішення про визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень або про визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень [8, ст. 245].

Ініціатори законопроекту зауважують, що європейські країни, які успішно реалізували реформу децентралізації, мають врегульовану систему адміністративного нагляду за законністю рішень (діяльності) органів місцевого самоврядування [6]. Необхідно наголосити, що відповідно до ст. 8 ЄХМС встановлюються певні критерії та засади здійснення адміністративного контролю [7, ст. 8].

По-перше, метою відповідного нагляду є забезпечення дотримання принципу законності та конституційних засад. Крім того, зауважується, що вищі інстанції можуть здійснювати адміністративний нагляд за належністю виконання завдань, доручених органам місцевого самоврядування. Здійснюючи тлумачення цього положення в оптиці національного законодавства, варто наголосити, що це першочергово стосується нагляду за виконанням органом місцевого самоврядування делегованих повноважень органу виконавчої влади.

По-друге, застосування категорії «вищі інстанції» не тлумачиться ст. 8 ЄХМС, проте в аспекті національного законодавства, є не досить доцільним пов'язувати цю категорію з місцевими органами виконавчої влади.

По-третє, ЄХМС концептуалізує формулу домірності засобів адміністративного нагляду інтересам, що підлягають захисту з перспективи держави [7, ст. 8].

У контексті предметного аналізу законопроекту варто зазначити на категорії «забезпечення законності». Відповідно до ч. 10 ст. 59 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування з мотивів їхньої невідповідності Конституції або законам України визнаються незаконними в судовому порядку [1, ст. 59]. Аналізуючи відповідне нормативне положення, необхідно акцентувати, що суд є абсолютним суб'єктом визначення питання про законність нормативно-правового акту. Крім того, відповідно до ч. 8 нової ст. 161 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» Кабінет Міністрів України з метою державного контролю за актами органів та посадових осіб місцевого самоврядування має розробити спеціальну методику оцінювання законності акту [6]. Така правова новела є контроверсійною з огляду на те, що виконавчий орган влади не може впроваджувати стандарти та механізми оцінювання законності на рівні підзаконного нормативно-правового акту, в аспекті концепції розподілу гілок публічної влади та засади верховенства права. Адже згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції України повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, а також організація та діяльність органів виконавчої влади визначаються лише законом [9]. Крім того, це порушує засаду пропорційності втручання інтересам держави, що виражена у п. 3 ст. 8 ЄХМС.

Доцільно наголосити, що філософія та дух проекту Закону реалізується на основі принципу підконтрольності органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади у питаннях дотримання Конституції та Законів України, що ґрунтується на концепції місцевих державних адміністрацій префектурного типу. Відповідна засада закріплена у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, проте даний документ не містить механізму та засобів впровадження такого принципу [2].

Варто наголосити, що запровадження відповідних нормативних інструментів спричинить порушення балансу між виконавчою владою та місцевим самоврядуванням. Таке втручання є нехтуванням автономної правової природи місцевого самоврядування, дискредитацією принципів верховенства права, правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування, та засади поєднання місцевих і державних інтересів. Крім того, внесення відповідних змін може спричинити додатковий тиск на нормотворчу діяльність органів місцевого самоврядування та створити інструмент впливу виконавчої влади на систему місцевого самоврядування. Варто наголосити, що важіль дотримання принципу законності має переміщувати на оптику реалізації різних форм громадського нагляду.

ВИСНОВОК

Міське самоврядування є комплексною та багатоаспектною категорією, що має активний нормативний розвиток, з огляду на актуальні виклики сьогодення. Констатовано на вагомості та практичній реалізації принципів місцевого самоврядування. Зокрема для впровадження принципу транспарентності в аспекті фіксації та зберігання записів пленарних засідань ради та постійних комісій ради, їхній трансляції на вебджерела. Варто зазначити на позитивному та передовому підході законодавця стосовно діджиталізації та введення нових

форм публічності та прозорості в контексті діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема Реєстру актів місцевого самоврядування. Досліджено еволюцію інституту старостату на нормативній площині, проте зазначено, що деякі питання інституту старостату є за-

конодавчо нерегламентовано. Акцентовано на можливому порушенні балансу між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, в контексті оцінювання законності актів органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ від 01.04.2014 № 333-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р#Text>
3. Про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування: Закон України № 3590-ІХ від 22.02.2024. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3590-20#Text>
4. Запровадження інституту старост як одного із механізмів кооперації у громаді. Лабораторія законодавчих ініціатив: вебсайт. URL: <https://parlament.org.ua/2021/12/20/zaprovadzhennya-institutu-starosti-yak-odnogo-izmehanzimiv-kooperatsiyi-u-gromadi/>
5. «Про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо вдосконалення правового регулювання інституту старост та його діяльності в умовах воєнного стану»: Закон України від 17.07.2024 № 3870-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3870-20#n2>
6. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування»: Проект Закону №13150 від 03.04.2025. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/56140>
7. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 (ратифіковано згідно із Законом №452/97-ВР від 15.07.1997) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
8. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
9. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ *Верховна Рада України*. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

References

1. On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine No. 280/97-BP of May 21, 1997. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1997. No. 24. Art. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (In Ukrainian).
2. On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.04.2014 No. 333-p. Official Gazette of Ukraine. 2014. No. 30. Art. 831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text> (In Ukrainian).
3. On Amendments to the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" to Ensure Transparency of Local Self-Government: Law of Ukraine No. 3590-IX of 22.02.2024. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3590-20#Text> (In Ukrainian).
4. Introduction of the Institute of Starosts as One of the Mechanisms of Cooperation in the Community. Laboratory of Legislative Initiatives: Website. URL: <https://parlament.org.ua/2021/12/20/zaprovadzhennya-institutu-starosti-yak-odnogo-iz-mehanzimiv-kooperatsiyi-u-gromadi/> (In Ukrainian).
5. "On Amendments to the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" to Improve the Legal Regulation of the Institute of Starosts and Its Activities under Martial Law": Law of Ukraine dated 17.07.2024 No. 3870-IX. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3870-20#n2> (In Ukrainian).
6. "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Ensure Legality in the Activities of Local Self-Government Bodies and Officials": Draft Law No. 13150 dated 03.04.2025. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/56140> (In Ukrainian).
7. European Charter of Local Self-Government of 15.10.1985 (ratified in accordance with Law No. 452/97-BP of 15.07.1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (In Ukrainian).
8. Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine of 06.07.2005 No. 2747-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (In Ukrainian).
9. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-BP/ Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (In Ukrainian).

Danylo RIABUSHCHENKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>

e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

ANALYSIS OF CURRENT CHANGES AND DRAFT LAWS TO THE LAW OF UKRAINE “ON LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE”

Introduction. In the context of this work, it is emphasized that the analysis of normative changes to the legal framework regarding the sphere of regulation of local self-government in Ukraine is very significant and important. Local self-government and the multifaceted nature of the corresponding concept originates from the fundamental distinction between the categories of state power and public power.

The purpose of the paper is to study the amendments to the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine", in terms of the practical implementation of the principles of the activities of local self-government bodies, regulation of the legal status of individual local self-government officials, and analysis of the issues of interaction between local self-government bodies and executive bodies.

Results. The Law of Ukraine (hereinafter referred to as the Law of Ukraine) On Amendments to the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" regarding ensuring the transparency of local self-government dated 02/22/2024 was analyzed. According to this regulatory legal act, the lawmaker implements the principle of transparency in the aspect of recording and storing the record of the plenary session of the council and the standing commissions of the council. The evolution of the institution of the starostat was analyzed in the context of amendments and additions to the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine". The regulatory changes were emphasized, in the context of the implementation of administrative supervision over decisions of local government bodies, in terms of compliance with the principle of legality.

Conclusion. An analysis of individual draft laws and amendments to the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" was carried out in terms of the practical implementation of the principles of the activities of local self-government bodies, regulation of the legal status of individual local self-government officials.

Keywords: local self-government, the institution of the starostat, transparency, the principle of legality, executive authorities, state control, administrative supervision

Тетяна Віталіївна **СТЕШЕНКО**

к.ю.н., доцент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2002-454X>

e-mail: t.v.steshenko@nlu.edu.ua

Яна Володимирівна **ШУЛЯКА**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9677-8703>

e-mail: yanaaa0701@gmail.com

Вікторія Андріївна **РОМАНОВА**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0555-8436>

e-mail: Gshwusbb65@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано ключові виклики, які постають перед посадовими особами органів місцевого самоврядування в Україні в умовах воєнного стану. Важливу роль серед управлінських завдань посідає вирішення гуманітарної кризи, соціальної підтримки населення, забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом, харчуванням та медичною допомогою. Підкреслено важливість комплексного та інтегрованого підходу до подолання викликів воєнного часу, необхідність ефективної координації між органами місцевого самоврядування, державними структурами, міжнародними організаціями та громадськістю.

Ключові слова: місцеве самоврядування, воєнний стан, гуманітарна криза, економічна стабільність, інформаційна безпека, цифровізація управління, територіальна оборона, відновлення інфраструктури

ВСТУП

Внаслідок введення воєнного стану на території України діяльність органів місцевого самоврядування в Україні зазнала значних трансформацій, адже повинна була адаптуватися до умов, що були невідомі раніше. Територіальні громади мусили зіткнутися з новими викликами, зокрема такими, як забезпечення безпеки громадян, організація соціальної підтримки внутрішньо-переміщених осіб (ВПО), відновлення критичної інфраструктури, підтримка місцевої економіки тощо. Також з'явилась гостра потреба в ефективній взаємодії з військовими адміністраціями, міжнародними організаціями, волонтерськими ініціативами.

Ключовим аспектом є цифровізація діяльності органів місцевого самоврядування. Це є надзвичайно необхідним, адже застосування сучасних технологій, аналітичних платформ, електронних сервісів нині є критично важливим, адже дає змогу забезпечити оперативне прийняття рішень, дієве спілкування з населенням, а також відповідний рівень інформаційної безпеки. Ці засоби допомагають також впоратися із дезінформацією, що є необхідним в умовах ведення інформаційної війни.

Особливої уваги заслуговує забезпечення економічної стабільності громад, оскільки ведення воєнних дій скоротило надходження до місцевих бюджетів.

У цьому контексті вирішальним є забезпечення життєдіяльності громад, їхньої стійкості та реінтеграції. Тому аналіз управлінських викликів, розроблення певних стратегій, впровадження інноваційних рішень можуть допомогти посилити спроможність посадових осіб органів місцевого самоврядування.

МЕТА дослідження – аналіз ключових викликів, які постають перед органами місцевого самоврядування в умовах ведення повномасштабної війни, визначення дієвих механізмів управління, які спрямовані на забез-

печення безпеки, соціального захисту, економічної стабільності та відновлення громад.

У роботі зроблено акцент на цифровізації адміністративних процесів, впровадженню сучасних технологій у сфері комунікації, а також боротьбі з дезінформацією та зміцненню інформаційної безпеки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи: метод документального аналізу, соціологічний метод, метод порівняльного аналізу, метод кейс-стаді, контент-аналіз, метод експертних оцінок, статистичний метод, метод системного аналізу та метод оцінювання ефективності державної політики. Для вивчення організації роботи посадових осіб органів місцевого самоврядування під час воєнного стану в Україні застосовано комплекс підходів, зокрема аналіз нормативно-правових актів, дослідження практик на місцях через опитування та інтерв'ю, порівняння з міжнародним досвідом та аналіз результативності діяльності в умовах кризових ситуацій.

РЕЗУЛЬТАТИ

З початку повномасштабного вторгнення і дотепер посадові особи органів місцевого самоврядування в Україні стикнулись з цілою низкою нових викликів, що не були відомі раніше. Ці виклики потребують оперативних дій, певних стратегічних підходів та злагодженої взаємодії з органами державної влади. Зокрема, з'явилась гостра потреба в організації укриттів та захисті критичної інфраструктури, вирішенні економічної ситуації, відновленні зруйнованих внаслідок воєнних дій об'єктів тощо. Саме тому, незважаючи на усі виклики, органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у забезпеченні життєдіяльності громад, тому їхня діяльність на час дії воєнного стану потребує оперативних рішень, ефективної координації та гнучкості у реагу-

ванні на ці виклики.

Відповідно до п. 2 Указу Президента України № 64/22 місцевим радам наказано впроваджувати та здійснювати заходи і повноваження, передбачені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», спрямовані на оборону України та захист інтересів держави. Це зобов'язання вимагає від місцевої влади оперативної адаптації та координації з військовими адміністраціями, які забезпечують безперервність управління і захист прав громадян у цих надзвичайних умовах.

12 травня 2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану». Однією із ключових функцій цього Закону є можливість забезпечення соціальних гарантій для посадових осіб місцевого самоврядування у територіальних громадах, де утворено військові адміністрації.

Після того як здійснено повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р., указом Президента в усіх областях і районах утворено військові адміністрації. Це рішення стало важливим і продиктовано необхідністю воєнного часу, проте в межах правового поля це створило певні колізії та неврегульованості.

Зокрема, це стосується, наприклад, питання, яке полягає у врегулюванні сумісництва посади сільського, селищного, міського голови та керівника військової адміністрації населеного пункту. Ці зміни також передбачають розмежування випадків, коли військові адміністрації здійснюють повноваження представницьких та виконавчих органів місцевого самоврядування та сільського, селищного, міського голів, голів районної та обласної рад.

Одним з найбільш передових завдань, що потребують найшвидшого реагування є вирішення гуманітарних питань та забезпечення соціальної підтримки населення. Це включає надання житла, продуктів харчування та медичних послуг як постійному населенню територіальної громади, так і ВПО. В умовах війни важливою також є організація надання і психологічної допомоги, а також відновлення ключових соціальних сервісів. Має бути посилені акцент на питаннях безпеки й оборони територіальних громад. Це передбачає співпрацю з військовими адміністраціями, формування територіальної оборони та здійснення захисту важливих об'єктів інфраструктури від потенційних атак.

Крім цього, ведення воєнних дій суттєво вплинуло і на економічну стійкість територіальних громад, внаслідок чого значно послаблено їхні фінансові можливості. Саме тому зростає необхідність у залученні міжнародних інвестицій, підтримка місцевого бізнесу та оптимізації витрат бюджетів. Одним з пріоритетів також залишається відновлення інфраструктури, якій завдано шкоду внаслідок воєнних дій, а саме шляхом проведення ремонтно-відновлювальних робіт, запуск проектів реконструкції за участю міжнародних партнерів та впровадження енергоефективних рішень.

Важливою також є ефективна комунікація органів місцевого самоврядування із населення територіальної громади. Це є надзвичайно важливим, адже забезпечення доступу до достовірної інформації, боротьба із дезінформацією є одним з найбільш ключових завдань.

Отже, органи та посадові особи місцевого самовря-

дування відіграють критично важливу роль у забезпеченні стійкості територіальних громад у період воєнного часу. Певний гнучкий підхід, координація з державними та міжнародними структурами, врахування особливостей воєнного часу на території окремої громади є важливою функцією органів місцевого самоврядування.

Якщо зауважити важливість забезпечення безпеки, стабільності, результативного управління громадами, то координація дій місцевої влади з військовими адміністраціями в Україні є ключовим фактором. Утворені військові адміністрації діють відповідно до законодавства та беруть на себе функції управління в певних критичних обставинах. Особливо важливою є їх роль у регіонах, де ведуться бойові дії або ті, що знаходяться під загрозою окупації.

А втім, органи місцевого самоврядування мають підпорядковувати свої дії загальній військовій стратегії, незважаючи на їх певну незалежність та децентралізацію. Наприклад, рішення про комендантську годину, евакуацію населення має бути ухвалено спільно чи за погодженням з військовими адміністраціями. Звідси випливає, що ефективне спілкування між суб'єктами всіх рівнів управління є ключовим фактором, який забезпечує успішний розподіл функцій та сприяє чіткій взаємодії між державними структурами, волонтерськими організаціями та громадськими ініціативами.

Ще однією важливою деталлю є питання відновлення територій, що постраждали внаслідок бойових дій. Це потребує скоординованого планування між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями. А втім, ключові заходи захисту громад і територій з приводу безпеки, захисту мешканців від ймовірних надзвичайних ситуацій здійснюються на рівні міських, селищних та сільських громад [1].

Отже, на виконання Закону України «Про правовий режим воєнного стану» утворено військові адміністрації. Для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки органам державної влади, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування надані особливі повноваження [2].

Постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р. затверджено План реагування на надзвичайні ситуації державного рівня. Нею визначено, що План реагування на надзвичайні ситуації державного рівня розроблено для впорядкування та координації дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів управління та сил цивільного захисту, суб'єктів господарювання, спрямованих на ліквідацію наслідків та надання допомоги постраждалим, у разі загрози або виникнення надзвичайної ситуації [3].

Саме тому консолідація зусиль органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій із громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами, організаціями стає в нагоді у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, а також охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Ще однією з важливих функцій є можливість реагувати на надзвичайні ситуації та загрози органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. Це є важливим завданням, що потребує оперативних та злагоджених дій.

У світлі подій, що траплялися в Україні взимку 2022-2023 рр. та влітку 2024 р., варто звернути увагу на

захист критичної інфраструктури, адже пошкодження ліній передач, електричних станцій, комунальних об'єктів, можуть спричинити гуманітарну катастрофу. Саме місцева влада має невідкладно реагувати на ці пошкодження та забезпечувати відновлення водопостачання, електроенергії, газопостачання та зв'язку.

Отже, швидке та невідкладне реагування на надзвичайні ситуації в умовах воєнного стану потребує чіткої координації та злагоджених дій, певних гнучких механізмів взаємодії між усіма суб'єктами. Принциповою суттю наявності органів місцевого самоврядування є їх максимальне наближення до осіб, які є членами відповідної територіальної громади і в силу цієї «близькості» мають дуже оперативно бути в курсі обставин та забезпечувати потреби людей навіть у найскладніших умовах.

В умовах воєнного стану в Україні органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні ефективної підтримки населення. Одним з основних напрямів їхньої діяльності є тісна співпраця з волонтерами та благодійними організаціями, що сприяє зміцненню громад та оперативному реагуванню на виклики. Закон України «Про волонтерську діяльність» надає можливість органам місцевого самоврядування офіційно залучати волонтерів до своєї роботи [4]. Національна соціальна сервісна служба України навіть розробила окрему форму договору про провадження волонтерської діяльності, що спрощує процес взаємодії. Це дає змогу місцевій владі ефективно організувати допомогу населенню та військовим формуванням. Органи місцевого самоврядування можуть співпрацювати з волонтерами через різні механізми: інформаційну підтримку, що включає збір та поширення даних про волонтерську діяльність у громаді; координацію дій, яка передбачає спільне планування та реалізацію ініціатив для підтримки населення; підвищення спроможності шляхом організації навчальних тренінгів для волонтерів; заохочення участі мешканців у волонтерському русі; а також партнерство через реалізацію спільних проєктів з благодійними організаціями [5].

Програма «U-LEAD з Європою» розробила спеціальні навчальні курси для команд громад, які включають посадових осіб органів місцевого самоврядування, працівників комунальних закладів та волонтерів. Такі заходи допомагають зрозуміти особливості волонтерської діяльності, її правові аспекти та практичні інструменти взаємодії між владою і волонтерами. Органи місцевого самоврядування також можуть підтримувати благодійні фонди шляхом залучення міжнародної допомоги, запровадження механізмів звітності з використання коштів і сприяння спрощенню законодавства для благодійного сектору. Для забезпечення прозорості та ефективності співпраці органи місцевого самоврядування мають здійснювати регулярний моніторинг волонтерських ініціатив, аналізувати потреби населення та військових, а також звітувати про результати розподілу гуманітарної допомоги. Ефективна взаємодія між органами місцевого самоврядування, волонтерами та благодійними організаціями є критично важливою для стабільності громад у складний період. Застосування законодавчих механізмів, різноманітних форм співпраці та освітніх ініціатив сприяє зміцненню цієї співпраці і допомагає ефективно підтримувати населення та військові формування в умовах

війни [6].

Слід розглянути напрям забезпечення ВПО продуктами харчування, медикаментами та житлом. Згідно з інформаційним посібником «Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану», підготовленим Асоціацією органів місцевого самоврядування Харківської області та Харківською обласною радою, органи місцевого самоврядування зобов'язані оперативно реагувати на потреби ВПО, забезпечуючи їх необхідними ресурсами.

Забезпечення продуктами харчування здійснюється через організацію гуманітарних штабів, які координують постачання продовольства від державних та міжнародних донорів. На місцях здійснюється співпраця з волонтерськими та благодійними організаціями для розподілу продуктів серед ВПО, забезпечуючи прозорість та ефективність цього процесу [7].

Медичне забезпечення ВПО включає надання необхідних ліків та доступу до медичних послуг. Органи місцевого самоврядування спільно з місцевими закладами охорони здоров'я забезпечують можливість отримання медичної допомоги без необхідності укладання декларацій, що особливо важливо в умовах воєнного стану. Це дає змогу ВПО оперативно отримувати необхідне лікування та медикаменти [8].

Надання житла для ВПО є одним з пріоритетних завдань на місцевому рівні. Відбувається організація тимчасового розміщення в комунальних закладах, гуртожитках та інших доступних приміщеннях. Крім того, держава впроваджує програми компенсації витрат на оренду житла для ВПО, що дає змогу забезпечити їх належними умовами проживання [9].

Отже, ефективна співпраця між посадовими особами органів місцевого самоврядування, державними органами, волонтерськими та міжнародними організаціями є запорукою своєчасного та якісного забезпечення ВПО необхідними ресурсами та послугами в умовах воєнного стану.

Розглянемо питання психологічної підтримки громади в умовах війни, яке є надзвичайно актуальним. За даними Міністерства охорони здоров'я України понад 15 млн українців потребуватимуть психологічної підтримки у найближчі роки, з них 3-4 млн потрібно буде приділяти особливу увагу. У відповідь на цю потребу у 25 громадах Волинської, Львівської та Полтавської областей стартував пілотний проєкт «Надання психосоціальної та емоційної підтримки населенню та покращення в громаді якості надання послуг з психічного здоров'я». Цей проєкт реалізується Асоціацією інноваційної та цифрової освіти за підтримки Проєкту USAID «ГОВЕРЛА».

Основними завданнями проєкту є побудова системи надання психологічної допомоги в громаді шляхом навчання посадових осіб органів місцевого самоврядування, надання першої психологічної допомоги дітям та підліткам через навчання освітян, а також надання психологічної допомоги дорослим шляхом навчання соціальних працівників. У рамках проєкту також відбувається підготовка психологів, які стануть координаторами функціонування системи психологічної допомоги у громадах на постійній основі та здійснюватимуть супервізію освітян та соціальних працівників [10]. Ця ініціатива сприяє розбудові системи надання першої психологічної допомоги у громадах, що є важливим кроком у підтримці психічного здоров'я населення в умовах війни.

Застосування цифрових технологій є невід'ємною частиною ефективного управління громадою під час війни. Органи місцевого самоврядування, волонтерські ініціативи та міжнародні організації активно застосовують цифрові платформи для координації допомоги, протидії інформаційним атакам та захисту персональних даних.

Єдина цифрова платформа для координації допомоги дає змогу оптимізувати процеси збору заявок та розподілу гуманітарної підтримки. Застосування таких інструментів, як «Дія», Google Forms або Telegram-боти, значно спрощує взаємодію між владою, волонтерами та представниками населення. Наприклад, через платформу «Є-Допомога» мешканці можуть подавати заявки на отримання фінансової підтримки від міжнародних донорів [11].

Комунікація у кризових умовах потребує захищених каналів зв'язку для обміну інформацією між громадами, волонтерськими групами та органами влади. Для цього застосовуються зашифровані месенджери, такі як Signal або Telegram, що дають змогу захистити комунікацію від витоку даних. Крім того, Міністерство цифрової трансформації України рекомендує застосовувати VPN-сервіси та двофакторну аутентифікацію для безпечного доступу до державних онлайн-платформ.

Моніторинг потреб громади здійснюється за допомогою аналітичних інструментів, що дають змогу відстежувати зміни у запитах населення та оперативно реагувати на них. Наприклад, система «Соціальна громада» інтегрує дані про соціальні послуги та допомогу ВПО, що дає змогу місцевій владі планувати ресурси ефективніше [12].

Залучення міжнародної підтримки також здійснюється через цифрові платформи, які забезпечують швидке подання актуальної ситуації в громадах. Онлайн-звіти, інтерактивні карти гуманітарних потреб та прямі звернення до міжнародних організацій дають змогу привертати увагу до проблематики та залучати додаткові ресурси. Наприклад, платформа ReliefWeb допомагає координувати міжнародну допомогу та поширювати дані про гуманітарні кризи [13].

Так, цифровізація відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного управління громадою в умовах війни. Застосування сучасних технологій сприяє оптимізації процесів, покращенню безпеки інформаційного простору

та залученню міжнародної допомоги для подолання кризових ситуацій.

Окремої уваги заслуговує протидія фейкам та інформаційним атакам. В умовах інформаційної війни вкрай важливо боротися з дезінформацією та пропагандою. Одним з головних методів боротьби з фейками є оперативний моніторинг інформаційного простору. Посадові особи органів місцевого самоврядування можуть застосовувати спеціалізовані сервіси для аналізу соцмереж та виявлення інформаційних атак, наприклад, CrowdTangle або Mediatoolkit, які дають змогу відстежувати ворожі нарративи та швидко реагувати на загрози. Українські проекти, такі як «StopFake», займаються перевіркою фактів і спростуванням неправдивої інформації. Крім того, урядові ініціативи, такі як Центр протидії дезінформації при РНБО, аналізують інформаційні атаки та розробляють стратегії їхнього нейтралізування [14].

Важливим аспектом є захист персональних даних громади. З огляду на кібератаки та ризики витоку інформації, необхідно впроваджувати сучасні методи шифрування, багатофакторну автентифікацію та державні стандарти зберігання даних. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України надає рекомендації із кібербезпеки та запобігання кібератакам для органів місцевого самоврядування [15].

Отже, протидія фейкам, захист персональних даних та кібербезпека є важливими завданнями посадових осіб органів місцевого самоврядування в умовах війни. Використання перевірених джерел інформації, просвітницькі кампанії, співпраця з фактчекерами та впровадження сучасних стандартів захисту даних допомагають громадам зберігати стабільність і протистояти інформаційним загрозам.

ВИСНОВКИ

Отже, у період воєнного стану місцеве самоврядування залишається важливим елементом стійкості держави. Посадові особи несуть значну відповідальність за безпеку громади, ефективне використання ресурсів та дотримання законодавчих норм. Прозорість, оперативність, антикорупційні механізми та кібербезпека – ключові аспекти їхньої діяльності, що забезпечують стабільність та розвиток громад навіть у найскладніших умовах.

References

1. Kurepin V.M., Kurepin D.V. Public administration in the field of civil protection and security of life in the conditions of local self-government reform and decentralization of power. *Modern Economics*. 2020. № 19(2020). pp. 94-100. (in Ukrainian).
2. Kurepin V.M., Dnyamaliyeva I.A. Supporting farmers and conducting a planned sowing campaign during martial law. *Current Issues of Labor Relations during Martial Law: Abstracts of Reports by Higher Education Students of the Engineering and Energy Faculty and Other Participants of the Educational Process Based on the Results of the Thematic Round Table* (Mykolaiv, April 27, 2022). Mykolaiv, 2022. pp. 32-34. (in Ukrainian).
3. On approval of the State Emergency Response Plan: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 14.03.2018 № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223-2018-п#Text> (in Ukrainian).
4. On Volunteering: Law of Ukraine from 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (in Ukrainian).
5. Volunteering. National Social Service of Ukraine. Website. URL: https://nssu.gov.ua/volonterstvo?utm_source=chatgpt.com (in Ukrainian).
6. Shelep M. Interaction of LSGs and volunteers: enrolment to the new U-LEAD Training Program starts. *U-LEAD with Europe*. 2023. April 27. URL: <https://u-lead.org.ua/news/194> (in Ukrainian).
7. Provision of Social Services and Work with Internally Displaced Persons. *Local Self-Government under Martial Law*. Kharkiv, 2022. Section 9. pp. 191-249. URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/ms-v-umovah-voyennogo-stanu.pdf> (in Ukrainian).
8. Ministry of health: Internally displaced persons can receive medical care at the place of residence and without declarations.

Government Portal / Ministry of Health of Ukraine. 2022. June 09. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/moz-vnutrishno-peremishcheni-osobi-mozhut-otrimuvati-medichnu-dopomogu-za-miscem-prozhivannya-ta-bez-deklaracij> (in Ukrainian).

9. Some issues of housing provision for internally displaced persons who defended the independence, sovereignty, and territorial integrity of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. 2023. March 24. № 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/263-2023-p?utm_source=chatgpt.com#Text (in Ukrainian).

10. Psychological Assistance in Communities During the War. *Dobrotvir Territorial Community, Lviv Region, Sheptytskyi District*. 2022. September 02. URL: <https://dobrotvirska-gromada.gov.ua/news/1662106350/> (in Ukrainian).

11. Financial Assistance from International Organizations to Residents of Ukraine. *Ye Help*. URL: <https://aid.edopomoga.gov.ua/> (in Ukrainian).

12. Integrated Information System "Social Community" Software Complex. Website. URL: <https://socgromada.ioc.gov.ua/> (in Ukrainian).

13. Ukraine. Status Humanitarian Situation. *ReliefWeb*. OCHA Services. URL: <https://reliefweb.int/country/ukr>

14. Center for counteracting disinformation. URL: <https://cpd.gov.ua/> (in Ukrainian).

15. State service of special communication and information protection of Ukraine. URL: <https://cip.gov.ua/ua> (in Ukrainian).

Tetiana STESHENKO

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2002-454X>

e-mail: t.v.steshenko@nlu.edu.ua

Yana SHULIAKA

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9677-8703>

e-mail: yanaaa0701@gmail.com

Viktoriiia ROMANOVA

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0555-8436>

e-mail: Gshwusbb65@gmail.com

CURRENT ISSUES IN THE ORGANIZATION OF LOCAL GOVERNMENT OFFICIALS' WORK DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE

The paper analyses the key challenges faced by officials of local self-government bodies in Ukraine regarding martial law. Also important is the issue of restoring infrastructure, which was destroyed by hostilities, repair and restoration work, and implementation of energy-efficient solutions. The paper analyses the key challenges faced by officials of local self-government bodies in Ukraine regarding martial law. An important role among management tasks is the solution of the humanitarian crisis, social support for the population, and providing internally displaced persons with housing, food, and medical care. It also paid attention to community safety management, which includes coordination of actions with military administrations, territorial defense, and protection of critical infrastructure.

Attention is also focused on the problem of economic stability and the financial capacity of local self-government bodies. The mechanisms for attracting international financial assistance, as well as possible ways to optimize budget expenditures during martial law, are also considered.

The paper emphasizes the importance of a complex and integrated approach to overcoming wartime challenges, and the importance of effective coordination between local self-government bodies, state structures, international organizations, and the public. In the context of martial law, the promptness, adaptability, and strategic planning of actions of officials of local self-government bodies are decisive factors in ensuring the viability of communities and their further reconstruction.

Keywords: local self-government, martial law, humanitarian crisis, economic stability, information security, digital governance, territorial defense, infrastructure restoration

Олександр Ігорович **ШТОЙКО**

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова; Голова фонду, Державне підприємство – Хмельницький обласний фонд підтримки індивідуального житлового будівництва на селі

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7753-8888>

e-mail: shtoykoaleksandr@gmail.com

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ТА ОБ'ЄКТІВ ВІДНОСИН З ПІЛЬГОВОГО КРЕДИТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Статтю присвячено дослідженню суб'єктів та об'єктів відносин з пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва в сільській місцевості. Виокремлено види та структурні елементи правовідносин, наведено характеристику основних суб'єктів. Проаналізовано критерії, яким мають відповідати майбутні позичальники. Досліджено систему об'єктів правовідносин, основним серед яких визначено спорудження житлових будинків. Аргументовано доцільність дотримання державних будівельних норм і правил у зведенні будинку на умовах пільгового кредитування.

Ключові слова: індивідуальне житлове будівництво, пільгове кредитування, адміністративно-правове регулювання, сільські території, фонд підтримки індивідуального житлового будівництва на селі

ВСТУП

Україна традиційно є аграрною державою, а традиції сільського способу життя складають основу національного культурного коду. Втім, прогрес вносить свої корективи, розвиток промисловості та великих міст робить життя в місті більш простим та привабливим для людей. Не тільки більше можливостей у працевлаштуванні за широким списком професій, але й зручні побутові умови, доступність і якість закладів охорони здоров'я, освіти, культури схиляють вибір на користь життя у місті. Занепад вітчизняного села загрожує не тільки суто продовольчій безпеці країни, що само собою є значною проблемою, але і руйнує історичну культурну спадщину, змінює менталітет і традиції народу.

Подолання проблем розвитку сільських територій можливе тільки в комплексі взаємоузгоджених заходів, серед яких чільне місце займають заходи адміністративного регулювання житлових відносин. Забезпечення доступним і якісним житлом сільських мешканців є однією з найважливіших складників політики підвищення привабливості сільських територій для роботи і проживання людей. В цьому контексті набувають підвищеної актуальності відносини з пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва в сільській місцевості. Будучи одним з видів державної допомоги сільським мешканцям, пільгове кредитування індивідуального житлового будівництва крім того реалізує важливі економічні, соціальні та культурні функції.

Проблеми пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва досліджуються в науці, зокрема, у працях таких авторів як В.В. Латишева, В.М. Прилипко, В.В. Слончак, В.А. Тулянцева, В.А. Ціленко та багатьох інших. Втім, не всі аспекти відносин отримали повноцінну увагу. Зокрема, залишаються недостатньо досліджені окремі елементи правовідносин.

Тому **МЕТА** статті – дослідження об'єктів та суб'єктів відносин з пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Запорукою достовірності отриманих результатів є послідовне дотримання методологічної основи дослідження.

Для досягнення поставленої мети застосовано систему методів, притаманних дослідженню адміністративно-правових явищ. Тому у статті застосовано методи аналізу, порівняння класифікації та синтезу. Для формулювання висновків і пропозицій застосовано методи узагальнення та абстрагування.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сфері індивідуального житлового будівництва на селі складається складний комплекс узгоджених правовідносин, серед яких умовно можна виділити певні складники [1, с. 228-229].

Основа складають власне відносини з будівництва житлових будинків. Загалом виконання будівельних робіт можливо власними силами забудовника, господарським способом, а також з використанням цивільно-правових договорів. Ця царина відносин здебільшого регулюється цивільним правом. Втім, будівельна діяльність належить до кола тих, що містять потужний адміністративний компонент, навіть в найбільш приватній своїй частині. Крім того, будівництву передують отримання земельної ділянки, що врегульовано земельним законодавством. Земельну ділянку може бути отримано на підставі цивільно-правової угоди, будівництво може здійснюватись і на ділянці, що перебуває в постійному користуванні або використовується на підставі іншого речового права. Адміністративно-правовий компонент правового регулювання оформлення земельної ділянки для будівництва є також істотним. До нього залучаються державні органи, ОТГ тощо. Отже, вплив публічно-правових обмежень на індивідуальне житлове будівництво є значним. Тому саме адміністративно-правовий компонент правового регулювання індивідуального житлового будівництва на селі є на нашу думку основним, що визначає галузеву належність досліджуваних відносин до сфери адміністративного права. Недотримання зазначених обмежень може призвести до неможливості оформлення прав на зведений об'єкт і в навіть знесення об'єкта, до претензій з боку інших осіб, зокрема сусідів, контролюючих органів.

У тих випадках, коли будівництво відбувається із залученням державних кредитних коштів, об'єкт правового регулювання ускладнюється механізмами кре-

дитування, котрі в такому разі також мають адміністративний характер, адже будуються на підставі визначених державою умов і пріоритетів, не переслідують комерційної мети та реалізують передусім соціальні завдання. Першочергового значення набувають адміністративні процедури відбору позичальників, визначення їх черговості, виконання умов та порядку кредитування. Адміністративний характер окреслених процедур реалізується передусім в їх заснуванні на владно-управлінській державній діяльності. Крім того, застосування державного пільгового кредитування як елемент ускладнення відносин індивідуального житлового будівництва підвищує звичайні вимоги до здійснення будівельної діяльності.

Так, відносини у сфері пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва за своєю сутністю, структурою, формою і змістом є адміністративно-правовими. Вкраплення елементів цивільно-правового, житлового, земельного характеру відображає специфіку окремих елементів, має місце там, де адміністративна основа це дозволяє, і лише підкреслює владно-управлінський характер загального комплексу відносин.

Зміст правовідносин у сфері пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва значно визначається правовим статусом суб'єктів, що є їх учасниками.

Основним суб'єктом вказаних відносин є позичальник.

Законодавством для позичальників встановлено низку критеріїв [2]. Передусім це мають бути громадяни України. Також ці особи повинні постійно проживати в сільській місцевості або переселились для постійного проживання в сільську місцевість. Крім того, характеристикою позичальника є працевлаштування на установах, підприємствах, організаціях, в ОСГ, що працюють у сільській місцевості та знаходяться у межах району проживання чи суміжних районах. Також позичальниками можуть бути військовослужбовці ЗСУ, Нацгвардії, СБУ та інших військових формувань, добровольчих формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України.

В якості характеристики позичальника в Правилах надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі (далі – Правила) [2] застосоване також поняття платоспроможності. Для встановлення платоспроможності застосовується такий критерій: після сплати щомісячного платежу на погашення кредиту з урахуванням процентів, у позичальника має залишитись дохід, що є більшим або дорівнює прожитковому мінімуму на кожного члена його сім'ї. Однак, на нашу думку, таку характеристику правильніше вважати умовою отримання кредиту. Фактично і текст правових норм дає підстави для такого висновку, адже платоспроможність визначається стосовно кандидату і є умовою отримання ним статусу позичальника.

В літературі висловлено критичне ставлення до окремих умов, що ставляться для претендентів на отримання пільгового кредиту. Так, йдеться про те, що визначення в якості обов'язкового критерію роботи кандидата в сільській місцевості є недоречною умовою. Адже ніні усі сільські мешканці не можуть бути забезпечені роботою на селі. Деякі люди воліють проживати в селі, але мають роботу в місті. Позбавлення їх можливості отримання пільгового кредиту на будівництво житлового будинку в сільській місцевості є несправедливим [3].

Такі зауваження є слушними, тому, на нашу думку, доцільно запровадити альтернативу: проживання або робота в сільській місцевості.

Також законодавство застосовує термін «індивідуальний забудовник» як синонім поняття «позичальник» [2]. І хоча в межах власне Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі з огляду на їх специфічний предмет регулювання така синонімічність є цілком допустимою, загалом це різні статуси, що характеризують особу як суб'єкта різних відносин. Позичальник – це суб'єкт кредитних відносин, а індивідуальний забудовник – адміністративно-будівельних.

У статусі індивідуального забудовника особа має низку прав (права на оскарження дій (бездіяльності) державних органів у разі відмови у видачі будівельної документації, а також на подання позову про визнання права власності на збудований об'єкт нерухомості у разі, коли забудовники належним чином не оформили свою будову тощо) та обов'язків, серед яких виділимо такі: обов'язок оформлення прав на земельну ділянку; обов'язок отримання дозволу на будівництво об'єктів капітального будівництва; обов'язок державної реєстрації збудованого об'єкта нерухомості тощо.

Іншим суб'єктом відносин є відділення фонду підтримки індивідуального житлового будівництва на селі (далі – фонд). Фонди утворюються відповідно до Положення про порядок формування і використання коштів фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі [4]. У цьому нормативному акті визначено статус фонду в найбільш загальних рисах. Вказано, що фонди за своєю сутністю є спеціалізованими господарськими організаціями, діяльність яких здійснюється у кредитно-фінансовій сфері. Фонди є юридичними особами, здійснюють свою діяльність на умовах господарської самостійності.

Основна мета, яку поставлено під час створення фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі, полягала не тільки у розвантаженні бюджету від частини соціальних видатків, але й у підкресленні пріоритетності напряму забезпечення житлових прав громадян в сільській місцевості та розвитку села загалом. У сучасних умовах фонди є своєрідним механізмом перерозподілу національного доходу з метою захисту інтересів сільського населення, вирішення завдань забезпечення громадян доступним житлом. З іншого боку, фонди є важливою частиною системи публічних фінансів, а практика їх використання поширена в зарубіжних країнах [5, с. 51]. Цільові фонди формуються для пом'якшення кризових явищ у суспільстві, зокрема в економіці, завдяки перерозподілу фінансів, що залучаються органами державної та місцевої влади [6, с. 271]. Значення фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі пояснюється низкою особливостей, які ще раз підтверджують важливість цієї ланки у фінансовій системі країни. Вони заплановані органами влади та управління та мають строго цільову спрямованість на підтримку сільського господарства та агропромислового комплексу; кошти таких фондів призначені для фінансування видатків, пов'язаних із забезпеченням житлових прав громадян; кошти йдуть потреби сільського населення тощо. Високий ступінь концентрації та централізації фінансів у фонді підтримки індивідуального житлового будівництва на селі має свої

переваги. Основна перевага – можливість мобілізації значних фінансових ресурсів на вирішення глобального національного завдання в межах окремих територій. Важливо, що кошти фонду не може бути вилучено чи спрямовані на нецільове використання. Адже створення державних позабюджетних цільових фондів найбільш ефективною реалізацією завдань утворення, використання, розподілу (перерозподілу) публічних фінансів [7, с. 87].

Для фондів характерним є чітке встановлення джерел, що дає змогу досить точно прогнозувати обсяги коштів цих фондів і, що не менш важливо, контролювати цільове використання зазначених фінансових ресурсів. Фонди формуються з автономних джерел – це означає, що вони не пов'язані з іншими джерелами державних доходів і не залежать від них, мають власну матеріальну базу. Фонди мають також організаційну самостійність і відокремленість.

Слід зазначити, що фонди можуть розглядатися з двох поглядів: 1) як фонд грошових коштів є ланкою фінансової системи поряд з іншими державними та недержавними фондами грошових коштів; 2) як суб'єкт – діє в організаційно-правовій формі державного позабюджетного фонду, що є типом державної установи. Тому в науці визначено дуалістичну природу позабюджетного фонду, згідно з якою цей фонд є суб'єктом фінансових правовідносин – неприбутковою юридичною особою публічного права (орган державної влади, що має відповідний правовий статус) та об'єктом фінансових правовідносин (фонд грошових коштів, що спрямовано на фінансування певних заходів) [8, с. 18-19]. Правовий статус фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі нині має багатоаспектний характер. З одного боку, фонди постають як уповноважені органи державного управління громадськими фінансовими коштами за завданням громадського суб'єкта, здійснюючи виплати й контролю над ними, а з іншого – фонди являють собою самостійні юридичні особи, які є кредиторами, що беруть участь у цивільному обігу та здійснюють фінансування у рамках кредитних відносин. Також фонди у процесі інвестування своїх коштів вступають у цивільно-правові відносини з різними суб'єктами (позикодавцем, поручителем тощо).

Крім названих основних суб'єктів, до правовідносин у сфері пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва на селі залучаються члени сім'ї позичальника, заставодавець та поручитель, права та обов'язки яких визначаються загальними нормами кредитного законодавства та умовами кредитного договору.

Наступним елементом правовідносин у сфері пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва є їх об'єкт.

Відповідно до Правил об'єктом кредитування може бути:

- спорудження житлових будинків з надвірними підсобними приміщеннями;
- добудова незавершених житлових будинків;
- реконструкція, капітальний ремонт житла,
- спорудження інженерних мереж, підключення їх до наявних комунікацій;
- придбання незавершеного будівництва;
- придбання готового житла;
- реконструкція житлового будинку.

Так, слід розуміти, що об'єкт правовідносин з пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва

на селі тлумачиться розширено, і це є правильним підходом. Адже на селі є досить багато житла, котре цілком придатне до використання в разі його удосконалення.

Визначення будівництва індивідуального житлового будинку в сільській місцевості як основного об'єкта правовідносин відбувається на основі більш загальної категорії «будівництво». Виходячи з широкого розуміння, під будівництвом розуміється певна виробнича галузь, зокрема й діяльність у частині розширення або створення об'єктів, які можуть бути віднесені до виробничої або не мати нічого спільного з виробничою сферою. Зі свого боку під житловим будівництвом розуміється створення будівель, споруд (зокрема на місці об'єктів капітального будівництва, що зносяться), в результаті якого будуть створені об'єкти житлових прав. Житловий будинок у цьому розумінні буде будівлею, що складається з кімнат і допоміжних приміщень, наприклад, санітарного вузла, коридору, кухні, балкона тощо з проживанням потреб. Основним критерієм класифікації будівництва індивідуального житла буде поверховість, а також кількість сімей, які користуватимуться збудованим будинком.

Відповідно в літературі пропонується визначення поняття «будівництво» як спорудження нового об'єкта, реконструкція, технічне переоснащення діючих підприємств, реставрація, капітальний ремонт об'єктів будівництва, виконання монтажних робіт та знесення таких об'єктів [9, с. 5]. Таке визначення цілком придатне і для застосування у сфері пільгового кредитування житлового будівництва в сільській місцевості.

На відміну від будівництва багатоквартирних будинків, що досить детально врегульовано законом, забезпечене механізмами державного будівельного нагляду та іншими правими засобами, індивідуальне житлове будівництво перебуває в іншому положенні. Однак об'єкт, що зводиться, повинен відповідати особливим вимогам, оскільки йдеться про створення нерухомої речі, й не просто нерухомої, а про житлове приміщення, призначене і придатне для постійного проживання в ньому громадян. Так, рішення про індивідуальне житлове будівництво є відповідальним рішенням для приватного забудовника. Низька культура індивідуального житлового будівництва інколи призводить до будівництва неякісного житла, низької ліквідності його на вторинному ринку, порушення прав та інтересів третіх осіб у контексті т.зв. «сусідських прав» (наприклад, стосовно протипожежної безпеки, проникнення природного світла, стоку талої води тощо).

З урахуванням викладеного видається, сама концепція індивідуального житлового будівництва в Україні має бути змінена у бік посилення контролю (нагляду) з боку органів громадської влади під час будівництва приватних житлових будинків. Так, наприклад, У США загальна мета стандартизації полягає у встановленні положень, які забезпечують відповідність об'єкта стандартизації своєму призначенню, раціональне використання всіх видів національних ресурсів, усунення технічних бар'єрів у торгівлі та підвищення конкурентоспроможності [10, с. 115].

Обов'язковий характер вимог призводить до того, що сьогодні в більшості розвинених країн під час будівництва індивідуального житлового будинку власник погоджує всі етапи будівництва та матеріали, які повинні відповідати встановленим вимогам. Наприклад, у багатьох європейських країнах є вимоги до зовніш-

нього вигляду будівель, де прописується все детально від висоти карниза до кольору фасаду. Дотримання встановлених норм і правил у проектуванні, виготовленні та використанні матеріалів, конструкцій, деталей та об'єктів загалом дає змогу створювати надійні, довговічні та безпечні будинки, забезпечивши водночас раціональне використання матеріальних, трудових та енергетичних витрат. Як наслідок, підвищується загальна культура будівництва, дотримуються естетичних критеріїв і забезпечується мінімальне втручання в природу.

Нині нормування індивідуального житлового будівництва здійснюється на підставі ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування та забудова територій» [11]. Застосування вказаних норм відбувається в порядку, встановленому Законом України «Про будівельні норми» [12]. Ці норми поширюються, зокрема, і на громадян, які здійснюють будівництво індивідуальних житлових будинків в сільських населених пунктах та на інших територіях. Є й деякі спеціальні, більш суворі норми будівництва, наприклад, в сейсмонебезпечних районах [13].

Державні будівельні норми і правила відносяться до одного з видів документів стандартизації. В індивідуальному житловому будівництві зазначені будівельні норми та правила застосовуються виключно на добровільній основі. Відсутність однозначного визначення, обов'язковості будівельних норм і правил індивідуального житлового будівництва породжує безліч спірних питань та не сприяє стабільності правового регулювання індивідуального житлового будівництва. Тому цілком серйозно мають бути розглянуті пропозиції посилення публічно-правових обмежень індивідуального будівництва з метою створення надійних, довговічних та безпечних в експлуатації житлових будинків. Особливого значення дотримання норм і правил у будівництві набуває тоді, коли таке будівництво здійснюється за рахунок коштів пільгового кредитування. На нашу думку, зведення будинку на умовах залучення коштів фонду підтримки індивідуального житлового будівництва на селі має відбуватись з більш суворим дотриманням державних будівельних норм і правил.

Окремим об'єктом кредитування є спорудження інженерних мереж та підключення їх до наявних комунікацій. На жаль, в нашій державі склалась незручна і тривала, а також дороговартісна процедура приєднання до інженерних мереж, що часто унеможливує користування житлом в сільській місцевості. Однак приєднання будинку до інженерних мереж є невід'ємною частиною забезпечення нормальних умов життя та достатнього комфорту мешканців. Науковці наполягають на необхідності вирішення цієї проблеми шляхом нормативного встановлення алгоритму зі спрощеними процедурами, підвищення економічної обґрунтованості та запровадження справедливої моделі взаємовідносин між усіма учасниками процесу [14, с. 66]. Цілком підтримуючи вказані пропозиції, зауважимо, що кредитування дає певну змогу полегшити вирішення проблеми, тому виділення такого окремого об'єкту є цілком доречним.

Самостійним об'єктом кредитно-будівельних відносин є реконструкція житлового будинку. Адже житловий фонд у сільській місцевості є застарілим і потребує оновлення [15, с. 221]. Вчені вказують на те, що реконструкція будинку передбачає цілеспрямовані дії особи, спрямовані на перетворення майна [16, с. 285]. Реконструкція – це

зміна параметрів об'єктів капітального будівництва, їх частин (висоти, кількості поверхів, площі, показників виробничої потужності, обсягу) та якості інженерно-технічного забезпечення. Отже, реконструкція – це зміна будь-яких характеристик об'єкта. Основною відмінністю реконструкції від капітального ремонту є зміна параметрів об'єкта капітального будівництва у реконструкції та відсутність такої зміни під час виконання капітального ремонту чи перепланування.

Важливим об'єктом кредитування є, зокрема, здійснення енергоефективних заходів та термомодернізації житла. Використання відновлюваних джерел енергії є одним з важливих напрямів енергетичної політики України [17, с. 124]. Енергоефективність розглядається як досягнення економічно виправданої ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів за наявного рівня розвитку техніки та технології та дотримання вимог до охорони навколишнього середовища, а також як використання меншої кількості енергії, щоб забезпечити той самий рівень енергетичного забезпечення будівель або технологічних процесів на виробництві. Енергозбереження в будинку – це передусім зменшення витрат тепла за рахунок утеплення стін, підлог, стель, вікон та дверей, але безліч будинків не відповідають сучасним вимогам енерго- та ресурсозбереження через те, що побудовані за старими будівельними нормами.

Отже, дослідження основних елементів правовідносин з пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва доводить їх складний характер. Однак, крім об'єктів та суб'єктів, важливу роль в характеристиці правовідношення складає його динаміка, тобто послідовність та розвиток ввід початку до припинення, особливості проходження окремих стадій. Саме в напрямі з'ясування специфіки розвитку правовідношення з пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва знаходяться перспективи подальшого дослідження відповідної теми.

ВИСНОВКИ

Отже, відносини у сфері пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва за своєю сутністю, структурою, формою і змістом є адміністративно-правовими. З урахуванням функціонування програм пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва на селі широкий спектр відносин з будівництва доповнюється зобов'язаннями надання пільгового кредиту.

Основними суб'єктами відносин з пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва на селі є позичальник (індивідуальний забудовник) та фонд підтримки індивідуального житлового будівництва на селі. Також до правовідносин у сфері пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва на селі можуть залучатися члени сім'ї позичальника, заставодавець та поручитель.

Законодавство передбачає широке коло об'єктів правовідносин з пільгового кредитування індивідуального житлового будівництва на селі, до якого належать не тільки будівництво нового житла, але й різноманітні форми оновлення наявного сільського житлового фонду. Водночас зведення будинку на умовах залучення коштів фонду підтримки індивідуального житлового будівництва на селі має відбуватись з більш суворим дотриманням державних будівельних норм і правил.

Список використаних джерел

1. Ціленко В.А. Правове регулювання будівельної діяльності: склад будівельних правовідносин. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 2 (17). С. 225-335.
2. Про затвердження правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 1998 року № 1597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1597-98-п#Text>
3. Як отримати 300 тисяч гривень на будівництво в селі. URL: <http://expres.ua/news/2017/07/30/254805-otrymaty-300-tysyach-gryven-budivnytsovseli>
4. Про затвердження Положення про порядок формування і використання коштів фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 серпня 1998 року № 1211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1211-98-п#Text>
5. Тулянцева В. Правове регулювання обігу фінансових ресурсів позабюджетних державних цільових фондів. *Law. State. Technology*. 2021. Вип. 1. С. 47–53.
6. Бліхар М.М., Сарахман Ю.Б. Правова природа діяльності цільових позабюджетних державних фондів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 271-273.
7. Вдовенко Л.О., Сушко Н.М., Фаюра Н.Д. Фінанси. Київ, 2010. 152 с.
8. Тулянцева В.А. Фінансово-правове регулювання діяльності позабюджетних державних цільових фондів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 224 с.
9. Слончак В.В. Адміністративно-правові відносини у сфері будівництва в умовах децентралізації влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 17 с.
10. Стукаленко О.В. Світовий досвід регулювання будівельної діяльності на прикладі США. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 2. Т. 2. С. 112-115.
11. Про затвердження ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування та забудова територій»: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 26 квітня 2019 року № 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0104858-19#Text>
12. Про будівельні норми: Закон України від 5 листопада 2009 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text>
13. Про затвердження Правил для індивідуальних забудовників по впровадженню антисейсмічних заходів при будівництві індивідуальних житлових будинків у районах України з сейсмічністю 7-8 балів Наказ Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 22 червня 2009 року № 244. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0244661-09#Text>
14. Галасюк В.В. Реформування системи приєднання до інженерних мереж в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28-1. С. 61-68.
15. Латишева В.В. Правові аспекти житлового будівництва в сільській місцевості. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 220- 224.
16. Холод В.В. Щодо визначення поняття реконструйованого нерухомого майна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Вип. 21. Ч. 1. Т. 1. С. 284- 287.
17. Латишева В.В., Прилипко В.М. Енергоефективність як засіб сталого розвитку сільських територій: правовий аспект. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2016. Вип. 4. С. 124-129.

References

1. Tsilenko V.A. Legal regulation of construction activities: the structure of construction legal relations. *Bulletin of the National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine"*. 2014. № 2 (17). pp. 225-335. (in Ukrainian).
2. On approval of the rules for granting long-term loans to individual developers of rural housing: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 5, 1998 № 1597 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1597-98-п#Text> (in Ukrainian).
3. How to get 300 thousand hryvnias for construction in the village. URL: <http://expres.ua/news/2017/07/30/254805-otrymaty-300-tysyach-gryven-budivnytsovseli> (in Ukrainian).
4. On approval of the Regulation on the procedure for the formation and use of funds for the support of individual housing construction in rural areas: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 3, 1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1211-98-п#Text> (in Ukrainian).
5. Tulyantseva V. Legal regulation of the circulation of financial resources of extra-budgetary state trust funds. *Law. State. Technology*. 2021. №. 1. pp. 47–53. (in Ukrainian).
6. Blihar M.M., Sarahman Y.B. Legal nature of the activities of special-purpose extra-budgetary state funds. *Legal scientific electronic journal*. 2022. № 9. pp. 271-273. (in Ukrainian).
7. Vdovenko L.O., Sushko N.M., Faiura N.D. Finance. Kyiv, 2010. 152 p. (in Ukrainian).
8. Tulyantseva V. Financial and legal regulation of the activities of extra-budgetary state trust funds in Ukraine: dis. ... PhD in legal sciences. Zaporizhzhia, 2016. 224 p. (in Ukrainian).
9. Slonchak V.V. Administrative and legal relations in the construction sector under conditions of decentralization of power: dissertation abstract ... PhD in legal sciences. Kyiv, 2017. 17 p. (in Ukrainian).
10. Stukalenko O.V. World experience in regulating construction activities using the example of the USA. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. 2016. Issue 2. Vol. 2. pp. 112-115. (in Ukrainian).
11. On approval of DBN B.2.2-12:2019 “Planning and development of territories”: Order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine dated April 26, 2019 № 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0104858-19#Text> (in Ukrainian).
12. On building codes: Law of Ukraine of November 5, 2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text> (in Ukrainian).
13. On approval of the Rules for individual developers on the implementation of anti-seismic measures during the construction of individual residential buildings in areas of Ukraine with seismicity of 7-8 points Order of the Ministry of Regional Development and Construction of Ukraine dated June 22, 2009 № 244. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0244661-09#Text> (in Ukrainian).
14. Halasiuk V.V. Reforming the system of connection to utility networks in Ukraine. *Black Sea Economic Studies*. 2018. Issue 28-1. pp. 61-68. (in Ukrainian).
15. Latsycheva V.V. Legal aspects of housing construction in rural areas. *Journal of the Kyiv University of Law*. 2014. № 4. pp. 220- 224. (in Ukrainian).

16. Kholod V.V. Regarding the definition of the concept of reconstructed real estate. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*. 2013. Issue 21. Part 1. Vol. 1. pp. 284- 287. (in Ukrainian).

17. Latysheva V.V., Prylypko V.M. Energy efficiency as a means of sustainable development of rural areas: legal aspect. *Bulletin of Mykhailo Ostrohradskyi KrNU*. 2016. Issue 4. pp. 124-129. (in Ukrainian).

Oleksandr SHTOIKO

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; Chairman of the Fund State enterprise – Khmelnytskyi Regional Fund for Support of Individual Housing Construction in Rural Areas

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7753-8888>

e-mail: shtoykoaleksandr@gmail.com

LEGAL REGULATION OF SUBJECTS AND OBJECTS OF RELATIONS ON PREFERENTIAL CREDITATION FOR INDIVIDUAL HOUSING CONSTRUCTION IN RURAL AREAS

The paper is devoted to the study of the administrative and legal regulation of subjects and objects of relations on preferential lending for individual housing construction in rural areas. The author analyzes the legal relations of preferential lending for individual housing construction and identifies their types and structural elements. Attention is drawn to the fact that relations in the field of preferential lending for individual housing construction have an administrative and legal essence, with a slight interspersion of elements of another industry direction.

The main subjects of relations on preferential lending for individual housing construction are characterized, which include the borrower (individual developer) and the branch of the individual housing construction support fund in rural areas.

The criteria established in the legislation that future borrowers must meet are analyzed. A critical attitude to certain conditions is justified, in particular, the mandatory sign of the candidate's work in rural areas. It is proposed to introduce an alternative for future borrowers: living or working in rural areas. It is proved that the activities of individual housing construction support funds in rural areas are determined by the purpose of relieving the budget from part of social expenditures and ensuring the priority of the direction of rural development. It is established that additional subjects of relations can also be members of the borrower's family, the pledgor and the guarantor.

In addition, the author studies the system of objects of legal relations in the field of preferential lending for individual housing construction. The main object is the construction of residential buildings. A general characteristic of the regulation of individual construction is given. The expediency of stricter compliance with state building standards and rules when building a house on the terms of attracting funds from the individual housing construction support fund in rural areas is argued.

Keywords: individual housing construction, preferential lending, administrative and legal regulation, rural areas, individual housing construction support fund in rural areas

Ірина Петрівна **СТОРОЖУК**

к.ю.н., доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3104-6071>

e-mail: i_storozhuk@univer.km.ua

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В МЕДИЧНІЙ ГАЛУЗІ

У статті досліджено особливості функціонування системи публічних закупівель у медичній галузі України. Проаналізовано сучасне нормативно-правове регулювання, зокрема зміни, внесені до Закону України «Про публічні закупівлі», та акти Кабінету Міністрів України, які спрямовано на забезпечення оперативності, гнучкості й адаптивності закупівель у період дії правового режиму воєнного стану. Медичні закупівлі мають свою специфіку, що зумовлює потребу в додатковому регулюванні, зокрема через підзаконні акти Міністерства охорони здоров'я, механізми централізованих закупівель, міжнародну співпрацю та електронні платформи. Особливу увагу приділено діяльності електронної системи закупівель ProZorro та її спеціалізованої підсистеми, яка відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості та ефективності медичних закупівель.

Ключові слова: ProZorro, нормативно-правове регулювання, публічні закупівлі, воєнний стан, медична галузь, електронні платформи

ВСТУП

Медична галузь є однією з найважливіших сфер, що потребує ефективного нормативно-правового регулювання публічних закупівель. Публічні закупівлі – це система замовлення товарів, послуг та робіт, що здійснюється за рахунок публічних коштів. Процес закупівель регулюється законодавством та контролюється органами публічної влади і громадськістю. Основною метою публічних закупівель є забезпечення прозорості, ефективності та справедливості у використанні державних ресурсів, а також захист інтересів усіх учасників громадського суспільства.

Нормативно-правове регулювання публічних закупівель у медичній сфері особливо актуальне в умовах розвитку економіки, необхідності якісної медичної допомоги та ефективного використання бюджетних коштів. Пандемія COVID-19 і воєнний стан в Україні зробили закупівлі ключовим інструментом для забезпечення медустанов необхідними ресурсами.

Регулювання державних закупівель у сфері медицини під час війни має вирішальне значення для забезпечення прозорості, ефективності та чесності процесу. Важливо встановити чіткі вказівки та механізми для запобігання корупції та забезпечення того, щоб основні медичні засоби та послуги досягали тих, хто їх потребує. Це включає суворий нагляд, моніторинг і заходи підзвітності, щоб запобігти підвищенню цін і забезпечити чесну конкуренцію між постачальниками. Крім того, співпраця з міжнародними організаціями та агентствами гуманітарної допомоги може допомогти пом'якшити виклики та забезпечити ефективний розподіл медичних ресурсів у зонах конфлікту.

Аналіз правового регулювання закупівель у медичній сфері допоможе вдосконалити систему, особливо в період післявоєнного відновлення. Це дасть змогу підвищити ефективність, запровадити сучасні технології та зміцнити контроль за витратами у сфері охорони здоров'я.

Аналіз проблеми дослідження

Питання ефективності публічних закупівель в Україні, зокрема в медичній сфері, активно досліджуються в науковій літературі. І.І. Нинюк підкреслює, що публічні закупівлі важливі для прозорого використання державних коштів і розвитку малого та середнього бізнесу. Однак

корупційні ризики, низька конкуренція та недостатній контроль знижують ефективність системи. Автор пропонує модернізацію електронних платформ, посилення моніторингу та створення стимулів для більшої участі в тендерах [7].

Критичну оцінку функціонування платформи ProZorro дає К. Хуторенко, який зазначає, що за даними аналітичного дослідження 79% медичних закладів в Україні виявили незадоволення від роботи з ProZorro Market. Основні причини – це порушення постачальниками умов договорів, зриви поставок, демпінг цін і подальша відмова від виконання контрактів. К. Хуторенко підкреслює, що така ситуація особливо загрозлива в умовах війни, коли кожна затримка постачання може мати критичні наслідки для порятунку життя та здоров'я громадян [12].

Г.В. Муляр та В.О. Бондар досліджували питання еволюції законодавчого регулювання державних закупівель лікарських засобів в Україні. Дослідники зазначають, що зміни, впроваджені під час воєнного стану, стали відповіддю на нагальні потреби медичної системи та обумовили необхідність спрощення процедур закупівель. Зокрема, акцент зроблено на забезпеченні оперативності, гнучкості та стійкості постачання лікарських засобів і медичних виробів у надзвичайних умовах [6].

Дослідник М.В. Мацак зазначає, що в умовах воєнного стану в Україні внесено суттєві зміни у процеси закупівель медичних засобів. Визнано, що Постанова Кабінету Міністрів України № 185 від 02.03.2022 дозволила закуповувати медичні товари через АТ «Українська залізниця», що спростило та прискорило процес закупівель завдяки участі військово-цивільних адміністрацій, постачальників та платника [3, 5].

Враховуючи наявні проблеми та зміни в системі публічних закупівель медичних товарів в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, необхідно детальніше дослідити ефективність впроваджених реформ та їх вплив на прозорість, оперативність і якість забезпечення медичних установ.

МЕТА дослідження – проаналізувати та розкрити особливості нормативно-правового регулювання публічних закупівель в медичній галузі, визначити проблемні питання та шляхи їх вирішення з метою покращення та ефективного управління в цій сфері.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методи дослідження базуються на застосуванні діалектичного підходу до вивчення впливу змін у публічних закупівлях медичних товарів в умовах воєнного стану. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема аналітичний метод для огляду нормативних актів та наукових досліджень, метод класифікації для систематизації змін у закупівельних процедурах, а також статистичний метод для аналізу даних з ефективності закупівель медичних засобів під час воєнного стану.

РЕЗУЛЬТАТИ

Публічні закупівлі в медичній галузі є вельми актуальним питанням, бо прозорість і доступність в цій сфері має своїм результатом покращення якості медичного обслуговування, а також має важливе значення для забезпечення якісної медичної допомоги, адже ефективні публічні закупівлі напряму впливають на доступність та якість ліків і послуг для населення.

Нормативне регулювання публічних закупівель у медичній галузі – це основа ефективної, чесною та безпечною системи охорони здоров'я. Без нього держава не змогла б гарантувати громадянам належного рівня медичної допомоги. Нормативно-правове регулювання публічних закупівель в медичній галузі в Україні базується на законах «Про публічні закупівлі» та «Про здійснення господарської діяльності у сфері закупівель товарів, робіт, послуг за державні кошти» тощо. Ці закони встановлюють правила проведення закупівельної діяльності у сфері медицини, зокрема процедури закупівель, вимоги до учасників та замовників, порядок оголошення та проведення торгів, контроль за дотриманням законодавства тощо. Таке регулювання спрямоване на забезпечення прозорості, конкуренції та ефективності у сфері закупівель медичних товарів та послуг. Проте українське законодавство стикається з численними викликами, починаючи від ризиків корупції, непрозорих процедур і неефективного використання бюджетних коштів, і закінчуючи потребою у дотриманні принципів чесності, конкуренції та відкритості.

Належне правове регулювання ринку публічних закупівель, зокрема у сфері медицини, покликане активувати розвиток економічних процесів загалом, забезпечити обороноздатність країни та стимулювати формування гарантованих ринків збуту товарів, робіт, послуг з метою забезпечення різноманітних суспільних потреб, які в останні роки зазнали радикальних змін.

Перший досвід функціонування медичної галузі в екстремальних умовах пандемії COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2. Насамперед пандемія виявила структурні слабкості медичних систем. Однак водночас COVID-19 став каталізатором змін. Зокрема, запроваджено нові підходи до організації медичної допомоги, прискорено цифровізацію (електронні рецепти, дистанційні консультації), налагоджено співпрацю з міжнародними партнерами. Медична галузь вперше масово стикнулася з необхідністю оперативної закупівлі вакцин, експрес-тестів та критичного обладнання – і це стимулювало вдосконалення нормативного регулювання закупівель.

Наведені чинники безпосередньо вплинули і на питання правового регулювання публічних на оборонних закупівель під час дії особливого правового режиму воєн-

ного стану в Україні, які ґрунтовно змінювалися тричі і зазнали значних змін порівняно із Законом України «Про публічні закупівлі» [1] та Законом України «Про оборонні закупівлі» [8].

Законодавчі акти, що регулюють публічні закупівлі в Україні, включають Закон України «Про публічні закупівлі», який визначає основні принципи та процедури закупівель [1]. Однак у сфері медичних закупівель застосовуються додаткові вимоги та специфікації, що пов'язані з особливостями цього сектору. Зокрема, для медичних закупівель застосовується система ProZorro, яка повинна забезпечити прозорість і ефективність витрачання бюджетних коштів. Проте, як показує практика, є певні прогалини в реалізації цієї системи, зокрема в частині допорогових закупівель, а також вимог, що обмежують конкуренцію.

Найбільше порушень принципів прозорості, добросовісної конкуренції та рівності у публічних закупівлях в медичній сфері через наявність дискримінаційних вимог у тендерній документації. Згідно з ч. 5 ст. 14, ч. 4 ст. 22 Закону «Про публічні закупівлі» тендерна документація не повинна містити вимог, що призводять до дискримінації. Дискримінаційні вимоги – це умови, які необґрунтовано обмежують коло потенційних учасників закупівель і створюють переваги окремим компаніям. У медичній сфері це може виражатись у вигляді: вимог про наявність складу саме в певному регіоні; обов'язкової наявності досвіду з постачання продукції лише державним установам; надмірно коротких строків постачання, які не відповідають ринковим умовам; вимог до товарів, які відповідають лише одному виробнику (наприклад, згадування конкретної торгової марки без «або еквівалент»).

Ще одним з поширених дискримінаційних факторів є відсутня специфікація. У публічних закупівлях, особливо в медичній сфері, технічна специфікація є основою справедливості й ефективності закупівельного процесу. Саме вона чітко визначає вимоги до товарів або послуг, які закуповуються. Проте іноді замовники свідомо або з необізнаності не додають повної або конкретної специфікації, що створює дискримінаційні умови для учасників. Відсутність специфікації унеможливує рівноправну участь постачальників, адже невизначеність параметрів змушує учасників подавати пропозиції «всліпу», не знаючи, які саме характеристики товару очікує замовник. Створюється ризик зловживань, коли після подання пропозицій замовник може вибірково «уточнити» вимоги так, щоб вони підходили лише певному постачальнику. Так, відсутність або розмитість специфікації є не лише технічною помилкою, а й порушенням принципу рівного доступу, що суперечить цілям прозорих і конкурентних закупівель у медичній галузі. Такі практики можуть бути результатом як помилок замовника, так і навмисних маніпуляцій з метою «відсіяти» конкурентів. Результатом дії даної дискримінації є зниження або втрата довіри до процедури, особливо серед нових або іноземних постачальників.

Закон України «Про публічні закупівлі» [1] прямо вимагає чітко визначати предмет закупівлі, включаючи технічні, якісні й функціональні характеристики. Якщо цього не дотримано, то така закупівля може бути визнана недійсною або дискримінаційною за рішенням Анти-монопольного комітету.

З метою усунення вищезгаданих проблем необхідно

посилити контроль за дотриманням принципів відкритості та прозорості, вдосконалити процеси публікації всіх закупівель у системі ProZorro та забезпечити гармонізацію вимог до постачальників, щоб вони не ставали бар'єром для конкурентного середовища.

17 березня 2020 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», який спростив процедуру закупівлі товарів, робіт і послуг для боротьби з пандемією COVID-19. На виконання цього закону Кабінет Міністрів розробив порядок проведення таких закупівель, відповідно до якого стало можливим укладати договори про постачання конкретного переліку товарів, робіт чи послуг без аукціонів на ProZorro незалежно від очікуваної вартості закупівлі.

Під час війни спрощення процедур закупівель у медичній сфері завдяки Постанові Кабінету Міністрів України №216 стало критично важливим. Закупівлі здійснюються за умовою наявності відповідної угоди або договору, укладених із уповноваженою особою у сфері охорони здоров'я чи спеціалізованими організаціями, які мають досвід проведення централізованих заходів із закупівель. Це дало змогу швидко забезпечувати лікарні необхідними медикаментами та обладнанням, мінімізуючи бюрократію. Зокрема, можливість працювати напряму з міжнародними організаціями та перевіреними постачальниками значно прискорила процеси [2].

З 13.03.2025 набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2025 № 278 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 25 березня 2009 р. № 333 і від 12 жовтня 2022 р. № 1178» [13]. Згідно з п. 11⁴ особливостей встановлено, що коли замовники, які є закладами охорони здоров'я або структурними підрозділами з питань охорони здоров'я обласних та Київської міської державних (військових) адміністрацій, здійснюють закупівлі лікарських засобів, які в установленому законом порядку зареєстровані в Україні, та медичних виробів вартість яких становить або перевищує 50 тис. грн, такі закупівлі здійснюються із застосуванням електронного каталогу. Крім того, Постановою № 278 розширено перелік лікарських засобів та медичних виробів, обов'язкових для закупівлі через

електронний каталог.

Попри спрощення, система не втратила прозорості. Запроваджено механізми контролю, зокрема звітність і моніторинг закупівель, що зберегло довіру до системи навіть у складних умовах. Гнучкість процедур дала змогу оперативно реагувати на зміну потреб, особливо в регіонах поблизу фронту.

Нині зміни у сфері публічних закупівель визначаються викликами, проте в майбутньому створять нові можливості для досягнення стратегічних цілей у відновленні України. Загалом для цього потрібно здійснити вдосконалення тендерної системи із загальними напрямками соціально-економічного розвитку країни. Це допоможе здійснити підвищення ефективності публічних закупівель в Україні під час широкомасштабного вторгнення та реалізація їх діяльності у повоєнний період [9].

ВИСНОВКИ

Отже, нормативно-правове регулювання публічних закупівель у медичній сфері є ключовим елементом забезпечення якості, ефективності та прозорості використання бюджетних коштів. Завдяки відповідним законодавчим нормам держава здатна контролювати процес постачання життєво необхідних лікарських засобів та обладнання.

Закон «Про публічні закупівлі» створює рамки для відкритої конкуренції та недопущення дискримінації учасників, що особливо важливо у сфері охорони здоров'я, де постійно виникає потреба у швидких, але обґрунтованих рішеннях.

Медичні закупівлі мають свою специфіку, що зумовлює потребу в додатковому регулюванні, зокрема через підзаконні акти Міністерства охорони здоров'я, механізми централізованих закупівель, міжнародну співпрацю та електронні платформи (ProZorro).

Наявність дискримінаційних вимог, відсутність чіткої специфікації, корупційні ризики залишаються викликами, які потребують постійного вдосконалення законодавства, посилення контролю та професіоналізації замовників.

У сучасних умовах ефективне регулювання медичних закупівель є запорукою не лише фінансової дисципліни, а й гарантією доступності та безпеки медичних послуг для громадян.

Список використаних джерел

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-19>
2. Деякі питання закупівлі лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/216-2022-п#Text>
3. Деякі питання здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для задоволення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2022 р. № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2022-п#Text>
4. Кильницька Є.В., Глухова С.В., Колодяжна Т.В. Дослідження тенденцій ринку публічних закупівель під час дії воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 8. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-10-01>
5. Мацак М.В. Удосконалення процесів закупівель у приватній та державній медицині: кваліфікаційна робота магістра: 073 «Менеджмент» / наук. керівник Р.Ю. Половинкіна. Запоріжжя, 2023. 83 с.
6. Муляр Г.В., Бондар В.О. Еволюція законодавчого регулювання державних закупівель лікарських засобів в Україні: від перших нормативних актів до сучасності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 594-600.
7. Нинюк І.І. Публічні закупівлі та державні фінанси в Україні. *Актуальні питання економічних наук*. URL: <https://aeconomics.com.ua/index.php/home/article/download/342/350>
8. Петик Л.О., Бацман І.В. Публічні закупівлі в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 9. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-08-03>
9. Еволюція законодавства України про публічні та оборонні закупівлі від витоків до сьогодення: нарративний аналіз від 20.10.2023 р. URL: <https://coordinata.com.ua/evolucia-zakonodavstva-ukraini-pro-publicni-ta-oboronni-zakupivli-vid-vitokiv-dosogodenna-narrativnij-analiz>

10. Медичні закупівлі Міноборони у період пандемії: корупційні ризики та рекомендації від 01 липня 2021 р. URL: <https://nako.org.ua/research/medychni-zakupivli-minoborony-u-period-pandemii-koruptsiyni-ryzyky-ta-rekomendatsii-doslidzhennia>
11. Ференц А. Кожня третя закупівля медичної сфери має порушення: інфографіка від 04.07.2019. URL: <https://dozorro.org/blog/kozhna-tretya-zakupivlya-medichnoyi-sferi-maye-porushennya-infografika>
12. Хуторенко К. Що не так із Prozorro Market і чому експерти вважають, що він розвалить медичний ринок. Ч.1 від 30 квітня 2024 р. URL: <https://mind.ua/publications/20272967-shcho-ne-tak-iz-prozorro-market-i-chomu-eksperti-vvazhayut-shcho-vin-rozvalit-medichnij-rinok-ch-1>
13. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 25 березня 2009 р. № 333 і від 12 жовтня 2022 р. № 1178. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2025 № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278-2025-п#Text>

References

1. On Public Procurement: Law of Ukraine dated 25.12.2015 №. 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-19> (in Ukrainian).
2. Some issues of procurement of medicines, medical devices and auxiliary means for them: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 7, 2022 №. 216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/216-2022-п#Text> (in Ukrainian).
3. Some issues of public procurement of goods, works and services to meet the urgent needs of the functioning of the state under martial law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 2, 2022 №. 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2022-п#Text> (in Ukrainian).
4. Kylvitska Y.V., Hlukhova S.V., Koloduazhna T.V. Research on trends in the public procurement market during martial law. *Problems of modern transformations. Series: economics and management.* 2023. №. 8. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-10-01> (in Ukrainian).
5. Matsak M.V. Improving procurement processes in private and public medicine: master's thesis: specialty 073 "Management": / scientific supervisor R.Y. Polovinkin. Zaporizhzhia, 2023. 83 p. (in Ukrainian).
6. Muliar H.V., Bondar V.O. Evolution of legislative regulation of state procurement of medicines in Ukraine: from the first regulatory acts to the present day. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine.* 2024. №. 2 (32). pp. 594-600. (in Ukrainian).
7. Nyniuk I.I. Public Procurement and Public Finance in Ukraine. *Current Issues in Economic Sciences.* URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/download/342/350> (in Ukrainian).
8. Petyk L.O., Batsman I.V. Public procurement under martial law. *Problems of modern transformations. Series: economics and management.* 2023. № 9. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-08-03> (in Ukrainian).
9. Evolution of Ukrainian legislation on public and defense procurement from the origins to the present: narrative analysis from 10/20/2023. URL: <https://coordynata.com.ua/evolucia-zakonodavstva-ukraini-pro-publicni-ta-oboronni-zakupivli-vid-vitokiv-dosogodenna-narrativnij-analiz> (in Ukrainian).
10. Medical procurement of the Ministry of Defense during the pandemic: corruption risks and recommendations from July 1, 2021. URL: <https://nako.org.ua/research/medychni-zakupivli-minoborony-u-period-pandemii-koruptsiyni-ryzyky-ta-rekomendatsii-doslidzhennia> (in Ukrainian).
11. Ferents A. Every third procurement in the medical sector has violations: infographic from 04.07.2019. URL: <https://dozorro.org/blog/kozhna-tretya-zakupivlya-medichnoyi-sferi-maye-porushennya-infografika> (in Ukrainian).
12. Khutoreno K. What's wrong with Prozorro Market and why experts believe it will destroy the medical market. Part 1 of April 30, 2024. URL: <https://mind.ua/publications/20272967-shcho-ne-tak-iz-prozorro-market-i-chomu-eksperti-vvazhayut-shcho-vin-rozvalit-medichnij-rinok-ch-1> (in Ukrainian).
13. On Amendments to the Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 25, 2009 No. 333 and dated October 12, 2022 No. 1178. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 11, 2025 №. 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278-2025-п#Text> (in Ukrainian).

Iryna STOROZHUK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3104-6071>

e-mail: i_storozhuk@univer.km.ua

REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF PUBLIC PROCUREMENT IN THE MEDICAL INDUSTRY

The paper examines the features of the functioning of the public procurement system in the medical sector of Ukraine under martial law. The modern regulatory framework is analyzed, in particular, the amendments made to the Law of Ukraine "On Public Procurement" and the acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which are aimed at ensuring the efficiency, flexibility and adaptability of procurement during the period of the legal regime of martial law. Special attention is paid to the activities of the electronic procurement system ProZorro and its specialized subsystem ProZorro Market, which plays a key role in ensuring the transparency and efficiency of medical procurement. The paper examines the advantages and disadvantages of simplified procurement procedures used under martial law, in particular their impact on the level of competition among suppliers, corruption risks, and the overall efficiency of the use of budget funds. A review of modern scientific literature on the topic of digitalization and digitization of public procurement, including integration with the Diya platform, is provided. Based on the analysis, the main problems of law enforcement are formulated, including the lack of a unified approach to procurement in crisis conditions, the lack of qualified personnel at customers, as well as technical limitations of the electronic system itself. The work also draws attention to the current problems of the functioning of the electronic procurement system ProZorro under martial law, in particular, the need to ensure transparency of procedures, maintain competition among suppliers and adapt the regulatory framework to new realities. It is noted that despite the difficult circumstances, digitalization remains a key tool for ensuring efficiency and integrity in the field of public procurement. Directions for improving procurement mechanisms in the medical sector are proposed, in particular by expanding the functionality of electronic platforms, providing training for customers' specialists, and increasing control by the public and the state.

Keywords: ProZorro, regulatory regulation, public procurement, martial law, medical industry

Віктор Тарасович **БЛОУС**

д.ю.н., професор, Державний податковий університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1390-1065>

e-mail: bvt05@ukr.net

Михайло Михайлович **ТЕРНУЩАК**

д.ю.н., доцент, професор кафедри, Ужгородський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3370-400X>

e-mail: mykhailoternushchak@uzhnu.edu.ua

ВПЛИВ ВІЙНИ НА БЕЗПЕКОВУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ: ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

У статті комплексно досліджено вплив війни в Україні на безпеку в країнах Європи. Проаналізовано політичні та економічні наслідки війни в Україні в фінансовому та геополітичному вимірі. Конкретизовано види, заходи та джерела міжнародної фінансової допомоги Україні. Констатовано, що мирне врегулювання війни в Україні повинно базуватися не тільки на угоді, яка б закріплювала домовленості про територіальні та політичні консенсуси. Запропоновано напрацювати комплексний проєкт «Міжнародна програма допомоги світовим співтовариством України» з метою відновлення економіки у післявоєнний період, прописавши його окремим пунктом майбутньої мирної угоди.

Ключові слова: фінансова допомога, безпека, програма допомоги, політичний та економічний вплив

ВСТУП

Війна в Україні трансформувала безпекові механізми у світі, консолідувавши країни західного блоку стосовно підтримки України в її прагненні відстояти незалежність та відновити суверенітет над окупованими територіями. Повномасштабна військова агресія росії показала недієздатність попередньо укладених на міжнародній арені угод (Будапештський меморандум, Мінські домовленості) як політико-правового інструмента світової політики вирішення міжнародних конфліктів.

Нині основні зусилля західні країни спрямовують на врегулювання війни, активувавши переговорний процес, ініціативу в якому взяли на себе США. Втім, відповідні переговори для укладення майбутньої мирної угоди перебувають на початковій стадії, відбуваються окремі зустрічі зі сторонами конфлікту, проводяться політичні консультації про вироблення майбутньої конфігурації пунктів угоди. Триває узгодження позицій сторін з окремих аспектів припинення вогню (ударів по енергетиці, цивільній інфраструктурі, об'єктах морського-портового базування), проте з прикрістю констатуємо про грубе порушення та недотримання вже досягнутих домовленостей.

МЕТА статті – визначення політичних та економічних наслідків війни в Україні в розрізі безпекової ситуації у світі та європейському континенті.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на матеріалах періодичних видань, міжнародних документів. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Війна на території України як держави, що не входить до НАТО й є нейтральною, суттєво стосується безпекових інтересів країн ЄС, переважна більшість яких є членами НАТО.

По-перше, мова йде про географічне розташування України, яка межує з чотирма країнами НАТО, які гіпотетично можуть стати об'єктами наступної агресії разом із країнами Балтії.

По-друге, враховуючи доктринальні демократичні цінності, які сповідують країни європейської спільноти, західний світ не міг належно не відреагувати та не надати підтримку державі Україні, яка перебуває на тернистому шляху до повної інтеграції в європейський простір. Так, у грудні 2023 р. Європейська рада прийняла рішення про початок переговорів з Україною та Молдовою про вступ до ЄС, що є високим свідченням безумовної довіри до нашої держави.

Країни ЄС ще на початку вторгнення росії рішуче виступили єдиним фронтом, засудивши агресію, терміново відреагувавши, відкрили кордони, прийнявши та надавши прихисток людям, які рятувалися від війни.

Постійно ухвалюються рішення з підтримки фінансування України з різних джерел з метою стабілізації бюджету. Також здійснюються безперервні поставки озброєння, що є критично необхідним для відбиття нападу.

Ще після початку війни у 2022 р. Європейською комісією за результатами консультацій з іншими європейськими інституціями затверджено План допомоги та відбудови України «UKRAINE RELIEF AND RECONSTRUCTION», в основі якого розроблено чотири стовпи реконструкції української держави:

- відбудова країни, зокрема інфраструктури, медичних послуг, житла та шкіл, а також цифрової та енергетичної стійкості відповідно до найновіших європейських політики та стандартів;

- продовження модернізації держави та її інституцій для забезпечення ефективного управління та поваги до верховенства права шляхом надання підтримки адміністративного потенціалу та технічної допомоги, зокрема на регіональному та місцевому рівнях;

- реалізація структурного та регуляторного порядку денного з метою поглиблення економічної та суспільної інтеграції України та її народу з ЄС відповідно до його європейського шляху;

- підтримування відновлення економіки та суспільства України шляхом сприяння сталій та інклюзивній, економічній конкурентоспроможності, стійкості торгівлі та розвитку приватного сектору, сприяючи зеленому та цифровому переходу країни [1].

Останнім часом спостерігаємо відсутність єдності в країнах Європи з підтримки України. На рівні європейських інституцій, зокрема Ради ЄС, окремими членами (Угорщина, Словаччина) систематично блокуються рішення фінансового характеру. Уряди окремих європейських країн відкрито демонструють протилежну позицію, а в окремих випадках й саботаж стосовно підтримки України, що суперечить офіційній політиці ЄС. Як наслідок, утворюються малі коаліції, наприклад «коаліція рішучих» (Велика Британія, Франція, Данія тощо) з вироблення спільної позиції присутності військового контингенту (місії) для моніторингу припинення вогню.

Зі свого боку, міжнародна фінансова допомога здійснюється з різних джерел, таких як:

- Двостороння допомога, що реалізовуватиметься за рахунок таких форм, як гранти, кредитні гарантії, кредити, натуральні внески, зокрема передбачена можливість адмініструвати окремі види підтримки через різні агенції.

- Допомога Міжнародних інституцій, зокрема через Світовий банк (СБ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Міжнародний валютний фонд (МВФ) в частині надання короткострокового фінансування для забезпечення доступу до іноземної валюти та покриття тирчасових фіскальних дисбалансів. Також діяльність ЄС з можливістю створення трастових фондів для реконструкції України та надання доступу Україні до спеціальних процедур, таких як структурні фонди ЄС, які доступні для країн ЄС.

- Використання конфіскованих російських активів, наприклад, російський фонд національного добробуту, резерви російського центрбанку, з виробленим міжнародним судовим механізмом для передачі відповідних активів Україні з подальшим цільовим використанням.

- Приватні джерела, а саме кошти які зараховуватимуться до спеціально утворених приватних фондів та внески окремих осіб [2].

Політичне рішення про підтримку України у частині надання західних видів озброєння загалом постало основним фактором на початковій стадії війни, коли воєнні дії були найбільш інтенсивні. Зараз спостерігаємо поглиблену співпрацю в оборонному секторі, мова йде про спільне виробництво окремих видів озброєння, модернізацію ВПК України у площині виробництва безпілотних наземних, повітряних та морських пристроїв, посилення протиповітряної оборони. В цьому контексті саме війна в Україні показала беззаперечну перевагу сучасних технологій ВПК на полі бою порівняно з минулими практиками та методиками введення бойових дій.

В цьому контексті досить бентежно виглядає ситуація відносно єдності в альянсі НАТО: США вимагають від усіх її членів збільшити бюджетні витрати до рівня 5%, призупиняючи власне фінансування як НАТО, так й ООН. Відповідна політика підриває внутрішню довіру всередині НАТО та західної коаліції загалом, оскільки саме військово-технічний потенціал США є базовим фактором забезпечення гарантій безпеки країн-членів блоку.

Загалом мирне врегулювання війни в Україні повинно базуватися не тільки на угоді, яка б констатувала домовленості про територіальні, політичні та ін. консенсуси. На наш погляд, варто напрацювати комплексний проект міжнародної програми допомоги світовим співтовариством Україні у відновленні економіки у після-

воєнний період, та прописати його окремим пунктом відповідної угоди.

Змістовно така програма включала б комплекс заходів з:

- розроблення й подальшої реалізації законодавчих актів в Україні з відновлення понесених збитків, завданих російською агресією;

- залучення міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, МВФ тощо) до оцінювання нанесених збитків до розшуку та арешту російських активів за кордоном для вилучення та компенсації на користь України;

- визначення ролі правоохоронних органів України у проведенні експертизи з оцінювання завданих матеріальних та моральних збитків юридичним та фізичним особам, в підготовці матеріалів до міжнародних судів;

- обґрунтування фактичних сум допомоги на підставі експертних оцінок завданих збитків Україні та надання можливості іноземним спонсорам переконатися у достовірності розрахунків;

- проведення фактичної правової роботи з подання пропозицій керівникам країн G20 зі здійснення фінансової та технічної допомоги Україні протягом 20 років;

- розроблення та прийняття комплексу законодавчих актів, які гарантуватимуть ефективне використання міжнародної фінансової та технічної допомоги для розвитку економіки та військового потенціалу;

- створення та запуск на інституційному рівні в дію органи контролю та моніторингу за ефективним використанням міждержавної допомоги за участі громадськості та представників держав спонсорів [3].

Нині подібних ініціатив зі сторони міжнародної спільноти, особливо G20, не спостерігаємо. Натомість бачимо, як нашу державу підштовхують до підписання т.зв. угоди про копаліни, якою зобов'язують компенсувати вилучену допомогу зі сторони США, що Україна не визнає в якості боргу.

Відтак, війна призвела до глобальних наслідків, серед яких доцільно виокремити низку факторів:

- міжнародна напруга, що підвищує ризики ескалації конфлікту в європейському регіоні та в інших гарячих точках світу, включаючи ядерну небезпеку;

- недієздатність міжнародних інституцій, таких як ООН чи МКС, оскільки війни підривають міжнародне право загалом;

- дестабілізації регіонів, що надає змогу поширюватися терористичним угрупованням та захоплювати владу, створюючи міграційні кризи та соціальне напруження;

- кібербезпека, зокрема кібернапади на критичну інфраструктуру та державні реєстри;

- економічні та фінансові кризи, що зумовлюють інфляцію та рецесію у цілому світі.

Отже, війна в Україні має значний вплив передусім на країни Східної Європи як економічний, так і політичний.

Економічний вплив. Війна в Україні призвела до зростання цін на енергоносії, продовольство та інші товари. Це негативно вплинуло на економіки країн Східної Європи, які переважно є імпортерами цих товарів. Так, наприклад, у Польщі, яка є найбільшим імпортером російського газу в Європі, ціни на газ зросли на 60%. Це призвело до зростання цін на електроенергію та інші енергетичні товари, що негативно позначилося на промисловості та домогосподарствах.

Крім того, війна в Україні призвела до порушення ланцюгів поставок. Це призвело до дефіциту деяких товарів, таких як мінеральні добрива, метали та деревина. Це також призвело до зростання цін на ці товари.

Політичний вплив. Війна в Україні посилила геополітичну напруженість у Східній Європі. Країни регіону відчують загрозу з боку Росії та прагнуть зміцнити свою безпеку.

Так, наприклад, країни Балтії та Польща розгорнули додаткові війська на своїх кордонах з росією. Вони також звернулися до НАТО з проханням про розширення НАТО на схід.

Втім, війна в Україні призвела до зростання підтримки членства в НАТО в інших країнах Східної Європи, таких як Румунія, Болгарія та Угорщина.

Як наслідок, вплив війни в Україні на країни Східної Європи має низку особливостей.

По-перше, країни Східної Європи є більш вразливими до економічних наслідків війни, ніж країни Західної Європи. Це пов'язано з тим, що країни Східної Європи переважно є імпортерами енергоносіїв, продовольства та інших товарів.

По-друге, країни Східної Європи відчують більшу загрозу з боку росії, ніж країни Західної Європи. Це пов'язано з тим, що росія має більшу військову присутність у Східній Європі.

По-третє, країни Східної Європи прагнуть зміцнити свою безпеку та співпрацю з НАТО. Це пов'язано з тим, що вони вважають, що членство в НАТО є гарантією їхньої безпеки.

References

1. Communication from the commission to the European parliament, the European council, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions «ukraine relief and reconstruction». URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/ukraine-relief-reconstruction_en.pdf
2. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine. URL: <https://cepr.org/content/blueprint-reconstruction-ukraine>
3. Bilous V.T., Ternushchak M.M. Legal guarantees of financial security for providing aid to Ukraine after the war. *Economics. Finances. Law*. 2022. № 8. pp. 5–10. (in Ukrainian).

Viktor BILOUS

Doctor of Legal Sciences, Professor, State Tax University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1390-1065>

e-mail: bvt05@ukr.net

Mykhailo TERNUSHCHAK

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Uzhgorod National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3370-400X>

e-mail: mykhailoternushchak@uzhnu.edu.ua

THE IMPACT OF THE WAR ON THE SECURITY SITUATION IN UKRAINE AND EUROPE: THE POLITICAL AND ECONOMIC DIMENSION

The paper presents a comprehensive study of the impact of the war in Ukraine on security in the European Union. The authors analyze the political and economic consequences of the war in Ukraine in the financial and geopolitical dimensions. The types, measures and sources of international financial assistance to Ukraine are specified. It is stated that the peaceful settlement of the war in Ukraine should be based not only on an agreement that would state the agreements on territorial and political consensus. The author proposes to develop a comprehensive draft of the "International Program of Assistance to Ukraine by the International Community" with the aim of restoring the economy in the post-war period, and to include it as a separate clause of the future peace agreement. The peculiarities of the impact of the war in Ukraine on the countries of Eastern Europe are identified. It is summarized that the war in Ukraine has led to global consequences, such as: international tension, which increases the risks of escalation of the conflict in the European region and in other hot spots of the world, including nuclear danger; incapacitation of international institutions, such as the UN or the ICC, as wars undermine international law in general; destabilization of regions, which allows terrorist groups to spread and seize power, creating migration crises and social tensions; cybersecurity, including cyber attacks on critical infrastructure and government registries; economic and financial crises, which cause inflation and recession around the world. Emphasis on international cooperation in the defense sector, including joint production of certain types of weapons, modernization of Ukraine's military-industrial complex, production of unmanned ground, air and sea devices, and strengthening of air defense is placed.

Keywords: financial assistance, security, assistance program, political and economic influence

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.4.11>
УДК 343.9

Максим Борисович СТАРОВОЙТ
аспірант, Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5107-2740>
e-mail: starovoit.lawyer@gmail.com

АДВОКАТУРА У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено місце адвокатури в системі суб'єктів запобігання злочинності у сфері економічної діяльності, проаналізовано її превентивну роль, включаючи види діяльності, спрямовані на запобігання злочинам. Обґрунтовано необхідність єдиної стратегії для недержавних суб'єктів у протидії економічній злочинності. Запропоновано рекомендації з удосконалення нормативного регулювання та практичної діяльності адвокатури як важливого елемента громадянського суспільства, що сприяє зниженню рівня економічних правопорушень.

Ключові слова: адвокатура, запобігання злочинності, правовий захист, фінансовий моніторинг

ВСТУП

Сучасні реалії характеризуються зростанням економічної злочинності та якісною трансформацією її форм, що спонукає до пошуку нових підходів і вдосконалення наявних механізмів її запобігання. Ефективна протидія економічній злочинності вимагає проактивного, випереджального підходу, що зумовлює постійну еволюцію системи суб'єктів, залучених до цієї діяльності. У цьому контексті дедалі більшої актуальності набуває аналіз ролі недержавних суб'єктів, зокрема адвокатури, яка поєднує функції правового захисту з потенціалом превентивного впливу на злочинність.

Аналіз проблеми дослідження

Питанням діяльності адвокатури як суб'єкта запобігання злочинності присвячено праці таких дослідників, як Ю.П. Алєніна, В.В. Бахіна, В.В. Голіні, О.М. Джужи, В.В. Коваленка, О.Г. Колба, М.В. Лотоцького та ін. Ці роботи мають значну теоретичну і практичну цінність, однак здебільшого зосереджені на окремих аспектах адвокатської діяльності. Комплексного дослідження місця адвокатури як інституту громадянського суспільства в системі суб'єктів запобігання злочинності у сфері економічної діяльності досі не проведено, що підкреслює актуальність цього питання.

МЕТА статті – аналіз видів діяльності адвокатури у сфері запобігання економічній злочинності та розроблення науково обґрунтованих пропозицій зі створення стратегії участі адвокатів, як суб'єктів у цій діяльності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичне підґрунтя дослідження базується на аналізі законодавчих і нормативно-правових актів, а також наукових праць, присвячених протидії та запобіганню легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. У дослідженні застосовано комплекс принципів, методів і підходів, які ґрунтуються на загальнонаукових і спеціалізованих методах дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Система суб'єктів запобігання злочинності охоплює сукупність державних і недержавних суб'єктів, об'єднаних спільною метою – протидією правопорушенням через скоординовану діяльність у часі та просторі. До її складу входять законодавчі, виконавчі та судові органи, установи державного й господарського управління, навчальні та виховні заклади, трудові колективи, гро-

мадські організації, охоронні структури, сім'я та окремі громадяни [1, с. 151]. У межах цієї системи виокремлюють дві підсистеми: державні суб'єкти, діяльність яких чітко регламентована законодавством, і недержавні суб'єкти, правовий статус яких залишається менш визначеним.

До недержавних суб'єктів відносять громадські організації, релігійні об'єднання та засоби масової інформації. Проте місце адвокатури в цій системі викликає дискусію через її унікальний статус. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (від 05.07.2012 р. № 5076-VI) адвокатура є недержавним самоврядним інститутом, який забезпечує захист, представництво та надання правової допомоги на професійній основі. Також гарантується незалежність адвокатури від органів державної влади та місцевого самоврядування. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 23 Закону професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, зокрема: забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності [2]. Така автономія підкреслює особливу роль адвокатури як суб'єкта громадянського суспільства, що сприяє реалізації прав і свобод громадян поза межами державного впливу.

А.М. Подоляка визначає адвокатуру як унікальне юридичне явище, єдину організацію, яка виконує державну (публічно-правову) функцію, і водночас не є державним органом, вона, навпаки, зберігає незалежність від держави [6, с. 12].

Незалежність адвокатури від держави повинна залишатися основним принципом цього правозахисного інституту та необхідною передумовою для довіри людей до захисту їхніх прав. Не володіючи владними повноваженнями, адвокатура впливає на правові процеси завдяки силі інтелекту, знанням про належну соціально значущу поведінку як окремих осіб, так і колективів, організацій та самої держави.

Водночас, надаючи кваліфіковану юридичну допомогу, адвокати захищають не лише приватні інтереси, а й суспільний інтерес, який полягає передусім у забезпеченні режиму законності, своєчасному припиненні порушень прав людини, їх відновленні та запобіганні таким порушенням у майбутньому. Так, юридична підтримка адвокатури сприймається як одна з ключових гарантій прав особи, що реалізується через взаємодію держави та громадянського суспільства.

Основна соціальна місія та фундаментальне завдання

адвокатури полягають у захисті прав людини. Цей принцип має стати визначальним для вирішення питання про ефективне функціонування цього надзвичайно важливого інституту забезпечення права.

Діяльність адвокатури у сфері запобігання злочинності можна умовно розділити на позапроцесуальну та процесуальну.

Позапроцесуальна діяльність включає надання правових консультацій, роз'яснень, супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, складання документів правового характеру, а також підтримку осіб під час виконання покарань чи їх соціальної реабілітації після звільнення. В.В. Коваленко та О.Г. Колб визначають превентивну діяльність адвокатури як добровільну, передбачену законом активність, спрямовану на виявлення детермінант злочинності, їх усунення чи нейтралізацію через захист прав і законних інтересів громадян [3, с. 76].

Процесуальна діяльність охоплює участь адвоката в цивільному, адміністративному, господарському та кримінальному процесах як захисника або представника сторін. У цьому контексті адвокат має можливість виявляти криміногенні фактори, причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень, попереджати нові злочини з боку клієнтів і захищати їх від порушень прав державними органами. Наприклад, адвокат може подавати адвокатські запити з метою отримання доказів та клопотання про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

Особливістю діяльності адвокатури є наявність законодавчих гарантій, таких як заборона втручання в її роботу, захист життя, здоров'я та майна адвокатів і їхніх сімей, а також спеціальний порядок притягнення до відповідальності. Ці гарантії надають адвокатурі унікальний статус серед недержавних суб'єктів, посилюючи її потенціал у запобіганні злочинності, зокрема й у сфері економічної діяльності.

У цьому контексті важливим є визначення поняття економічної злочинності та категорій злочинів, які може бути віднесено до цієї сфери, оскільки це впливає на формування чітких підходів у роботі суб'єктів, що займаються запобіганням економічним злочинам, до єдиного порядку обліку правопорушень, скоєних на підприємствах, в установах та організаціях за різними видами економічної діяльності.

Незважаючи на те, що досі немає єдиного тлумачення поняття «економічна злочинність», у звичних нам політичних дискурсах такі злочини використовуються як синоніми з фінансовими злочинами. Науковці Н. Лорд і М. Леві виділяють кілька чітких характеристик, які свідчать про те, що злочин відноситься до сфери економіки:

- злочини, які зазвичай не пов'язані з насильством і приносять фінансові прибутки чи збитки;
- обман і нечесність як ключові аспекти *modus operandi*;
- навмисне зловживання або неправильне використання законних практик і процедур;
- порушення довіри, чи в законній, чи надуманій домовленості [5].

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню роз-

повсюдження зброї масового знищення» (№ 361-IX від 06.12.2019 р.) є важливим елементом нормативно-правової бази України, що спрямовано на запобігання здійснення економічних злочинів. Він визначає роль адвокатури як важливий складник системи фінансового моніторингу в Україні. Закон визначає адвокатів та адвокатські об'єднання як суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) за певних умов, що накладає на них специфічні обов'язки у сфері запобігання та протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму [4].

Адвокати, адвокатські бюро та об'єднання віднесено до СПФМ, але їхню роль обмежено конкретними видами діяльності. Вони стають суб'єктами моніторингу лише у разі, коли беруть участь від імені або за дорученням клієнта у фінансових операціях з:

- купівлі-продажу нерухомості або управління майном у разі фінансування будівництва житла;
- купівлі-продажу суб'єктів господарювання та корпоративних прав;
- управління коштами, цінними паперами або іншими активами клієнта;
- відкриття та/або управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;
- залучення коштів, необхідних для створення юридичних осіб та фондів, забезпечення їх діяльності або управління ними;
- створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, фондами, трастами або іншими подібними правовими утвореннями.

Важливо зазначити, що адвокати не є СПФМ, якщо вони надають послуги в рамках трудових відносин (наприклад, як штатні юристи компанії) або їхня діяльність обмежується наданням правової допомоги, підготовкою документів чи захистом клієнта у суді, що не пов'язано з переліченими операціями.

Одним з ключових аспектів ролі адвокатури в контексті цього Закону є потенційний конфлікт між обов'язками СПФМ і принципами адвокатської діяльності, зокрема збереженням адвокатської таємниці, передбаченої Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокати зобов'язані зберігати конфіденційність інформації, отриманої від клієнта, але Закон про фінансовий моніторинг вимагає розкриття даних у разі підозрілих операцій.

Корупція, відмивання грошей, фінансові махінації, податкові злочини, корпоративні злочини, маніпуляції на фінансових ринках – найпоширеніші економічні злочини в Україні, з якими мають справу адвокати. Їх рівень дуже високий і з кожним роком зростає. Останні статистичні дані Всесвітнього дослідження економічних злочинів і шахрайства 2020 р. показують, що 47% українських компаній постраждали від незаконного привласнення майна та хабарництва і корупції протягом 24 місяців [7]. Ці показники перевищують середній світовий рівень, що свідчить про особливу вразливість української економіки до таких злочинів.

Тому дотримання законності для розбудови цілісної системи державного фінансового контролю в Україні є вкрай важливим. Ці статистичні дані підтверджують, що економічні злочини в Україні мають глибокі корені, які пов'язано не лише з недостатньою прозорістю бізнес-процесів, але й зі слабкою системою запобігання та

розслідування таких правопорушень. Наприклад, майже половина опитаних компаній не проводять формальних перевірок доброчесності своїх контрагентів, а 41% організацій не розслідували навіть найбільш значущі випадки шахрайства. Це вказує на прогалини в корпоративному управлінні та низький рівень готовності бізнесу протистояти економічним загрозам.

На тлі цього важливість ролі адвокатури у боротьбі з економічними злочинами стає ще більш очевидною. Адвокати не лише захищають права клієнтів у судах, але й відіграють ключову роль у формуванні культури законності, сприяючи встановленню прозорих механізмів фінансового контролю. Зростання рівня таких злочинів підкреслює необхідність тісної співпраці між державою, бізнесом і громадянським суспільством для створення цілісної системи запобігання та протидії економічній злочинності, що є запорукою сталого розвитку країни.

ВИСНОВКИ

Отже, адвокатура відіграє важливу роль у системі суб'єктів запобігання злочинності у сфері економічної діяльності, де злочини, такі як шахрайство, ухилення від сплати податків чи відмивання грошей, набувають дедалі більшої складності. Завдяки своїй незалежності та професійним компетенціям адвокати можуть ефективно виявляти криміногенні фактори, пов'язані з економічними правопорушеннями, надаючи консультації підприємствам і фізичним особам. Вони сприяють попередженню злочинів через розроблення правових механізмів захисту бізнесу, аналіз договорів та супровід фінансових операцій.

нансових операцій.

Адвокатура України як недержавний самоврядний інститут є важливим суб'єктом системи запобігання злочинності у сфері економічної діяльності, поєднуючи функції правового захисту з превентивним потенціалом. Її діяльність охоплює як процесуальні, так і позапроцесуальні форми, що сприяють виявленню та нейтралізації детермінант злочинності.

Водночас відсутність чіткого нормативного регулювання та стратегічного підходу обмежує її можливості. Розроблення єдиної концепції участі недержавних суб'єктів, зокрема адвокатури, у запобіганні злочинності є необхідною умовою для підвищення ефективності цієї діяльності. Відсутність скоординованого підходу обмежує превентивний потенціал адвокатури. Єдина стратегія дасть змогу інтегрувати адвокатуру до системи запобігання злочинності як повноцінного учасника. Нечітке визначення правового статусу адвокатури як суб'єкта запобігання злочинності та конфлікт між обов'язками СПФМ і адвокатською таємницею створюють правову невизначеність. Відтак, нормативно-правова база потребує вдосконалення. Крім того, для ефективного запобігання економічним злочинам адвокати потребують поглиблених знань у сфері фінансового моніторингу та розширення практичних інструментів превентивної діяльності.

Подальші дослідження може бути спрямовано на аналіз зарубіжного досвіду інтеграції адвокатури в превентивні механізми.

Список використаних джерел

1. Голіна, В.В. та ін. Кримінологія: Загальна та Особлива частини. Харків, 2014. 440 с.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
3. Коваленко В.В., Колб О.Г. Адвокатура як суб'єкт загальносоціального запобігання злочинам. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 8–9. С. 73–80.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
5. Лорд Н., Леві М. Економічна злочинність, економічна кримінологія та серйозні злочини з метою отримання економічної вигоди: про концептуальний і дисциплінарний (роз)порядок об'єкта дослідження. *Журнал економічної кримінології*. 2023. №1. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949791423000143?via%3Dihub>
6. Подоляка А.М. Захист прав і свобод громадян засобами адвокатури. *Наше право*. 2008. №4. С. 12-17.
7. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020 URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html>

References

1. Holina V.V. et al. Criminology: General and Special Parts. Kharkiv, 2014. 440 p. [in Ukrainian].
2. On the advocacy and advocacy activities. Law of Ukraine dated 05.07.2012 No. 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (Last accessed 30.03.2025). [in Ukrainian].
3. Kovalenko V.V., Kolb O.H. Advocacy as a subject of general social crime prevention. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*. 2011. No. 8–9. pp. 73–80. [in Ukrainian].
4. On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Criminal Proceeds, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction. Law of Ukraine dated 06.12.2019 No. 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
5. Lord N., Levi M. Economic Crime, economic criminology, and serious crimes for economic gain: On the Conceptual and disciplinary (dis)order of the object of study. *Journal of Economic Criminology*. 2023. No.1. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949791423000143?via%3Dihub>
6. Podoliaka A.M. Protection of the rights and freedoms of citizens by means of advocacy. *Our Law*. 2008. No. 4. pp. 12-17. [in Ukrainian].
7. Global Economic Crime and Fraud Survey 2020. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html> [in Ukrainian].

Maksym STAROVOIT

postgraduate student, State Tax University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5107-2740>

e-mail: starovoit.lawyer@gmail.com

ADVOCACY IN THE SYSTEM OF ENTITIES PREVENTING CRIME IN ECONOMIC ACTIVITY

The paper investigates the role of advocacy within the system of entities preventing crime in economic activity, analyzes its preventive role, including types of activities aimed at preventing crimes, and substantiates the need to develop a unified strategy for the participation of non-state entities in countering crime.

The crime prevention system encompasses a range of state and non-state entities united by the common goal of countering offenses through coordinated efforts. It includes legislative, executive, and judicial bodies, state and economic management institutions, educational and training entities, labor collectives, public organizations, security structures, families, and individual citizens. This system is divided into two subsystems: state entities, regulated by law, and non-state entities, with less defined legal status, such as public organizations, religious groups, and media. The bar's position within this framework is debated due to its unique status. Per Ukraine's Law "On the Bar and Legal Practice" (No. 5076-VI, 05.07.2012), the bar is a non-state, self-governing institution ensuring professional defense, representation, and legal aid, independent of state or local authorities. Its autonomy underscores its role as a civil society actor promoting citizens' rights beyond state influence.

A.M. Podoliaka highlights the bar as a unique legal entity, fulfilling a public function while remaining independent from the state. This independence is vital for trust in rights protection. Lacking governmental authority, the bar influences legal processes through intellect and expertise, safeguarding both private and public interests by upholding legality and preventing rights violations. Its social mission centers on human rights defense, critical for its effectiveness.

The bar's crime prevention activities split into extrajudicial (consultations, legal support, document drafting) and judicial (representation in civil, administrative, economic, and criminal cases). Advocates identify crime determinants, protect clients from state overreach, and mitigate risks, bolstered by legal guarantees like non-interference and protection of advocates' safety.

The bar plays a key role in preventing economic crimes like fraud and money laundering. As an independent, self-governing entity, it detects crime factors, advises businesses, and enhances prevention. However, unclear regulations and limited coordination hinder its potential, requiring a unified strategy and legal clarity.

Keywords: *advocacy, crime prevention, legal protection, financial monitoring*

Олександр Анатолійович **ЛУЦЕНКО**

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5369-0809>

e-mail: olutsenko@e-u.edu.ua

АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ СТРАТЕГІЇ КОНТРОЛЮ РИЗИКІВ У ЛАНЦЮГУ ПОСТАВОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено сучасні виклики та ризики, що впливають на ефективність функціонування ланцюгів постачання сільськогосподарської продукції в умовах повномасштабної війни в Україні. Наголошено на аналізі фінансових ризиків, які формуються як під впливом внутрішніх взаємодій між елементами ланцюга постачання, так і внаслідок зовнішніх факторів – макроекономічної нестабільності, логістичних збоїв, збройного конфлікту, руйнування інфраструктури та блокування портів. Обґрунтовано, що ефективна стратегія контролю ризиків має ключове значення для збереження продовольчої безпеки держави та стабільного забезпечення населення сільськогосподарською продукцією. Подано комплексне оцінювання ризиків у постачанні продукції аграрного сектору, визначено стратегічні напрями управління ризиками, які здатні забезпечити стійкість логістичних систем і знизити фінансові втрати аграрних підприємств.

Ключові слова: ланцюг постачання, сільськогосподарське підприємство, фінансові ризики, управління ризиками, продовольча безпека, аграрна логістика, інфраструктурні втрати, стратегія ризик-менеджменту

ВСТУП

За останні роки в Україні активувалися дослідження, присвячені проблемам управління ризиками в аграрному секторі. Зокрема, вивчаються джерела фінансових ризиків у ланцюгу постачання продукції, включаючи порушення транспортних маршрутів, збитки через знищення врожаю, ризики співпраці з постачальниками та нестабільність цін. Українські науковці, серед яких І. Прокопа, О. Шубравська, В. Юрчишин, звертають увагу на необхідність запровадження механізмів координації між усіма учасниками ланцюга включно з виробниками, логістичними компаніями та переробними підприємствами. Після початку війни стало очевидно, що найбільш вразливими залишаються сільськогосподарські підприємства східних та південних регіонів, таких як Харківська, Херсонська, Запорізька області, де порушення ланцюгів постачання є системним явищем. Водночас західні регіони, як-от Тернопільська та Львівська області, відіграють дедалі важливішу роль у перерозподілі логістичних потоків та зберіганні продукції [1].

Серед сучасних інструментів оцінювання ризиків в аграрному виробництві застосовуються метод аналізу ієрархій, ризик-матриці, прогнози математичні моделі. Зокрема, створення моделей адаптивного реагування дає змогу оцінити вплив зовнішніх шоків, таких як військові дії, на стабільність ланцюга постачання. Тенденція до впровадження цифрових технологій в Україні стає все помітнішою, – таких як блокчейн, – для забезпечення прозорості обігу агропродукції, що сприяє зниженню ризиків шахрайства, втрат та порушення умов контрактів [2]. Підвищення стійкості аграрного сектору України до фінансових ризиків є визначальним фактором його відновлення в післявоєнний період та формування стабільної економіки. Тому поглиблення наукових підходів до аналізу ризиків у ланцюгу постачання сільськогосподарської продукції є на сьогодні стратегічно важливим.

Аналіз виконано з використанням даних Державної служби статистики України та матеріалів звітів Мін-

агрополітики, Українського клубу аграрного бізнесу, супутникового моніторингу земель, а також звітів Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) стосовно України. Виявлено, що дані з багатьох факторів ризику в ланцюгах постачання залишаються фрагментарними або важко піддаються кількісному оцінюванню через війну, обмежений доступ до тимчасово окупованих територій та деструкцію систем збору даних. Враховуючи наявність інформації, за основу оцінювання взято основні етапи ланцюга постачання: виробництво, переробка, логістика і збут, – із врахуванням специфіки ризиків на кожному з них.

МЕТА роботи полягає в аналізі та оцінюванні стратегії контролю ризиків у ланцюгу постачання сільськогосподарських підприємств в умовах зростаючих загроз, зокрема повномасштабної війни, з метою виявлення ключових факторів ризику та обґрунтування напрямів підвищення стійкості аграрної логістики й досягнення продовольчої стабільності країни.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи дослідження:

1. Факторний аналіз – для виділення ключових чинників ризику у ланцюгу постачання.
2. Метод ентропійного зважування для визначення об'єктивної вагомості індикаторів ризику.
3. Модель TOPSIS для ранжування рівнів ризику та оцінювання наближеності до ідеального стану.
4. Сірий реляційний аналіз для оцінювання сили зв'язку між показниками ризику та загальним станом ланцюга постачання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Попри актуальність проблеми, в науковій спільноті України досі не сформовано цілісну систему індикаторів для оцінювання ризиків у продовольчому ланцюгу. На основі вищенаведених чинників і з врахуванням потреб адаптації системи продовольчої безпеки до умов воєнного часу сформовано підхід до побудови системи оцінювання ризиків, що враховує принципи науко-

вості, репрезентативності, оперативності та доступності змінних [3]. До складу системи індикаторів увійшли такі змінні, як частка зруйнованих площ посівів, кількість мінованих полів, обсяги продукції, що не пройшли збір, доступність транспортної інфраструктури, втрати персоналу, рівень індексу споживчих цін, логістичні затримки тощо (табл. 1).

Факторний аналіз є методом багатовимірною статистичного аналізу, який дає змогу скоротити кількість вихідних змінних до лінійної комбінації кількох загальних та спеціальних факторів. Це дає змогу зберегти значну частину інформації, що міститься у вихідних змінних, та виявити відмінності між лінійною комбінацією загальних факторів і самими змінними [4].

Метод ентропійної ваги є одним з підходів, що застосовується для об'єктивного зважування кожного індикатора відповідно до рівня інформації, яку він містить. Цей метод дає змогу ефективно ранжувати показники за допомогою моделі оцінювання TOPSIS, що спрямована на наближення результатів до ідеального рішення. Після визначення ваг кожного індикатора об'єкт оцінювання ранжується за допомогою кількох показників r_i , поєднаних з їх відповідними вагами [5].

У контексті фінансових ризиків сільськогосподарських підприємств в Україні засіб ентропійної ваги і модель TOPSIS може бути застосовано для оцінювання та ранжування факторів, що впливають на фінансову стабільність підприємств, таких як зміни в цінній політиці, рівень інвестицій та погодні умови. Цей підхід дає змогу не лише визначити пріоритети серед факторів, але й забезпечує більш точне оцінювання ризиків для сільськогосподарських підприємств, що мають бути враховані в умовах постійних економічних і політичних змін в Україні [6]. Реляційний аналіз є методом оцінювання ступеня кореляції між різними факторами в системі, заснований на порівнянні геометричних взаємозв'язків послідовностей даних та подібності геометричних

форм кривих. Основною метою цього методу є вивчення взаємозв'язків між факторами та ідентифікація ключових чинників, які впливають на досягнення цільового результату [7]. Цей метод є особливо ефективним для ситуацій, коли дані обмежено та інформація неповна. Він дає змогу кількісно порівняти та описати стан розвитку системи, шляхом розрахунку ступеня кореляції між різними елементами в системі. У контексті аналізу фінансових ризиків підприємств України реляційний аналіз може бути корисним для вивчення взаємозв'язку між різними факторами, такими як ціни на сільськогосподарську продукцію, зміни в державній політиці, погодні умови та інші чинники, що впливають на фінансову стабільність аграрних господарств.

Кроки розв'язання моделі реляційного аналізу:

Крок 1: Визначення характерної послідовності та батьківської послідовності, що є основою для подальшого аналізу [8]. У разі сільськогосподарських підприємств це можуть бути показники, що ілюструють фінансове становище підприємства на тепер, такі як доходи, витрати, прибутковість тощо.

Крок 2: Виконання безрозмірного оброблення даних, тобто їх нормалізація або усереднення для приведення різних величин до спільної шкали.

Крок 3: Визначення значення коефіцієнта кореляції сірого між батьківською послідовністю та послідовністю ознак, що дає змогу оцінити ступінь взаємозв'язку між різними факторами, які впливають на фінансові ризики сільськогосподарських підприємств.

Крок 4: Розв'язання відносного значення сірого, що дає змогу точно оцінити вагу кожного з факторів на загальний фінансовий ризик.

Крок 5: Сортування сірих реляційних значень та формулювання висновків [9]. Це дає змогу визначити пріоритетні фактори, на які слід звернути увагу в управлінні фінансовими ризиками в сільському господарстві України.

Таблиця 1 – Система індикаторів оцінки ризиків ланцюга постачання продовольства в Україні

Група ризику	Показник (індикатор)	Опис/Значення показника
Природні ризики	Площа, постраждала від повеней або посух (га)	Відображає масштаби збитків внаслідок природних катастроф, що впливають на виробництво продовольства.
	Кількість днів з екстремальними погодними умовами	Свідчить про частоту кліматичних загроз, таких як спека, заморозки, зливи.
Аграрно-екологічні ризики	Рівень ерозії ґрунтів (%)	Показує деградацію земель, що негативно впливає на врожайність.
	Обсяг використаних мінеральних добрив (кг/га)	Перевищення норм внесення добрив може викликати забруднення довкілля і зниження якості продукції.
Соціально-демографічні ризики	Частка зайнятого в сільському господарстві населення (%)	Відображає рівень трудових ресурсів, необхідних для забезпечення виробництва.
	Середній вік сільських працівників (років)	Зростання віку працівників означає скорочення молоді робочої сили.
Економічні ризики	Індекс споживчих цін на продукти харчування	Відображає інфляційні процеси, що можуть дестабілізувати доступність продовольства.
	Частка органічних продуктів у загальному споживанні (%)	Свідчить про зміну попиту на ринку та необхідність адаптації виробництва.
Інфраструктурні ризики	Протяжність пошкоджених транспортних шляхів (км) після бойових дій	Визначає вразливість логістики ланцюга постачання.
	Кількість холодильних складів на 10 тис. тонн продукції	Відображає спроможність до зберігання і оброблення продукції в умовах криз.
Інституційні та політичні ризики	Частота зміни державної політики щодо агросектору (на рік)	Визначає стабільність політичного середовища для виробників.
	Обсяг державного фінансування програм продовольчої безпеки (% до ВВП)	Визначає обсяг державної підтримки для зменшення ризиків у ланцюзі постачання.

Внутрішні ризики у ланцюгу поставок продовольства в Україні залишалися високими протягом значного періоду часу. З погляду внутрішніх ризиків у ланцюгу поставок продовольства, рівень виробництва продовольства не демонструє суттєвого зростання, а виробничі потужності залишаються нестабільними [10]. Обсяги виробництва зернових культур і запаси продовольства не завжди відповідають потребам країни, що посилює ризики, пов'язані з внутрішніми поставками. Це означає, що здатність стабілізувати виробництво та забезпечити продовольчу безпеку країни залишається на рівні, що потребує подальших удосконалень. Одним зі шляхів зниження цих ризиків є покращення інфраструктури сільськогосподарства, розвиток ефективних систем зрошення, а також підвищення рівня аграрних технологій і підтримки сільгоспвиробників.

Розроблення та оптимізація сучасної системи зернової логістики має велике значення для підвищення ефективності обороту зерна, зниження транспортних витрат, забезпечення продовольчої безпеки та сприяє підвищенню стабільності та своєчасності зернової логістики. Зокрема, перше – це зміцнення інфраструктури продовольчої логістики. Створення комплексних технічних об'єктів, таких як складські приміщення, транспортне обладнання, вантажно-розвантажувальне обладнання, а також додавання електронного контролю температури, мікрокомп'ютерного керування та іншого обладнання для підвищення рівня модернізації зернової логістики. Друге – просування передових методів транспортування зерна. Оптимізація компонування транспортної мережі, підвищення ефективності перевезень та якості обслуговування, а також зниження транспортних витрат можуть забезпечити впровадження ефективних методів транспортування, таких як мультимодальні перевезення та «від насипу до контейнера», щоб компенсувати недоліки транспортування зерна насипом вантажівками та автопоїздами та скоротити час транспортування.

ВИСНОВКИ

Враховуючи, що недостатнє виробництво зерна в

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. Валовий збір сільськогосподарських культур у 2023 році. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
2. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Оперативна інформація про стан посівної кампанії 2024 році. URL: <https://minagro.gov.ua>
3. Про основні засади забезпечення продовольчої безпеки України: Закон України від 23.06.2021 р. № 1602-IX за станом на 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-20#Text>
4. Національний банк України. Звіт про прямі іноземні інвестиції в Україну, 2023. URL: <https://bank.gov.ua>
5. Міністерство інфраструктури України. Аналіз транспортних потоків експорту у 2023 році. URL: <https://mtu.gov.ua>
6. Про затвердження Методики оцінки рівня продовольчої безпеки: Наказ Міністерства економіки України від 25.02.2022 р. № 476 за станом на 21.12.2024 р. URL: <https://www.me.gov.ua/legislation/Details?lang=uk-UA&id=476>
7. Гайдучський П.І. Аграрна політика України: сучасні виклики і пріоритети: монографія. Київ, 2020. 288 с.
8. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. Ринок зерна України: сучасний стан та перспективи розвитку. Київ, 2021. 156 с.
9. Шевченко О.В. Управління ризиками в аграрному секторі: сучасні підходи та механізми. *Економіка АПК*. 2022. № 6. С. 22–28.
10. Кравченко О.М. Формування стійких ланцюгів постачання в аграрному виробництві. *Агросвіт*. 2023. № 1. С. 44–49.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. Gross harvest of agricultural crops in 2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).
2. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Operational information on the state of the 2024 sowing campaign. URL: <https://minagro.gov.ua> (in Ukrainian).
3. On the basic principles of ensuring food security in Ukraine: Law of Ukraine dated 23.06.2021 № 1602-IX as of 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-20#Text> (in Ukrainian)
4. National Bank of Ukraine. Report on Foreign Direct Investment in Ukraine, 2023. URL: <https://bank.gov.ua> (in Ukrainian).

Україні є важливою причиною зовнішніх ризиків ланцюга постачання зерна, в умовах все більш складного світового ринку необхідно докласти зусиль для підвищення здатності використовувати міжнародний ринок і створення безпечної та стабільної зовнішньої системи постачання зерна шляхом розширення диверсифікації ресурсів. По-перше, ми збільшимо диверсифікацію джерел імпорту продовольства та зміцнимо міжнародне співробітництво та обміни. Крім продовження імпорту продовольства з традиційних країн-експортерів, таких як США та Канада, слід активно вивчати можливості торговельного співробітництва з країнами Південної Америки, такими як Бразилія та Аргентина. Зниження залежності від постачання продовольства з однієї країни за рахунок диверсифікації джерел імпорту дасть змогу підвищити стабільність імпорту та зменшити ризики на зовнішніх ринках.

На додаток до традиційних морських транспортних каналів слід також вивчати альтернативні шляхи транспортування, зокрема залізничні перевезення, такі як Китай-Європа, та оптимізувати наземні транспортні маршрути. Це дасть змогу збільшити різноманітність каналів імпорту, що особливо важливо в умовах надзвичайних ситуацій або пікових перевезень. Поглиблення стратегічної співпраці з країнами-експортерами продовольства є важливим кроком. Створення довгострокового та стабільного механізму співпраці з основними країнами-експортерами зерна дасть змогу не лише скоротити логістичні витрати, але й гарантувати, що Україна зможе отримувати надійні та стабільні постачання зерна в умовах коливань на світовому ринку. Крім того, застосування цифрових технологій та платформ електронної комерції сприятиме зміцненню обміну інформацією, підвищенню прозорості транзакцій і спрощенню процедур транскордонної торгівлі. Це відповідає напрямку відкритої економіки та цифрової трансформації, що активно підтримується в Україні, і сприятиме розвитку сучасної економіки та забезпеченню продовольчої безпеки.

5. Ministry of Infrastructure of Ukraine. Analysis of export transport flows in 2023. URL: <https://mtu.gov.ua> (in Ukrainian).
6. On approval of the Methodology for assessing the level of food security: Order of the Ministry of Economy of Ukraine dated 25.02.2022 No. 476 as of 21.12.2024. URL: <https://www.me.gov.ua/legislation/Details?lang=uk-UA&id=476> (in Ukrainian).
7. Haidutskyi P.I. Agrarian policy of Ukraine: Current challenges and priorities: monograph. Kyiv, 2020. 288 p. (in Ukrainian).
8. Lupenko Yu.O., Mesel-Veseliak V.Ya. Grain market of Ukraine: Current state and development prospects. Kyiv, 2021. 156 p. (in Ukrainian).
9. Shevchenko O.V. Risk management in the agricultural sector: Modern approaches and mechanisms. *Ekonomika APK*. 2022. No. 6. pp. 22–28. (in Ukrainian).
10. Kravchenko O.M. Formation of sustainable supply chains in agricultural production. *Ahrosvit*. 2023. No. 1. pp. 44–49. (in Ukrainian).

Oleksandr LUTSENKO

postgraduate student, Private higher educational institution "European University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5369-0809>

e-mail: olutsenko@e-u.edu.ua

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE STRATEGY FOR CONTROL OF RISKS IN SUPPLY CHAIN OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The paper explores contemporary risks affecting the performance of supply chains for agricultural products in Ukraine under the conditions of full-scale war. Special emphasis is placed on financial risks, which arise both from internal processes within the supply chain and from external shocks such as macroeconomic instability, armed conflict, logistical disruptions, and the destruction of critical infrastructure. These risks have led to significant fluctuations in supply continuity, cost efficiency, and market accessibility. The research underscores the critical importance of efficient risk management strategies in ensuring access to agricultural products and maintaining food security. A comprehensive methodological approach is applied, combining factor analysis, entropy weighting, the TOPSIS model, and grey relational analysis to assess and rank risk indicators across various stages of the agri-food supply chain including production, processing, logistics, and distribution. Key identified risk factors include disrupted harvests, contamination of arable land, shortages of labor and inputs, volatility in agricultural prices, and restricted access to transport infrastructure. The empirical results confirm the practical applicability of a complex risk indicator system in prioritizing intervention areas and enhancing resilience planning. Furthermore, the analysis reveals long-term structural vulnerabilities in Ukraine's agri-food system, especially in the southern and eastern regions where hostilities continue to impair agricultural activity. In response, the study outlines strategic policy directions focused on strengthening supply chain resilience through digitalization, modernization of infrastructure, and diversification of international trade routes. These measures are essential to improving the adaptability of agricultural enterprises and securing stable food supplies in the face of prolonged crisis conditions.

Keywords: supply chain, agricultural enterprise, financial risks, risk management, food security, agri-logistics, infrastructure damage, resilience

Олег Сергійович **РЕМЕЗ**

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0227-5669>e-mail: rem2025o@ukr.net

ОЦІНЮВАННЯ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Управління безпекою підприємства є цілісною основою для вимірювання загроз та ризиків, з якими стикається підприємство, і реагування на них. Незважаючи на наявність наукових досліджень у сфері управління безпекою підприємств в умовах дії кризових впливів, є потреба систематизації наукових підходів до вказаного напрямку. Виділено такі підходи до управління безпекою підприємства, зокрема: динамічний підхід до управління безпекою компаній в умовах кризи, який засновано на комплексних моделях інтеграції оптимально акумульованих ресурсів і можливостей реагування на виклики й загрози компаній галузі в умовах військового періоду; локальний саморегульований командний підхід до управління безпекою компаній в умовах дії кризи (зокрема під впливом військового періоду); циклічний підхід до стратегії розвитку управління безпекою компаній; нормативний підхід. Констатуючи результати дослідження, зазначено, що склад наявних підходів до управління безпекою компаній в умовах кризи може змінюватись з огляду на виникнення можливих загроз і відповідних ризиків.

Ключові слова: управління безпекою підприємств, кризові умови, нормативний підхід, циклічний підхід, локальний саморегульований командний підхід, динамічний підхід

ВСТУП

Кризові умови можуть виникнути через помилки або зовнішні впливи, включаючи угоди, придбання та відчуження активів між компаніями, функціонування структурних підрозділів та суб'єктів підприємництва, які надають послуги аутсорсингу, з огляду на порушення норм та вимог, які обумовлюють суттєві штрафи та інші санкції, кібервипадки у системі інформаційних технологій, комунікаційних системах, правові, етичні та репутаційні проблеми, пандемії та військові дії тощо.

Управління безпекою підприємства є цілісною основою для вимірювання загроз та ризиків, з якими стикається підприємство, і реагування на них. Цей феномен включає процеси, інструменти та людей, які забезпечують організацію управління безпекою під дією кризових умов. Завдяки надійній функціональності, стандартизації даних і процесів, а також індивідуальному підходу до управління загрозами і ризиками, що може допомогти зменшити фінансовий ризик, найкращі практики управління ризиками підприємства допомагають зменшити ризики, з якими стикаються у різних галузях.

На нинішньому етапі управління безпекою є важливою частиною менеджменту будь-якого підприємства незалежно від його розміру, галузевої сфери діяльності. Всі зацікавлені сторони (правління, керівництво, партнери, клієнти) підтримують необхідність створення та управління системою безпеки підприємств. Дотримання державних постанов, пов'язаних з корпоративним управлінням і публічною звітністю, специфікою галузевої діяльності (вимоги до якості продукції, санітарно-гігієнічні вимоги тощо) здійснюється значно легше завдяки впровадженню системи управління безпекою.

Важливість комплексного дослідження наявних наукових підходів стосовно управління безпекою підприємств у кризових умовах не викликає сумнівів, що підтверджує актуальність цієї статті.

Питання управління безпекою досліджувались в наукових дослідженнях в площині різних підходів та напрямів. В роботах Р. Іфтіхара та ін. [3], Дж. Банді та ін. [1],

П. Ледесма-Чавес та Дж. Арена-Гайтань [5] визначено динамічний підхід до управління безпекою компаній в умовах кризи, що засновано на комплексних моделях інтеграції оптимально акумульованих ресурсів і можливостей реагування на виклики та загрози компаній галузі в умовах військового періоду. В дослідженнях Й.Л. Тюрмера та ін. [9], Е. Ставерніка та ін. [8], М. Керрісі та ін. [4] розглянуто локальний саморегульований командний підхід до управління безпекою компаній в умовах дії кризи (зокрема під впливом воєнного періоду). Особливості застосування нормативного підходу в управлінні безпекою підприємства наведено в роботах Дж. Сонга та Дж. Пей [7], а також Г. Говернаторі [2].

Незважаючи на наявність наукових досліджень у сфері управління безпекою підприємств в умовах дії кризових впливів, є потреба систематизації наукових підходів до вказаного напрямку.

МЕТА роботи – подати класифікацію підходів до управління безпекою підприємств у кризових умовах. Для реалізації зазначеного підходу встановлено низку завдань: визначити основні підходи до управління безпекою підприємств в умовах кризи; встановлення характеристик наявних підходів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Реалізація визначених завдань передбачає застосування низки методів дослідження. Зокрема, із застосуванням методу порівняння визначено схожості й відмінності у позиціях науковців стосовно досліджуваної проблематики. За допомогою системного підходу досліджено основні положення наукових робіт в контексті визначення механізму управління за ключовими компонентами. Із застосуванням контент-аналізу змісту наукових досліджень встановлено основні характеристики наукових підходів до управління безпекою підприємств у кризових умовах (за матеріалами найбільш застосовуваних термінів).

РЕЗУЛЬТАТИ

Розглянемо основні наукові підходи, в яких досліджено питання управління безпекою підприємств в умовах

дії кризових явищ різних категорій.

В роботі Р. Іфтіхара та ін. [3] встановлено, що теорію динамічних можливостей потрібно розглядати у контексті процесів, застосовуваних компаніями для впровадження, побудови та зміни складу їх зовнішніх та внутрішніх компетенцій, ресурсів для забезпечення конкурентних позицій в умовах динамічного середовища. Авторами відмічено, що компанії володіють динамічними можливостями у разі здатності до інтеграції, побудови та реконфігурації власного зовнішнього та внутрішнього потенціалу, який вирізняється специфікою управління у реагуванні на середовищні трансформації. Дослідниками здійснено виділення динамічного підходу до розроблення інтегративної моделі управління безпекою компанії, до складу якої віднесено такі компоненти:

- встановлення змісту управління безпекою компанії в умовах кризи, які виникли (здійснення збору інформаційних даних про кризи та їх інтерпретування);
- здійснення ухвалення рішень з реакції на кризові явища (своєчасні та точні управлінські рішення, зважаючи на стан можливостей, які є в умовах кризи та потенціал компанії);
- реалізація реакційної відповіді: встановлено акцент на здійснення реакційної дії за результатами кризового впливу і з огляду на ухвалені управлінські рішення;
- отримання результатів (невдач / успіхів): у плануванні результату реалізації динамічних управлінських рішень визначаються критеріальні рамки невдач / успіхів компанії;
- оцінювання характеристик отриманого досвіду з реалізації управлінських реактивних рішень як практики компанії, яку потрібно досліджувати, покращувати на постійній основі.

Дж. Банді та ін. [1] доводять потребу орієнтури на динамічний підхід до управління безпекою компаній в умовах кризи, що засновано на комплексних моделях інтеграції оптимально акумульованих ресурсів і можливостей реагування на виклики та загрози. Дослідники вказують на актуальність визначення критеріїв результативності впровадження управлінських рішень в управління безпекою, що розроблено в контексті орієнтури на стратегії розвитку компаній. Зазначена позиція є справедливою, оскільки усунення проявів кризи є цілком для зацікавлених осіб. Зокрема, результати реалізації зазначених рішень впливають на рівень захисту їх інтересів, параметри яких також часто включають до положень комплексних систем динамічної реакції на вплив кризи.

З огляду на положення розглянутих робіт можемо виокремити динамічний підхід до управління безпекою компаній в умовах кризи, що засновано на комплексних моделях інтеграції оптимально акумульованих ресурсів і можливостей реагування на виклики та загрози. Можемо констатувати, що акцент на вказаному підході відповідає орієнтури на типи принципів, пов'язаних з реагуванням компаній на дію загроз і ризиків у період воєнного часу.

Оцінювання критеріїв і параметрів ефективності застосування зазначеного підходу може бути пов'язано із застосуванням таких показників, зокрема [авторська розробка]:

1. *Показник динамізму реагування.* Згідно із твердженням П. Ледесма-Чавес та Дж. Арена-Гайтань [5]

динамічними можливостями є процеси реконфігурації, адаптування та здатності трансформацій стратегічного розвитку у площині коригування структури і складу ресурсів відповідно до впливів мінливого зовнішнього середовища. Керуючись зазначеним, можемо сформулювати порядок оцінювання показника динамізму реагування на впливи мінливого зовнішнього середовища під час воєнного часу (дія загроз та відповідних викликів). Вказаний порядок може передбачати визначення комплексу складників показника, які ідентифікують реакцію компанії у короткостроковому періоді. Серед складників оціночних компонент пропонується здійснити визначення показників ефективності використання оборотних коштів в короткостроковому періоді (до одного року). Вказані показники включають: рентабельність використання оборотних коштів (визначається готовність компанії забезпечити чистий річний прибуток із використанням оборотних коштів); оборотності оборотних коштів (збільшення даного показника вказує на готовність компанії із застосуванням заходів вдосконалення управління ресурсами зазначеного типу забезпечити досягнення очікуваного рівня ділової активності через отримання прогнозного показника обсяг доходу від реалізації продукції (послуг)); ліквідності (абсолютна, швидка, поточна).

2. *Показник інтегративності застосування комплексу компонент системи управління безпекою компанії.* Визначення вказаного показника пов'язане з акумуляцією ключових компонент управління безпекою компанії у розрізі орієнтури на загальну стратегію розвитку та її реалізацію: здійснення коригувань у зазначеній стратегії; здійснення змін за напрямом управління та навчання кадрів (формується оптимальні умови для команд з метою вдосконалення впровадження ключових цілей); здійснення змін стосовно визначення та використання ресурсного потенціалу компанії під дією кризових умов; здійснення змін стосовно основних процесів управління безпекою та управління основними процесами за основними сферами; розроблення змін стосовно положень інформаційної системи корпоративного управління; коригування асортименту продуктів (покращення з позицій дії середовищних загроз і відповідних ризиків); зміни стосовно розроблення системи просування і збуту продуктів (послуг), формування логістики компанії. За даним напрямом передбачено охоплення основних сфер управління компанією.

Подану нами пропозицію може бути застосовано ц розробленні методологічного підходу до оцінювання ефективності впровадження динамічного підходу до управління безпекою компаній в умовах кризи, що засновано на комплексних моделях інтеграції оптимально акумульованих ресурсів і можливостей реагування на виклики та загрози компаній галузі в умовах військового періоду.

В роботі Дж. Маркез-Тейон та ін. [6] розглянуто формування моделі гнучкої системи управління безпекою, яку можна інтегрувати з іншими системами управління та проаналізувати за допомогою визначення операційного рівня показника організаційна стійкість. У дослідженні авторів, як і в інших наукових роботах запропоновано ідентифікацію показника «гнучкість управління безпекою», оцінювання її інтегрування з корпоративною системою безпеки. Як зазначено дослідниками, рівень

ефективності зазначеного процесу може бути встановлено за допомогою оцінювання показника «операційна ефективність діяльності». Тобто авторами запропоновано застосування показника «рентабельність збуту продукції (послуг)». Відмічаємо, що дослідниками також здійснено звернення до ключових засад динамічного підходу до управління безпекою компаній в умовах кризи, що засновано на комплексних моделях інтеграції оптимально акумульованих ресурсів і можливостей реагування на виклики та загрози.

Заслугує на увагу зміст роботи Й.Л. Тюрмера та ін. [9], в дослідженні яких вказано на потребу реалізації управлінських практик та рішень саморегульованого типу, що засновано на застосуванні локального координування та регулювання, інтегрованих у загальну систему корпоративного управління безпекою компанії. Функціонування структурних підрозділів (командних одиниць) впливає на стан ефективності діяльності підприємства, окремі з них відповідають за побудову та впровадження інноваційних рішень, певних функціональних задач у площині інформатизації, функціонування технологічних ліній, здійснення контролю якості тощо. Кризові умови вимагають від структурних підрозділів компаній отримання певних результатів (зокрема таких, які будуть відкориговані зважаючи на вплив загроз, відповідних ризиків). Автори справедливо зазначають, що у структурі великих корпорацій, компаній є структурні підрозділи (команди), розміщені в різних містах, територіях, регіонах, але вказана територіальна розосередженість не є бар'єром у досягненні цілей розвитку. Особливо сприятливим у цьому разі є застосування цифрових інтелектуальних технологій, які забезпечують підтримання дистанційної присутності співробітників, команд тощо.

Також у цьому дослідженні [9] вказано на розрив на рівні акценту стосовно реалізації управлінських практик та рішень саморегульованого типу та застосування в межах централізованого регулювання рішень, процесів в умовах кризи. Зазначено, що перший варіант є більш прийнятним в умовах наявності підрозділів, від командної діяльності та яких залежить ефективність та результативність. В цій роботі [9], як і в дослідженнях Е. Ставерніка та ін. [8], М. Керрісі та ін. [4], відмічено, що акцент на командному координуванні (застосування локального рівня зосередженості на проблемних аспектах) в умовах кризи постає більш прийнятним порівняно із застосуванням управління безпекою на рівні корпорації. Зазначено, що набуття досвіду окремими членами команди компанії дає змогу реалізувати термінові цілі, що впливає на загальний корпоративний результат.

З огляду на положення наведених вище позицій науковців відмічаємо можливість виокремлення локального саморегульованого командного підходу до управління безпекою компаній в умовах дії кризи (зокрема під впливом воєнного періоду). Потрібно зауважити, що дослідження застосування акценту на зазначений підхід може бути забезпечено у разі проведення оцінювання змісту корпоративних документів компанії, в яких встановлено особливості та порядок застосування керівництва на рівні локальних команд.

Також керуючись положеннями теорії розвитку (акцент на стратегію скорочення, зростання та стабілізації), можемо відмітити, що процес управління безпекою компаній може бути реалізовано у площині акценту на

життєвий цикл (ріст, стабілізація і скорочення). Зважаючи на зазначене, можливе застосування циклічного підходу до стратегії розвитку управління безпекою компанії. У цьому разі оцінювання застосування компанією типів стратегії розвитку (скорочення, зростання та стабілізація) в рамках процесу управління безпекою можна провести, зважаючи на показник рівня зміни частки ринку компанії відносно % змін доходу від реалізації продукції під дією кризи (зокрема під час воєнного періоду) [авторська розробка]:

– віднесення стратегії до типу скорочення може бути здійснене у разі, коли у компанії відмічено зниження показника доходу від реалізації продукції;

– віднесення до типу зростання може бути здійснене у разі, коли у компанії відмічено ріст показника доходу від реалізації продукції;

– віднесення до типу стабілізації може бути здійснене у разі, коли у компанії відмічено стабілізацію показника доходу від реалізації продукції.

Акцент на особливості зазначених критеріальних параметрів дасть змогу встановити тип стратегії розвитку (стратегія скорочення, стратегія зростання або стратегія стабілізація) у процесі управління безпекою компаній під час воєнного періоду за матеріалами кількісних даних, які можна визначити в статистичній фінансовій звітності.

В роботі Г. Говернаторі [2] визначено необхідність орієнту на нормативні вимоги у здійсненні бізнес-процесів як передумови забезпечення високого іміджу компанії. Дослідником відмічено, що звернення до нормативного підходу до управління безпекою продуктів (процесів), що застосовується певними компаніями харчової галузі, має значне поширення і сприяє реалізації інтересів зацікавлених сторін (зарубіжних партнерів, органів влади різних рівнів, інвесторів тощо). Зазначений підхід входить до складу комплексного підходу до управління безпекою компаній, він впливає на побудову корпоративного іміджу в умовах кризи. Акцент на реалізацію нормативних вимог (зокрема в управлінні безпекою продуктів (процесів) під дією кризових умов) є загальною гарантією надійного розвитку компанії в галузевому середовищі (якщо пріоритетом є дотримання секторальних норм та стандартів). У дослідженні Дж. Сонга та Дж. Пей [7], як і в роботі Г. Говернаторі [2], здійснено акцент на актуальності врахування норм, стандартів, встановлених нормативними вимогами в управлінні безпекою продукції (процесів) компаній галузі як основи досягнення корпоративної ефективності. Встановлення ефективності управління безпекою у площині орієнту на реалізацію норм і стандартів законодавства (зокрема у сфері безпеки продуктів (процесів), відсутність судових справ, які впливають на імідж компанії) здійснюється за даними фінансових звітів оцінюваних компаній. З огляду на вказані роботи науковців можна відмітити нормативний підхід до управління безпекою компаній.

ВИСНОВКИ

Подані у дослідженні підходи до управління безпекою підприємств в умовах кризи стосуються сучасного періоду розвитку економіки, що супроводжується відповідним складом викликів та загроз різних категорій. Виділено такі підходи зазначеного типу, зокрема:

динамічний підхід до управління безпекою компаній в умовах кризи, що засновано на комплексних моделях інтеграції оптимально акумульованих ресурсів і можливостей реагування на виклики та загрози компаній галузі в умовах військового періоду; локальний само-регулювальний командний підхід до управління безпекою компаній в умовах дії кризи (зокрема під впливом воєнного періоду); циклічний підхід до стратегії розвитку управління безпекою компаній; нормативний підхід.

Констатуючи результати дослідження, можемо констатувати, що склад наявних підходів до управління безпекою компаній в умовах кризи може змінюватись з

огляду на виникнення можливих загроз і відповідних ризиків. Розроблення нових практик, визначення нових управлінських рішень у зазначеній сфері як відповідь на кризові виклики обумовлює створення нових, зокрема інноваційних підходів досліджуваної категорії. Важливою є ідентифікація типів кризових умов, в яких відбувається управління безпекою компаній. Фіксація досвіду, отриманого за наслідками використання підходу до управління безпекою компаній є важливою інформативною базою для наукової спільноти, яка здійснює дослідження зазначеної проблематики.

References

1. Bundy J., Pfarrer M.D., Short C.E. and Coombs W.T. Crises and crisis management: integration, interpretation, and research development. *Journal of Management*. 2017. Vol. 43. No. 6. pp. 1661-1692. URL: <http://doi.org/10.1177/0149206316680030>
2. Governatori G. Business Process Compliance: An Abstract Normative Framework. *it - Information Technology*. 2013. Vol. 55(6). pp. 231-238. URL: <https://doi.org/10.1515/itit.2013.2003>
3. Iftikhar R., Majeed, M., Drouin N. Crisis management process for project-based organizations. *International Journal of Managing Projects in Business*. 2023. Vol. 16. No. 8. pp. 100-125. URL: <https://doi.org/10.1108/IJMPB-10-2020-0306>
4. Kerrissey M.J., Mayo A.T., Edmondson A.C. Joint problem-solving orientation in fluid cross-boundary teams. *Academy of Management Discoveries. Online-First Article*. 2020. Vol. 7 (3). URL: <https://doi.org/10.5465/amd.2019.0105>
5. Ledesma-Chaves P., Arenas-Gaitán J. Dynamic capabilities in times of economic crisis. A vision of success in international markets. *Heliyon*. 2023. Vol. 9. Iss. 12. URL: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22703>
6. Marquez-Tejon J., Jimenez-Partearroyo M., Benito-Osorio D. Integrated security management model: a proposal applied to organisational resilience. *Secur J*. 2024. Vol. 37. pp. 375–398. URL: <https://doi.org/10.1057/s41284-023-00381-6>
7. Song J., Pei J. Mining text for causality: a new perspective on food safety crisis management. *Front. Sustain. Food Syst*. 2024. Vol. 8:1491255. URL: <https://doi.org/10.3389/fsufs.2024.1491255>
8. Stoverink A.C., Kirkman B.L., Mistry S., Rosen B. Bouncing back together: Toward rhetorical model of work team resilience. *The Academy of Management Review*. 2020. Vol. 45(2). pp. 395–422. URL: <https://doi.org/10.5465/amr.2017.0005>
9. Thürmer J.L., Wieber F., Gollwitzer P.M. Management in times of crisis: Can collective plans prepare teams to make and implement good decisions? *Management Decision*. 2020. Vol. 58. No. 10. pp. 2155-2176. URL: <https://doi.org/10.1108/MD-08-2020-1088>

Oleh REMEZ

postgraduate student, Private higher educational institution "European University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0227-5669>

e-mail: rem2025o@ukr.net

EVALUATION OF APPROACHES TO ENTERPRISE SECURITY MANAGEMENT IN CRISIS CONDITIONS

Introduction. Enterprise security management is a holistic framework for measuring and responding to threats and risks faced by an enterprise. At the present stage, security management is an important part of the management of any enterprise, regardless of its size or industry. All stakeholders (board, management, partners, customers) support the need to create and manage an enterprise security system. Despite the existence of scientific research in the field of enterprise security management under crisis conditions, there is a need to systematize scientific approaches to this area.

The purpose of the paper is to present a classification of approaches to enterprise security management in crisis conditions.

Results. The approaches to enterprise security management in crisis conditions presented in the study relate to the modern period of economic development, which is accompanied by a corresponding composition of challenges and threats of various categories. The following approaches of this type were identified, in particular: a dynamic approach to enterprise security management in crisis conditions, which is based on complex models of integration of optimally accumulated resources and capabilities of responding to challenges and threats of industry companies in wartime conditions; a local self-regulating command approach to enterprise security management in crisis conditions (including under the influence of wartime conditions); a cyclical approach to the strategy for developing enterprise security management; a normative approach.

Conclusion. Stating the results of the study, it is noted that the composition of existing approaches to company security management in crisis conditions may change due to the emergence of possible threats and corresponding risks. The development of new practices, the definition of new management solutions in this area as a response to crisis challenges necessitates the creation of new, including innovative approaches to the category under study. It is important to identify the types of crisis conditions in which company security management takes place. The recording of experience gained as a result of using the approach to company security management is an important informative base for the scientific community that conducts research on this issue.

Keywords: enterprise security management, crisis conditions, normative approach, cyclical approach, local self-regulatory team approach, dynamic approach

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.4.14>
УДК 658.589

Олег Володимирович ОЛЕШКО

аспірант, Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0213-5631>
e-mail: oleszkooleg@ukr.net

Оксана Миколаївна ДЗЮБА

к.е.н., доцент, Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2411-5844>
e-mail: dzyuba2006@gmail.com

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ

У статті охарактеризовано та обґрунтовано три методичні напрями розроблення інноваційних стратегій підприємств вантажного автомобільного транспорту України. Визначено організаційну, фінансову та кадрову компоненти інноваційної стратегії. Методологічне обґрунтування може бути адаптоване до умов діяльності більшості компаній зазначеної галузі у разі підтримання орієнтури інновації.

Ключові слова: інноваційна стратегія, вантажний автомобільний транспорт України, фінансова компонента, організаційна компонента, кадрова компонента, інноваційне технологічне рішення, обмежений масштаб функціонування

ВСТУП

Непередбачувані умови, характерні для багатьох секторів економіки, такі як зміни в ринковій динаміці, суспільні зміни, військово-політичні події, цифровізація, нові підходи у просуванні продукції (послуг) і дедалі більш конкурентне середовище, підкреслюють важливу роль бізнес-стратегії як ключового фактора успіху. У цьому контексті інновації мають бути невід'ємним складником бізнес-стратегії компанії, що є важливою для виживання в умовах дедалі більшої конкуренції на ринку. Однак запровадження інновацій як конкурентної переваги підприємств часто є складним завданням, й інновації не обмежуються практикою на рівні компанії, а глибоко переплітаються з макроекономічною та політичною динамікою.

Незважаючи на те, що створення цінності має важливе значення для компаній, здатність зафіксувати цю цінність є тим, що зрештою забезпечує довгострокову продуктивність. Щоб досягти цього, компанії повинні впроваджувати бізнес-практики, які виходять за межі створення цінності, гарантуючи, що вони можуть ефективно отримувати та підтримувати її. Така еволюція стратегічного мислення підкреслює необхідність для компаній бути більш гнучкими та інноваційними не лише шляхом адаптації до миттєвих ринкових і технологічних змін, але й шляхом розроблення стратегій, які дадуть змогу їм створювати та отримувати цінність стабільно.

Однак водночас інновації потребують власної стратегії, оскільки вони потребують планування, визначення пріоритетів і розроблення відповідних типів інновацій. Добре розроблена інноваційна стратегія забезпечує найбільш ефективне використання необхідних ресурсів, знань, можливостей, організаційної структури та процесів. Інноваційна стратегія охоплює всі організаційні процедури та вказівки, спрямовані на створення та управління інноваціями для досягнення бізнес-цілей. Ця стратегія повинна визначати ланцюжок створення вартості, цінність для споживачів або потенційних користувачів.

Питання визначення методичних аспектів вдосконалення формування інноваційної стратегії підприємств досліджувались в роботах різних науковців. В роботах Д. Фернандез та М. Олівер [8], М. Фана та Д. Віллані [7],

Л. Алдієрі та ін. [1] здійснено дослідження складників інноваційних стратегій компаній та визначено їх характеристики.

Можемо зазначити, що на нинішньому етапі сформовано певний масштаб наукових розвідок, які характеризують досліджувану проблематику. Водночас постійні зміни особливостей фінансово-інвестиційних ринків, підходів до інвестування обумовлюють потребу пошуку сучасних методичних підходів до вдосконалення формування інноваційної стратегії підприємств, що обумовлює актуальність представленого дослідження.

МЕТА роботи – сформулювати рекомендації з покращення методичних аспектів до вдосконалення формування інноваційної стратегії підприємств вантажного автомобільного транспорту України. Для реалізації вказаної мети визначено такі завдання: виділити вказані рекомендації; обґрунтувати їх на прикладі провідного підприємства вантажного автомобільного транспорту України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Для вирішення вказаних завдань авторами обрано низку методів дослідження. Для визначення порядку методичного забезпечення застосовано метод періодизації, який дав змогу встановити основні етапи вдосконалення інноваційної стратегії підприємств. В цілях врахування основних напрямів покращення зазначеного феномену застосовано метод систематизації. Для формування загального комплексу методичного забезпечення вдосконалення інноваційної стратегії за основними компонентами здійснено звернення до синергетичного методу, який дав змогу визначити підхід до покращення через врахування ключових складників.

РЕЗУЛЬТАТИ

Формування оптимальних інноваційних стратегій підприємств вантажного автомобільного транспорту України, зокрема визначення ключових шляхів розвитку зазначеного сектору, передбачає створення методичного забезпечення, які б мало багатоваріантні рішення. Для вдосконалення розроблення інноваційної стратегії зазначеної категорії нами буде сформульовано рекомендації стосовно вказаної сфери за ключовими напрямками.

Підприємства вантажного автомобільного транспорту України на нинішньому етапі вирізняються суттєвими негативними тенденціями в інноваційній сфері. Вказане обумовлює потребу визначення методичних рекомендацій з покращення з урахуванням умов воєнного періоду.

У ході дослідження наукових та аналітичних матеріалів з формування інноваційних стратегій підприємств ([2-7]) встановлено, що зелена трансформація, реалізація сучасних цифрових (зокрема інтелектуальних) технологій, застосування гнучких варіантів програмного забезпечення просування продукції (послуг), електронна комерція вважаються одними з найбільш пріоритетних складників, що забезпечують ефективність інноваційної стратегії компанії.

Визначимо методичні рекомендації покращення формування інноваційних стратегій компанії сектору, зважаючи на встановлені вище тенденції.

Дослідження охоплює п'ять компаній, які функціонують на ринку вантажного автомобільного транспорту України. Виявлено, що на рівні чотирьох з них застосовуються інноваційні стратегії росту, що засновано на середовищно-технічній орієнтації цифровізації (ТЗОВ «МШК Україна», ТЗОВ «Каштак Логістик», ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна», ДП «Кюне і Нагель»). Визначено, що у вказаних компаній спостерігались схожі показники інноваційного потенціалу. Відповідно рекомендації з методичного забезпечення будуть стосуватися однієї із визначених компаній, а саме ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна». Подані методичні рекомендації буде визначено з огляду на можливість адаптації на рівні інших оцінюваних компаній (зокрема п'ятої оцінюваної компанії ТЗОВ «Грейнсвард», якщо вона вибере курс на інноваційність).

Перейдемо до формулювання основних методичних рекомендацій, націлених на покращення інноваційних стратегій підприємств галузі (на прикладі ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна»).

По-перше, потрібно виділити такий аспект, як прогнозування складника «організаційна компонента», оскільки її характеристики є системоутворюючими для всього комплексу заходів з розроблення інноваційної стратегії і визначають рамки забезпечення її ефективності.

Систематизація наукових досліджень (Л. Алдієрі та ін. [1], М. Фана і Д. Віллані [7], Д. Фернандез і М. Олівер [8]) дала змогу сформулювати склад стадій організаційної компоненти інноваційної стратегії компанії (зокрема тих, які функціонують у сфері надання послуг). Досліджуване нами підприємство ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна» також відноситься до вказаного сектору. Серед зазначених стадій можемо виокремити, зокрема:

- етап, коли формується ринковий попит та визначаються очікування з боку зацікавлених сторін (споживачі);
- етап створення пропозицій, їх генерування в ті або інші інноваційні рішення у площині орієнту на певні напрями діяльності;
- етап остаточного ухвалення і обґрунтування оптимального інноваційного рішення (рішень);
- етап, націлений на розроблення інноваційних стратегій підприємств з огляду на ухвалені напрями (сфери). ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна» орієнтоване на застосування середовищно-технічної цифровізації, й інноваційні рішення пов'язані із впровадженням інтелектуальних рішень за трьома технологічними розробками (програмне забезпечення для комунікації з клієнтами);
- етап, який включає маркетингове просування в

ринкове середовище продукту (послуги) (у разі орієнту на продуктову (технологічну) інновацію);

- етап, пов'язаний із впровадженням зазначеної стратегії, контролем її реалізації та оцінюванням ефективності.

Оцінюючи внутрішньокорпоративні дані, відмічаємо, що компанія була орієнтована на схожі етапи організаційної компоненти у формуванні зазначеної стратегії, й вона входила до складу стратегії розвитку. Тобто здійснювалось створення інтегрованої інноваційної стратегії.

Нами пропонується впровадження додаткового етапу, який може бути реалізовано перед здійсненням етапу, що орієнтовано на маркетингове просування. Зокрема, це може бути введення етапу оцінювання пілотного проєкту на рівні обмеженої ділянки функціонування і інновації (запропоновано автором). Нами пропонується здійснення практичного оцінювання динаміки попиту і показників результативності виведення на ринок інновацій (технологічні рішення). Це дасть, на наш погляд, змогу уникнути збитків у разі низького попиту (який можливий через низку зовнішніх впливів) та забезпечить певне ознайомлення споживачів із новинкою.

З урахуванням наведеної пропозиції (додатковий етап) можемо сформулювати таку схему впровадження організаційної компоненти інноваційної стратегії:

- етап розроблення інноваційного технологічного рішення (рішень) у площині обмеженого масштабу функціонування. У відкритих статистичних джерелах немає інформації про чисельність, потужність автомобілів, що знаходяться в автомобільному парку ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна»; про інші досліджувані компанії аналогічно немає інформації із вказаного аспекту. Зміст діяльності підприємства полягає у наданні транспортних послуг (зокрема з можливим використанням в оренду автомобілів компанії-партнерів, партнерів-фізичних осіб-підприємців). Зазначене здійснюється як на території України, так і на території інших країн. З огляду на вказане нами вирішено сконцентруватися на масштабі діяльності без орієнту на точну кількість автомобілів. Здійснення пілотного впровадження інноваційного технологічного рішення передбачено реалізувати для 10 % замовлень компанії (зокрема 10 % одиниць автомобільного парку);

- етап визначення витрат на здійснення НДДКР (інноваційне технологічне рішення). У період 2021-2023 рр. (наявні статистичні дані) підприємство здійснило визначення цього показника через відповідний відсоток до обсягу чистого доходу від продажу. Це було близько 0,01 %. Оскільки ми здійснюємо пілотний проєкт на рівні 10 % масштабу діяльності, вважаємо за можливе визначити зазначені витрати як 0,01 % від обраного масштабу (від 10 %);

- етап, пов'язаний зі встановленням рамкових меж показників організаційної компоненти. В рамках цього етапу нами встановлюються на стратегічному рівні основні оціночні прогнозні показники і формулюються характеристики проєкту: зміст технологічного рішення; витрати на НДДКР (0,01 % від 10 % чистого доходу від продажу); прогнозна рентабельність (на рівні 2022 р.), яка складає не менше 4,06 %.

Можемо відмітити, що цінністю такої пропозиції є: подано нові напрями методологічного забезпечення з розроблення інноваційних стратегій підприємств зазначеної галузі; сформульовано практичні особливості ство-

рення пілотних проєктів (стосовно впровадження інноваційних технологічних рішень на обмежених масштабах діяльності) в умовах галузі. Подано особливості створення пілотних проєктів на рівні галузі, зокрема подано значення максимального рівня рентабельності реалізації, що є рамковим для суб'єктів зазначеного сектору, наведено традиційний для галузі рівень витрат на НДДКР.

По-друге, визначення фінансової компоненти інноваційного технологічного рішення є важливим складником формування інноваційної стратегії підприємств. Від її обґрунтованості залежить здатність підприємства до реалізації інноваційного технологічного рішення в контексті рамкових показників.

Скорочення обсягів інновацій впродовж 2021-2023 рр. пов'язано з наслідками пандемії COVID-19, ризиками повномасштабної війни росії проти України. Зазначені фактори впливають на те, що підприємства зазначеної та інших галузей оцінюють здійснення інвестування нематеріальних активів як таке, що є ризиковим та може бути неповерненим. З огляду на вказане фінансування витрат на НДДКР розглядається як достатньо складна процедура з погляду витрат на кредитування, інвестування, так і з позицій ризиків, пов'язаних з воєнним часом (обстріли, руйнування доріг тощо). Відповідно потрібне ґрунтовне визначення фінансової компоненти інноваційної стратегії.

Вибір варіантів фінансового забезпечення інноваційного технологічного рішення поданого інноваційного проєкту є досить складним. В українському законодавстві, як і в правових системах інших країн, передбачено обов'язковість цільового кредитування. У разі, якщо б проєктом передбачено придбання транспортного засобу, вказане кредитування було б цільовим. У нашому випадку, коли потрібне здійснення оплати за програмне забезпечення цифрового сервісу відстеження вантажів, придбання цифрових датчиків руху, не передбачається можливість цільового кредитування.

Також зазначаємо, що банківські установи пропонують інвестиційне фінансування у розмірі не менше, аніж 4 млн грн. Такі пропозиції відмічено у більшості банків України. Але вони не прийнятні для поданого проєкту, оскільки для нього необхідне здійснення менших витрат.

Можна відзначити наявність пропозицій з надання кредитів на здійснення капітальних інвестицій. Оскільки подане нами інноваційне технологічне рішення, що є основою інноваційної стратегії, забезпечить створення нематеріального активу (інформаційна система з датчиками руху), витрати на його створення є капітальними інвестиціями. Нами пропонується розгляд пропозиції Приватбанку, це, зокрема: строк кредиту – період до 5 р.; разова комісія – 1 % від суми кредиту; розмір ставки за кредитом – 13 %. Слід зазначити, що зазначене кредитування є недостатньо вигідним, оскільки наш проєкт окупиться за рік, а не за 5 років. Хоча вказана пропозиція є найбільш прийнятною на ринку.

Другий варіант фінансового забезпечення – інвестиційні кошти. Для нашого пілотного проєкту потрібне інвестування у розмірі 8,5 тис грн, – це мала сума, й інвестори не будуть мати інтересу співпрацювати. У разі погодження інвестицій можна запропонувати відсоткову ставку 13 %, але потрібно врахувати у договорі інвестування відсутність початкового платежу.

І третій варіант фінансового забезпечення – покриття витрат на здійснення пілотного проєкту за рахунок власних

коштів. Аналіз балансу ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна» показує, що у підприємства є вільні обігові кошти на покриття витрат на пілотний проєкт, відповідно вказаний варіант є також прийнятним.

З огляду на вищезазначене здійснимо прогнозне оцінювання трьох варіантів фінансового забезпечення пілотного проєкту і виберемо той, який виявиться оптимальним.

За проведеними результатами оцінювання виявлено:

- у разі кредитування прибуток компанії складе 3455,3 тис. грн. Серед переваг вказаного варіанту є: можливість отримання фінансування. Серед недоліків, зокрема, є: високі ризики реалізації пілотного проєкту, що може вплинути на втрату фінансів, висока вартість кредитних коштів;

- у разі отримання на пілотний проєкт інвестицій обсяг прибутку складе 3455,385 тис. грн. Переваги вказаного варіанту обумовлено можливістю доступу до грошових коштів. Водночас до його недоліків відносимо наявність ризиків реалізації пілотного проєкту;

- в реалізації третього варіанту обсяг прибутку складе 3456,49 тис грн (переважає результат першого та другого варіантів). Цей варіант є найбільш вигідним та оптимальним.

У разі, якщо реалізація пілотного проєкту буде ефективною подальше впровадження інноваційного технологічного рішення може бути реалізовано на рівні масштабу діяльності, що не охоплено пілотним проєктом.

Для ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна» можна запропонувати застосування циклічного фінансування іншого масштабу функціонування, яке не включене до складу пілотного проєкту (90 %). Нами здійснено прогнозування ефективності фінансового забезпечення реалізації інноваційного технологічного рішення стосовно 90 % замовлень в розрізі трьох варіантів.

Встановлено, що використання такого варіанту як банківське підприємство зможе отримати такі результати, зокрема:

- сума загальних витрат на відсотки та комісію будуть дорівнювати 10,724 тис. грн.;

- строк покриття кредиту – 5 р. Це не вигідно для підприємства, оскільки фактичний строк покриття складає термін до 1 р.;

- сума витрат на НДДКР – 76,6 тис. грн;

- сума прибутку від надання послуг, що охоплено інноваційним технологічним рішенням – 31098,13 тис. грн;

- сума чистого грошового потоку за проєктом (PI) – 31098,13 тис. грн;

- сума чистої поточної вартості – 27443,13 тис. грн.

Ключова проблема фінансового забезпечення за вказаним варіантом – наявність високої ціни за кредитом, неможливість використання короткострокового кредитування за умов наявності потреби в ньому.

Аналіз прогнозування використання варіанту інвестування показав, що він є більш прийнятним, аніж кредитування. Передбачено: прибуток у розмірі 31098,896 тис. грн; обсяг чистого грошового потоку – 31098,896 тис. грн; обсяг чистої поточної вартості – 27434,592 тис. грн. Хоча прибутковість за цим проєктом вища, ціна інвестування є високою.

Прогнозування використання власних коштів для фінансового забезпечення інноваційного технологічного рішення компанії подано в табл. 1.

Таблиця 1 – Прогноз фінансового забезпечення інноваційного технологічного рішення за рахунок власних коштів ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна» (розраховано автором)

№ з/п	Прогнозні показники	Значення
1	Обсяг потреб у власних коштах для впровадження інноваційного технологічного рішення	76,6 тис. грн
2	Умови фінансового забезпечення за рахунок власних коштів	Найменування джерела фінансового забезпечення: прибутки минулого року. Фактично є. Можливість використання узгоджується на зборах акціонерів. Рівень рентабельності: 4,06 %. Строк користування коштами: до 1 року. Додаткове погашення: встановлена можливість
3	Обсяг прогнозного чистого доходу від впровадження проекту (на рік), тис грн (R)	$R = 90\%$ від обсягу чистого доходу від продажу за звітний період (2023 р.) = 765963,9 тис. грн (за внутрішніми даними підприємства)
4	Обсяг витрат на НДДКР (інноваційне технологічне рішення для проекту) (V), тис грн	$V = R \cdot \%$ $V = 765963,9 \text{ тис. грн} \cdot 0,01\% = 76,59 \text{ тис. грн}$
5	Обсяг витрат на впровадження проекту реалізації проекту (інноваційне технологічне рішення для проекту) (Ср)	$Cp = V + Vs$ $Cp = 76,59 \text{ тис. грн} + 734778,446 \text{ тис. грн} = 734855,046 \text{ тис. грн}$ де Vs – обсяг собівартості обслуговування 90 % замовлень в рамках проекту = 734778,446 тис. грн
6	Обсяг прибутку від надання послуг, охоплених інноваційним технологічним рішенням (Pr), тис грн	$Pr = R - Cp$ $Pr = 765963,9 \text{ тис. грн} - 734855,046 \text{ тис. грн} = 31108,854 \text{ тис. грн}$ Значення вище, ніж передбачуване
7	NPV, обсяг чистої поточної вартості, тис грн	$NPV = -76,6 + (31108,854/(1+0)) = -76,6 + 31108,854/1 = -76,6 + 31108,854 = 31032,254$
8	PI, обсяг чистого грошового потоку, тис грн	$PI = 765963,9 \text{ тис. грн} - 734855,046 \text{ тис. грн} = 31108,854 \text{ тис. грн}$

Аналіз поданих даних (табл. 1) свідчить, що третій варіант фінансового забезпечення може вважатися одним з найбільш вигідних для досліджуваного підприємства.

По-третє, формування кадрової політики є важливим складником інноваційної стратегії впровадження зазначеного інноваційного технологічного рішення. Його реалізація потребує залучення трудових ресурсів, які володіють відповідними знаннями, компетенціями і можуть забезпечити створення синергетичного ефекту зазначеного проекту за рахунок продуктивності, креативності.

ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна», як і більшість українських компаній, в період воєнного часу мають проблеми з кадровим забезпеченням. Зокрема, середньоспискова чисельність кадрів у 2021 р. складала 404 особи, в 2022 р. цей показник скоротився до 385 осіб, у 2023 р. – до 330 осіб. Основними чинниками таких трансформацій є пандемія COVID-19, війна. Можливим напрямом подолання проблеми зниження чисельності кадрів є, на наш погляд, створення нових категорій персоналу: можливе залучення жінок, студентів, молоді, пенсіонерів, осіб, які мають особливі потреби, але можуть виконувати відповідні завдання та участь компанії в їх підготовці (перепідготовці). Також пропонується передавання на автоматизацію функцій та завдань (використання чат-ботів як операторів).

ВИСНОВКИ

Резюмуючи проведене дослідження констатуємо, що подані та обґрунтовані компоненти комплексу методичного забезпечення розроблення інноваційної стратегії підприємств вантажного автомобільного транспорту

References

1. Aldieri L., Barra C., Paolo Vinci C., Zotti R. The joint impact of different types of innovation on firm's productivity: evidence from Italy. *Economics of Innovation and New Technology*. 2019. Vol. 30(2). pp. 151–182. URL: <https://doi.org/10.1080/10438599.2019.1685211>

України визначено відповідно до характеристики та типових проблем останніх в умовах сучасних викликів та загроз. Наведений методичний підхід передбачає зміну в побудові структури інноваційного проекту за рахунок впровадження пілотного етапу, на якому компанія зможе переконатися з мінімальними ризиками у ефективності, попиту на нову інноваційну пропозицію. Вказане дасть змогу створити сегмент споживачів, які будуть мати позитивні очікування до впровадження масштабного проекту інноваційного технологічного рішення, і дасть компанії такого сектору переконатись у можливості впровадження останнього. Також у разі виникнення непередбачуваних технічних, технологічних, кадрових, економічних проблем на етапі пілотного проекту їх можливо усунути і створити загальний проект без можливих помилок, проблем.

Здійснено характеристику та обґрунтування трьох методичних напрямів розроблення інноваційних стратегій підприємств вантажного автомобільного транспорту України на прикладі провідної компанії галузі (ПрАТ «ДХЛ Інтернешнл Україна»). Визначено: організаційну компоненту (здійснено обґрунтування організаційно-економічних показників пілотного проекту та загального проекту за інноваційним технологічним рішенням); фінансову компоненту інноваційного технологічного рішення (три варіанти фінансового забезпечення); кадрову компоненту впровадження інноваційного технологічного рішення (акцент на створенні нових сегментів персоналу).

2. Bawack R.E. et al. Artificial intelligence in E-Commerce: a bibliometric study and literature review. *Electron Markets*. 2022. Vol. 32. pp. 297-338. URL: <https://doi.org/10.1007/s12525-022-00537-z>
3. Béguerie W. 2023 review of road transport in Europe. *Upplly*. 2023. URL: <https://market-insights.upply.com/en/2023-review-of-road-transport-in-europe>
4. Boschat J., de Temmerman G., Boigontier T. Decarbonizing heavy-duty road transport in Europe. *Kearney*. 2022. URL: <https://www.kearney.com/industry/energy/article/decarbonizing-heavy-duty-road-transport-in-europe>
5. Carbon dioxide emissions in the European Union from 1965 to 2022(in million metric tons). *Statista*. 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/450017/co2-emissions-europe-eurasia/>
6. Cassetti L. A word from Ecommerce Europe. *Europe E-Commerce Report*. 2023. URL: <https://www.upu.int/UPU/media/wwwUpuIntUniversalPostalUnionAboutUpuBodiesConsultativeCommittee/2023EuropeanEcommerceReportEn.pdf>
7. Fana M., Villani D. Is it all the same? Types of innovation and their relationship with direct control, technical control and algorithmic management. *European Journal of Industrial Relations*. 2023. Vol. 29(4). pp. 367-391. URL: <https://doi.org/10.1177/09596801231180399>
8. Fernández D.L., Oliver M. Methodology, strategies, and factors for business innovation in large companies. *International Journal of Innovation Studies*. 2025. Vol. 9. Issue 2. pp. 91-115. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijis.2025.02.002>
9. Nichifor E., Trifan A., Nechifor E.M. Artificial Intelligence in Electronic Commerce: Basic Chatbots and the Consumer Journey. *Amfiteatru Economic*. 2021. Vol. 23(56). pp. 87-101. URL: <https://doi.org/10.24818/EA/2021/56/87>

Oleh OLESHKO

postgraduate student, National Transport University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0213-5631>

e-mail: oleszkooleg@ukr.net

Oksana DZIUBA

PhD in Economics, Associate Professor, National Transport University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2411-5844>

e-mail: dzyuba2006@gmail.com

METHODOLOGICAL ASPECTS OF IMPROVING THE FORMATION OF THE INNOVATION STRATEGY OF ENTERPRISES

Introduction. A well-developed innovation strategy ensures the most effective use of the necessary resources, knowledge, capabilities, organizational structure and processes. Modern changes and challenges determine the need to improve innovation strategies of enterprises in various sectors of the economy (including freight road transport of Ukraine).

The purpose of the paper is to formulate recommendations for improving methodological aspects to improve the formation of an innovation strategy of freight road transport enterprises of Ukraine.

Results. The presented and substantiated components of the complex of methodological support for the development of an innovation strategy of freight road transport enterprises of Ukraine are determined in accordance with the characteristics and typical problems of the latter in the conditions of modern challenges and threats. The presented methodological approach involves a change in the construction of the structure of the innovation project by implementing a pilot stage, at which the company will be able to verify with minimal risks the effectiveness, demand for a new innovative offer. This will create a segment of consumers who will have positive expectations regarding the implementation of a large-scale project of an innovative technological solution, and will allow the company of this sector to be convinced of the possibility of implementing the latter. Also, in the event of unforeseen technical, technological, personnel, economic problems at the pilot project stage, they can be eliminated and a general project can be created without possible errors or problems. Three methodological directions for developing innovative strategies for Ukrainian freight transport enterprises were characterized and substantiated using the example of a leading company in the industry (PrJSC "DHL International Ukraine"). The organizational, financial and personnel components of the innovative strategy of enterprises in the industry were determined.

Conclusions. The presented methodological justification for the formation of innovative strategies for Ukrainian freight transport enterprises can be adapted to the operating conditions of most companies in the specified industry if they maintain a focus on the growth of innovative development.

Keywords: innovation strategy, Ukrainian freight transport, financial component, organizational component, personnel component, innovative technological solution, limited scale of operation

Олександр САВКА

к.ю.н., доцент кафедри, Навчально-науковий інститут права ім. Володимира Великого МАУП; докторант, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1723-3412>

e-mail: savka30@ukr.net

ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ У ФРАНЦІЇ

У статті досліджено історичний розвиток правової діяльності приватних військових та охоронних компаній у Франції. Розглянуто історичний розвиток та створення Французького іноземного легіону та порівняння з легіонами інших держав, а саме Іспанії, Великої Британії, які стали прототипами створення приватних військових компаній. Доведено, що ринок послуг приватних військових компаній у Франції менш розвинений порівняно з англо-американським ринком. Закон про діяльність приватних охоронців 2003 р. має низку недоліків, які застосовують до приватних військових компаній, тому що предметом його регулювання є діяльність охоронних та детективних компаній, які працюють у стабільних умовах в середині держави. Зарубіжна діяльність приватних військових компаній мало регулюється законом, але саморегулюється компаніями.

Ключові слова: приватні військові компанії, збройний конфлікт, кримінальний кодекс, легіон, кодекс, військовослужбовець, організація об'єднаних націй, національна безпека

ВСТУП

Особливості регулювання діяльності приватних військових компаній (ПВК) у Франції багато в чому зумовлені історичними та культурними традиціями. З часів Наполеона у Франції панує концепція національної безпеки, що забезпечується військовою організацією держави. Історично військова діяльність пов'язана виключно з суверенним правом держави і не може здійснюватись ні ким іншим.

До революції армія комплектувалася на добровільній основі з волонтерів без висування вимог до громадянства. У 1789 р., виступаючи на засіданні Установчих Зборів, депутат Дюбуа-Крансе висловив ідею про загальну військову службу, проте тоді її прибічників не знайшлося. До 1791 р. відносини Франції з Пруссією та Австрією погіршилися.

У 1792 р. французька армія стала зазнавати поразок від коаліційних військ, тому 11.07.1792 р. Законодавчі Збори звернулися до населення із закликом про загальне рекрутування для захисту батьківщини. Декретом Конвенту від 24.02.1793 р. встановлено загальний заклик французів віком від 18 до 40 років. У Законі від 1798 р. загальна військова повинність підтверджувалася, її мали відбувати громадяни віком від 20 до 25 років.

М. Тореллі пише: «До Французької революції війна між державами велася професійними арміями обмеженого складу. Це була війна короля, а не нації. Декрет Конвенту від 23 серпня 1793 р. про збройну націю... переніс війну в народні маси» [1]. У ході кампанії із завоювання територій Наполеон вимагав від кожної з країн, що приєдналися до Франції, направляти загони людей для проходження військової служби. Так, склад армії Наполеона перестав бути виключно французьким.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

До проблеми правової діяльності ПВК зверталися переважно зарубіжні дослідники, серед яких слід відзначити: Л. Камерона [2], П. Сінгера [3], Г. Страйдом, Р. Фінлі, С. Хендріка, Т. Макгонагл, Г. Майкл, Д. Тіплінг [4] та ін.

Проблематику збройних конфліктів сучасності, ле-

галізації та застосування ПВК в Україні досліджують такі вітчизняні науковці, як Я. Малик, О. Фролова, С. Люлько, М. Зінченко, Д. Скринька, К. Громовенко [5, 6], О. Найден [7] та ін.

МЕТА роботи – дослідження історичного розвитку правової діяльності приватних військових та охоронних компаній у Франції.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичну основу дослідження складають законодавчі й нормативно-правові акти Франції, а також наукові напрацювання у сфері правової діяльності ПВК. У роботі застосовано сукупність принципів, методів і підходів, які обґрунтовано на загальнонаукових методах дослідження.

РЕЗУЛЬТАТ

Цікавим для дослідження є організація Французького іноземного легіону. Нині Французький іноземний легіон входить до складу Збройних сил Франції, будучи частиною сухопутних сил, який підпорядковується Президенту Франції. Легіон складається з іноземних громадян близько 136 держав світу, які виконують різні завдання в умовах збройного конфлікту: беруть участь у спеціальних операціях з ліквідації терористичних осередків, евакуації населення з небезпечних зон, беруть участь у місіях НАТО, виконують завдання в рамках зобов'язань, взятих Францією в рамках членства у ЄС. Наявність Легіону багато в чому обумовлено політичними причинами: Франція може направити для захисту своїх інтересів групу легіонерів, водночас не зазнаючи втрат серед своїх громадян.

Створення Легіону викликано низкою причин, яких торкалися державні інтереси Франції як колоніальної імперії. До 1830-х рр. зовнішню політику Франції було орієнтовано на колонізацію північноафриканських країн, зокрема Алжира. Тоді чисельність іноземного населення Парижі була значною. Враховуючи той факт, що більшість іноземців вели маргінальний спосіб життя, король Луї-Філіп I підписав Закон «Про створення Французького іноземного легіону» від 09.03.1831. Відповідно до Закону Легіон міг бути використаний лише

поза Францією. Багато іноземців, які проживали на той час у Франції, мали військовий досвід, і тим самим становили загрозу безпеці держави у разі виникнення нестабільної політичної обстановки [8].

Легіон переважно складався з іноземних громадян, проте до нього входили і французи, які скористалися можливістю змінити свої біографічні дані. Для більшості людей Легіон дозволяв і дозволяє, відслуживши три роки за контрактом, набути французького громадянства, а також змінити прізвище та інші персональні дані, до чого часто вдаються особи з кримінальним минулим, тому що під час перевірки кандидатів у легіонери дозволяється подавати анонімні заяви [9]. Крім того, легіонер, поранений під час бойових дій, має право на дострокове здобуття французького громадянства. Навіть якщо кандидат не пройшов за тими чи іншими вимогами до Легіону, йому виплачується грошова компенсація за пройдений етапи відбору.

Легіон неодноразово намагалися розформувати. Так, у 1838 р. король Луї-Філіп I зробив спробу розпуску Легіону, проте вона виявилася невдалою. У 1960 р. генерал Ш. де Голль, який проводив послідовну політику сильної та незалежної Франції, вирішив ліквідувати Легіон, що призвело до хвилювань і невдоволення серед легіонерів.

Аналогом Французького іноземного легіону у світі є Іспанський легіон. На відміну від Французького іноземного легіону Іспанський легіон комплектується лише з громадян Іспанії чи іспаномовних країн. Подібний до французького Легіону у Великій Британії є полк Королівських гуркхських стрільців, який входить до складу британських Збройних сил, і складається з гуркхів – етнічних непальців.

Слід зазначити, що Франція з 1949 р. перебувала у військово-політичному блоці НАТО, де була як одна з країн-засновниць. Однак подальша історія взаємин Франції та НАТО є винятковою, оскільки більшість часу Франція співпрацювала з Альянсом на особливих умовах поза воєнним блоком. Таку позицію стосовно участі у НАТО сформовано через розчарування в діяльності Альянсу та провальні операції у складі блоку. Поступово у державі почали поширюватися ідеї відновлення величчя Франції.

У 1958 р. генерал Ш. де Голль запропонував США та Великій Британії систему прийняття спільних рішень у рамках військово-політичного блоку, проте уряди держав відхилили цю ідею. У 1966 р. Франція вийшла з військових структур блоку, продовжуючи взаємодіяти з НАТО на політичному рівні.

У 2009 р. в період правління Саркозі, який наполював на тісній співпраці з НАТО, Франція знову стала учасником Альянсу.

Національна оборона Франції будується на засадах, закріплених у Конституції. Відповідно до ст. 34 Конституції Франції Парламент має право видавати закони, що визначають принципи організації національної оборони [10].

Порядок та умови проходження військової служби встановлено у Кодексі про національну повинність 1971 р. [11] та у Законі Франції «Про загальний статус військовослужбовців» 1972 р. Кримінальне судочинство стосовно військовослужбовців здійснюється відповідно до Кодексу військової юстиції та Закону «Про розслі-

дування та судовий розгляд справ злочинах» 1982 р. [12].

Військова організація Франції є Збройними силами, що складаються з сухопутних, військово-повітряних і військово-морських сил, а також військової жандармерії. Комплектування збройних сил відбувається на добровільній основі. Особи, що надійшли на військову службу, поділяються на кадрових військовослужбовців та військовослужбовців, які проходять службу за контрактом.

Такий спосіб комплектування військ сформувався у Франції у 1996 р., а до цього часу комплектування здійснювалося на заклик. Однак після нападу ісламістів на редакцію сатиричного видання «Charlie Hebdo» у світлі загроз радикального ісламізму та тероризму французьке суспільство (за даними опитування «Quest France» 81% чоловіків і 79% жінок) закликала державу відмовитись від комплектування на добровільній основі і повернутися до старого способу. На настрої громадськості також вплинули події, пов'язані з участю Франції у військових конфліктах у Лівії, Малі, а також у боротьбі проти Ісламської держави Іраку та Леванту. До речі, обов'язкова військова служба досі збереглася у Фінляндії, Греції, Данії, Естонії, Швейцарії.

У ст. 12 преамбули Декларації прав людини та громадянина 1789 р. сказано, що «забезпечення прав людини та громадянина тягне за собою необхідність застосування збройної сили; цю силу, отже, встановлено у сфері всіх, а чи не у приватних інтересах того, кому вона довірена» [13]. Відповідно до преамбули Конституції Франції 1946 р. деякі види державної діяльності можуть здійснюватися приватними компаніями, крім виконання національних публічних функцій. Під ними Конституція Франції приймає функції, що розглядаються як обов'язкові функції держави на виконання конституційних зобов'язань. У сфері регулювання передачі державних функцій до виконання приватним особам законодавство Франції істотно відрізняється від законодавства США – до приватного сектору висуваються жорсткіші вимоги, а процедура передачі функцій виконання суворо регламентована.

Конституційна рада Франції розробила правила, за якими визначається, які з державних функцій мають виконуватися лише державою, а які можуть бути «приватизовані». Закон Франції № 86-793 від 02.07.1986 р. містить умови, за дотримання яких приватним компаніям дозволяється виконувати публічні функції [12]. У липні 1993 р. французький уряд став здійснювати контроль над приватними компаніями, діяльність яких пов'язано з виконанням державних функцій.

Уряд також контролює, щоб така діяльність не суперечила національним інтересам.

Порівняно із США ринок послуг ПВК у Франції менш розвинено. У французькому законодавстві немає спеціального закону, що регулює діяльність таких компаній. Самі компанії вважають за краще називати себе «міжнародні консультаційні компанії у сфері ризиків», «фірми, що спеціалізуються на управлінні ризиками». Тільки компанія «Secorex» називає себе приватною військовою та охоронною компанією (ПВБК) за аналогією з американськими та британськими компаніями. Незважаючи на те, що термін «приватні військові та охоронні компанії» не властивий французькому законодавству та практиці.

У 2011 р. у Бенгазі лівійськими бунтівниками вбито

французького громадянина, засновника ПВОК «Secorex» П. Марзіалі. За повідомленнями бунтівників, їхню операцію з ліквідації Марзіалі спрямовано проти діяльності Франції, яка загрожує лівійській революції. У 2010 р. телеканал «France 24» транслював репортаж про «Secorex», яка здійснює підготовку найманців для участі у збройних конфліктах у країнах Африки. Згідно з матеріалами компанія офіційно забезпечує підготовку військово-службовців, здійснює конвоювання вантажів, бере участь в операціях з боротьби з морським піратством.

Уряд Франції наполягає на тому, що право застосування сили має тільки держава, і тому забороняє приватним особам брати безпосередню участь у військових діях. Водночас останнім часом попит на послуги ПВК підвищився, що зумовлено загрозами поширення тероризму, релігійного фанатизму, крайнього націоналізму.

Проте Парламент Франції стурбований тим, що ПВК можуть стати прикриттям для найманської діяльності. Депутат Ж.-П. Планкад від французької соціалістичної партії заявив про необхідність боротьби з найманством. Він запропонував дозволити ПВК надавати послуги лише на підставі контракту з державою у сфері логістики, розвідки, підготовки військово-службовців лише доповнюючи військову діяльність національних Збройних сил. Такої думки дотримується і сенатор М. Пельшат, висловивши її у Парламентському звіті № 142 (2002-2003) для Комітету із закордонних справ.

Франція визнає найманцем особу, яка не входить до складу Збройних сил Франції, завербована для участі у збройному конфлікті, бере безпосередню участь у військових діях, мотивована переважно бажанням отримати фінансову вигоду від такої участі, яка перевищує платню комбатантів такого ж рангу та функцій у стороні, що є учасником збройного конфлікту [14].

Так, кримінальне законодавство Франції не розглядає критерій громадянства як один зі складників для кваліфікації найманства. Виходячи з визначення, якщо фізична особа, чия діяльність підпадає під критерії найманця відповідно до ст. 436-1 Кримінального кодексу Франції, є громадянином Франції, її не буде притягнуто до кримінальної відповідальності за наймування [14]. Однак за кваліфікації злочину стосовно іноземного громадянина необхідно з'ясувати, чи послано його державою, яка не є стороною конфлікту, для виконання офіційного обов'язку як член Збройних сил.

Жорсткі вимоги до компаній не є випадковими, у Франції з давніх-давен склалася концепція публічної служби, суть якої зводиться до того, що окремі види державної діяльності не може бути передано для виконання приватним особам відповідно до рішення Конституційної Ради Франції № 86-207 від 25-26.06.1986 р. До таких видів діяльності належать: правосуддя, поліція, оборона, освіта та охорона здоров'я [15].

На відміну від США та Великої Британії здійснення функцій, схожих на поліцейську діяльність, приватним компаніям заборонено. Виняток складає охорона вуличних паркувань. Повноваження на утримання у місцях позбавлення волі перебувають у винятковому веденні держави, і не можуть здійснюватися приватними компаніями, крім виконання послуг, пов'язаних із електронною системою спостереження за ув'язненими [16]. Крім того, застосування сили можливе тільки державою, у зв'язку з чим приватні особи можуть надавати лише технічні

послуги, такі як: будівництво об'єктів та спостереження за ними, навчання військовослужбовців та поліцейського складу, доставка продуктів харчування та медикаментів.

Послуги ПВК у Франції не настільки популярні, як, наприклад, у США з низки причин. По-перше, це пов'язано з культурними та історичними чинниками. Відповідальність за національну незалежність та територіальну цілісність несе Президент відповідно до ст. 5 Конституції 1958 р. [16].

Можливість залучення ПВК до виконання послуг у сфері безпеки розглядається з позиції збереження суверенітету держави тому, що власна безпека залежить від ефективності виконання завдань приватними компаніями.

Французький уряд допускає ПВК у сферу забезпечення національної оборони та безпеки з деякими застереженнями:

- забороняється виконання приватними особами національних державних функцій;
- від імені держави Міжміністерська комісія з вивчення експорту матеріалів військового призначення проводить інспектування діяльності ПВК;
- як і будь-які інші комерційні компанії ПВК несуть відповідальність за французьким законодавством та зобов'язані дотримуватися норм корпоративного та трудового права Франції.

На ПВК поширюється дія Закону Франції № 83-629 «про діяльність приватних охоронців» від 12.07.1983 р. [12]. Після подій 11 вересня 2001 р. повноваження приватних охоронців розширено вищезазначеним законом, проведено розмежування між приватними охоронними та приватними детективними послугами.

До приватних охоронних послуг належать: фізичний захист людей, охорона територій, будівель від незаконного вторгнення, транспортування матеріальних цінностей, переважно коштів та ювелірних виробів.

Компанії, що займаються приватною охоронною діяльністю, повинні бути зареєстровані у реєстрі юридичних осіб (Trade and Companies Register), а також отримати акредитацію Префекта [17]. Ст. 21 Закону від 12.07.1983 р. № 83-629 забороняє надавати приватні детективні послуги колишнім співробітникам поліції та жандармерії до закінчення п'ятирічного терміну з моменту звільнення зі служби.

Отримання дозволу на носіння зброї залежить від виняткової необхідності її застосування. Також Закон встановлює вимоги до професійних навичок та знань, збору персональних даних. Закон від 18.03.2003 № 2003-239 р. про внутрішню безпеку вніс поправки до Закону від 12.07.1983 р. № 83-629 [12]:

- діяльність приватних охоронних та детективних компаній почала контролюватись поліцією та жандармерією;
- отримання акредитації стало можливим за дотримання восьми вимог:

- 1) наявність французького чи європейського громадянства;
- 2) без судимості;
- 3) без процесуального рішення стосовно особи про видворення за межі Франції;
- 4) особа не повинна перебувати у стані конкурсного провадження (банкрутства);
- 5) не повинно бути помічено у вчиненні діянь, спрямованих проти територіальної цілісності держави

чи проти безпеки громадян чи держави;

6) не повинна бути учасником будь-яких конфліктних ситуацій;

7) не повинна бути одночасно приватним детективом та приватним охоронцем;

8) має надати докази професійної діяльності.

У газеті «Ле Фігаро» від 11.05.2008 р. французькі приватні компанії звинувачувалися у застосуванні незаконних методів роботи [18]. Встановлено, що співробітники компанії мали багатий досвід роботи у правоохоронних органах та Збройних силах Франції, користувалися одержаною там інформацією та методиками роботи. Вимоги до професійних навичок безумовно важливі, проте водночас справедливим є зауваження доповідачів PRIV-WAR від 20.05.2009 р. про те, що висування будь-яких вимог до навичок та знань у суті є формальним, оскільки в законодавстві Франції досі немає переліку послуг, які можуть надавати такі компанії [19].

Державна рада Франції (Conseil d'État) є вищим адміністративним судом у країні, забороняє делегування приватним охоронним та приватним детективним компаніям поліцейських функцій [20]. У грудні 1997 р. Державна Рада Франції визнала незаконним укладання контрактів із приватними компаніями з відеоспостереження на вулицях. Відповідно до положень Закону 2003 р. приватні охоронці можуть забезпечувати безпеку об'єкта, перебуваючи лише в його межах. Наявність дозволу префекта означає, що вони мають право здійснювати будь-яку діяльність в межах поставленого завдання, їх дії суворо обмежені відповідно до закону.

Зберігання та носіння зброї жорстко регулюється та контролюється державою. Носіння вогнепальної зброї заборонено за винятком деяких категорій осіб у зв'язку з їхньою професійною діяльністю: поліцейських, жандармів, військовослужбовців, співробітників спецслужб, співробітників приватних компаній – охоронців, й в окремих випадках осіб, чис життя знаходиться під загрозою та/або у небезпеці. Інформація про контракти, що укладаються між французьким урядом та приватними компаніями, що надають послуги із забезпечення безпеки за кордоном, не підлягає розкриттю з метою захисту оперативних та персональних даних, конфіденційності та інтересів держави [21].

Слід зазначити, що регулювання діяльності приватних охоронців у Франції застаріло у зв'язку з появою нових видів послуг, які здійснюють компанії. У законодавстві Франції не приділено уваги зарубіжній діяльності ПВК, що неодноразово заявляли французькі сенатори.

Французькі ПВК, які надають послуги іноземним державам, зазвичай перебувають під контролем держави. Наприклад, закордонна діяльність CIVIPOL Conseil з навчання, логістики, розроблення стратегій, технічної підтримки військ контролювалася Міністерством внутрішніх справ Франції. Послугами компанії також користується Європейська комісія під час реалізації повноважень ЄС у сфері свободи, внутрішньої безпеки та правосуддя. Компанія надавала послуги урядам іноземних держав та міжнародним організаціям, таким як ООН та НАТО. Структурно компанія є акціонерним товариством з державною участю у розмірі 40% капіталу. Голова компанії є посадовцем – префектом. Ком-

панія має велику мережу філій у Німеччині, Іспанії, Україні, Ємені, Нігері, Малі, Анголі, Камеруні. У 2012 р. «CIVIPOL Conseil» уклала контракт з урядом Молдови для «зміцнення розвитку регіонального потенціалу», цього ж року почала надавати технічну допомогу військовослужбовцям у Малі, послуги з цивільного захисту населення в Грузії та послуги із «забезпечення громадського порядку» в Україні [22].

У законодавстві Франції не встановлено заборону залучення приватних компаній Міністерством оборони на вирішення своїх завдань. Дозвіл на укладання договору видається індивідуально у кожному разі. Французький парламент неодноразово попереджав про те, щоб укладання контрактів відбувалося з урахуванням збереження мінімальної конкуренції серед компаній та планування заходів із запобігання залежності контрагентів [23].

Діяльність таких компаній полягає зазвичай у наданні технічної та матеріальної підтримки Збройним силам Франції. Найчастіше компанії виконують завдання з навчання військовослужбовців, охорони майна, технічної підтримки, постачання медикаментів, продуктів харчування. Водночас до уваги береться географічне розташування та умови, в яких працюватимуть компанії.

Французький уряд скептично ставиться до здійснення ПВК завдань, які потребують застосування сили. Така поширена в США діяльність ПВК як постконфліктне миробудування та розвідка заборонені французьким компаніям.

Парламентом підготовлено доповідь про перспективи залучення ПВК для військових потреб [24]. У доповіді висловлено пропозицію зі скорочення обсягу завдань Збройних сил, які у суті не є оперативними чи необхідними для ліквідації кризи. Подібна ідея міститься також у Законі про військову програму [25]. Міністерство оборони може залучити приватних осіб шляхом укладання публічних контрактів – у разі виконання певних послуг за плату [26].

Французький дослідник діяльності ПВК До Бабине вважає, що стосовно Франції можна говорити, що приватні охоронні компанії іноді виконують завдання військового характеру, але приватних військових компаній у Франції немає [27]. Так, компанія «Defense Conseil International» – приватна компанія, її діяльність контролює Міністерство оборони Франції. Дочірнім підрозділом компанії є «COFRAS», яка надає технічну підтримку Збройним силам. У 1997 р. спеціальний доповідач з питань використання найманців заявив, що французька COFRAS практично ідентична британській ПВК Executive Outcomes.

Правозахисна організація «Amnesty International» розкритикувала діяльність ще однієї французької приватної компанії «DCI», яка подає себе як «приватизована форма французької військової кооперації» [28]. Проте згідно з офіційними даними компанія є напівдержавною, тому що більшість акцій належить державі. Виконання завдань контролюється Міністерством оборони Франції та Головнокомандувачем безпосередньо. Виходячи з цього, важко говорити про те, що компанія є приватною. Керівництво заявляє про те, що компанія не потрібний додатковий контроль з боку органів державної влади, якщо такий контроль загрожуватиме

отриманню прибутку. На підтвердження свого іміджу компанії роблять заяви про те, що вони готові дотримуватися моральних, етичних правил, національних законів про застосування сили, прав людини та міжнародних конвенцій. Більшість таких компаній розробляють стандарти поведінки та кодекси етики, наприклад Кодекс етики компанії «GEOS». У разі скоєння серйозного злочину громадянин Франції може втратити громадянство відповідно до ст.ст. 23-8, 25-6 Цивільного кодексу [29].

Крім того, порушення норм права збройних конфліктів тягне за собою відшкодування шкоди відповідно до цивільного законодавства. Норми кримінального права застосовуються до французьких громадян, які вчинили злочини, незалежно від місця їх скоєння. Деякі фізичні особи користуються імунітетом і підлягають кримінальній відповідальності.

З 1992 р. у Кримінальному кодексі Франції встановлено принцип кримінальної відповідальності юридичної. Водночас залучення до кримінальної відповідальності юридичних виключає притягнення працівників до відповідальності за скоєні діяння.

У Франції часто проводилися судові процеси у справах найманської діяльності. Так, у серпні 2003 р. заарештовано 13 осіб за підозрою в організації повстання проти президента Кот-д'Івуару Л. Гбагбо.

Лідеру угруповання І. Колибали 16 Палатою Кримінального суду Парижа висунуто звинувачення у фінансуванні рекрутування та планування операції з перекидання французьких громадян на територію Кот-д'Івуару [30].

Семеро висунули звинувачення за ст. 436 Кримінального кодексу Франції про застосування насильства групою осіб з метою повалення інститутів держави та підризу територіальної цілісності. Інших членів угруповання звільнено від кримінальної відповідальності.

Найбільш резонансною стала справа найманця Р. Денара, який постав у липні 2007 р. перед Вищим судом Парижа за спробу організації повстання на Коморах у 1995 р., Беніні у 1977 р. та Родезії у 1978 р. Р. Денар став відомий широкому загалу після скандалу

з постачанням зброї до Південної Африки всупереч ембарго. У липні 2007 р. його засудив апеляційний суд до чотирьох років позбавлення волі. Аналогічна справа розглядалася судом стосовно Ж.-Ж. Фонте, на арешт якого видано європейський ордер. Його звинувачували у незаконному експорті зброї в порушення митного законодавства Мальти з метою підтримки повстання у Кот-д'Івуарі у 2004 р.

Законодавство Франції передбачає кримінальну відповідальність фізичної особи за злочини геноциду та інші злочини проти людства, скоєні у воєнний час [14]. У 2008 р. міністр оборони Франції заявив, що співробітники ПВК повинні нести кримінальну відповідальність перед французькими судами за порушення міжнародного норми права. Самі компанії можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності поряд з іншими юридичними особами за французьким законодавством [31].

ВИСНОВКИ

Отже, слід зазначити, що ринок послуг ПВК у Франції менш розвинений порівняно з англо-американським ринком. Регулювання діяльності підприємств, які надають послуги за умови збройного конфлікту, перебуває на мінімальному рівні. Закон про діяльність приватних охоронців 2003 р. має низку недоліків, які застосовують до приватних військових компаній, тому що предметом його регулювання є діяльність охоронних та детективних компаній, які працюють у стабільних умовах в середині держави. Заборона безпосередньої участі у військових діях заснована на дії норм Кримінального кодексу Франції, зокрема ст. 436 Кримінального кодексу, що визначає найманця насамперед як особу, яка бере безпосередню участь у військових діях. Законодавство Франції не кваліфікує іншу діяльність фізичних осіб у збройному конфлікті як найманство, тим самим дозволяючи експертам, технічним та військовим радникам працювати в умовах збройного конфлікту. Зарубіжна діяльність приватних військових компаній мало регулюється законом, але саморегулюється компаніями.

Список використаних джерел

1. Torelli M. Le droit international humanitaire. PUF. Coll. Que sais-je? Paris, 1985. P. 4.
2. Cameron L., Chetail V. Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law, 2013.
3. Singer P. Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry. New York, 2003. 360 p.
4. Tipling D. The Military Extraterritorial Jurisdiction Act and Its Implications for Private Military Companies. Bepress Legal Series, 2006. 33 p.
5. Громовенко К. Правова природа приватних військових та охоронних підприємств. *European political and Law Discourse*. 2015. Vol. 2. Issue 6. pp. 28-37.
6. Громовенко К.В. Міжнародно-правове регулювання діяльності приватних військових та охоронних підприємств: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.11. Одеса, 2014. 20 с.
7. Найден О.В. Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, новітні тенденції розвитку та проблеми протидії. Київ, 2005. 264 с.
8. Історія створення Легіону: URL: <https://www.legion-etrangere.com/mdl/test>
9. Офіційний сайт Легіону: URL: <http://www.legion-etrangere.com>
10. Конституція Французької Республіки. Київ, 2018. 56 с.
11. Constitution of 1791, University of California – Santa Cruz. URL: <https://web.archive.org/web/20140227131055/http://ic.ucsc.edu/~traugott/hist171/readings/1791-09ConstitutionOf1791>
12. Чинне законодавство Франції. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/UnCode?commun=&code=CORGJUDL.rcv>
13. Декларація прав людини і громадянина 1789. *Юридична енциклопедія*: у 6 т. / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ, 1998. Т. 2: Д-Й. 744 с.
14. Кримінальний кодекс Франції. Прийнятий 22 липня 1992 р., діє (є чинним) з 1 березня 1994 р. і дотепер. ст. 436-1.
15. Decision Constitutional Council No. 87-232 DC, Jan. 7 1988, J.O. 482. URL: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1988/87-232-dc/decision-n-87-232-dc-du-7-janvier-1988.8564.html>

16. Decision Constitutional Council No. 2002-461 SC, Aug. 29, 2002.
17. Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/>
18. Opération «mains propres» dans la sécurité privée / C. Cornevin, M. Delahousse. *Le Figaro*, May 11, 2008. URL: <http://www.lefigaro.fr/actualites/2008/05/07/01001-20080507ARTFIG00710-operation-mains-propres-dans-la-securite-privee.php>
19. Доповідь. URL: http://psm.du.edu/media/documents/reports_and_stats/think_tanks/privwar_national-report_kowalski.pdf
20. Державна рада. Офіційний сайт. URL: <https://www.conseil-etat.fr/>
21. Ministerial Directive France № 30 892, 3 August 2000.
22. Цивільна поліція Франції. Офіційний сайт. URL: <http://www.civipol.fr/en/major-contracts>
23. Parliament Information Report № 3595, 12 February 2002, on outsourcing of some tasks of the Ministry of Defence, pp. 36-45.
24. Parliament Information Report № 3591 on the outsourcing prospects for the Ministry of defense, January 17, 2007.
25. Military programming Law № 2003-73 of 27 January 2003.
26. Information Report 3591 on the outsourcing prospects for the Ministry of Defense, National Defense and armed forces commission, 17 January 2007.
27. Babinet Ch. Sociologie des sociétés militaires privées / Ch. Babinet // Ministry of Defence for General Command of Armed Forces. Paris, 2006.
28. Elomari, DCI: privatization de la coopération militaire française et commerce des armes. URL: <https://conflits.revues.org/977>
29. Цивільний кодекс Франції. *Юридична енциклопедія*: у 6 т. / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ, 2004. Т.6: Т-Я. 768 с.
30. Coulibaly Case, 16th Criminal Court Chamber of Paris, 4 June 2008.
31. Customary IHL. URL: http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_fr_rule151

References

1. Torelli M. Le droit international humanitaire. PUF. Coll. Que sais-je? Paris, 1985. P. 4.
2. Cameron L., Chetail V. Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law, 2013.
3. Singer P. Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry. New York, 2003. 360 p.
4. Tipling D. The Military Extraterritorial Jurisdiction Act and Its Implications for Private Military Companies. *Bepress Legal Series*, 2006. 33 p.
5. Hromovenko K. Legal nature of private military and security companies. *European political and Law Discourse*. 2015. Vol. 2. Issue 6. pp. 28-37. (In Ukrainian).
6. Hromovenko K.V. International legal regulation of the activities of private military and security companies: dissertation abstract... PhD in legal sciences: 12.00.11. Odesa, 2014. 20 p. (In Ukrainian).
7. Naiden O.V. Mercenaryism as a social and criminal-legal phenomenon: essence, latest development trends and problems of counteraction. Kyiv, 2005. 264 p. (In Ukrainian).
8. The history of the creation of the Legion. URL: <https://www.legion-etrangere.com/mdl/test>
9. Website of the Legion. URL: <http://www.legion-etrangere.com>
10. Constitution of the French Republic. Kyiv, 2018. 56 p. (In Ukrainian).
11. Constitution of 1791, University of California – Santa Cruz. URL: <https://web.archive.org/web/20140227131055/http://ic.ucsc.edu/~traugott/hist171/readings/1791-09ConstitutionOf1791>
12. Current French legislation URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/UnCode?commun=&code=CORGJUDL.rcv>
13. Declaration of the Rights of Man and of the Citizen 1789. *Legal Encyclopedia*: in 6 vols. Kyiv, 1998. Vol. 2: D-Y. 744 p. (In Ukrainian).
14. French Criminal Code. Adopted on July 22, 1992, in force (in force) from March 1, 1994 to the present. Art. 436-1.
15. Decision Constitutional Council No. 87-232 DC, Jan. 7 1988, J.O. 482. URL: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1988/87-232-dc/decision-n-87-232-dc-du-7-janvier-1988.8564.html>
16. Decision Constitutional Council No. 2002-461 SC, Aug. 29, 2002.
17. Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/>
18. Opération «mains propres» dans la sécurité privée / C. Cornevin, M. Delahousse. *Le Figaro*, May 11, 2008. URL: <http://www.lefigaro.fr/actualites/2008/05/07/01001-20080507ARTFIG00710-operation-mains-propres-dans-la-securite-privee.php>
19. Report. URL: http://psm.du.edu/media/documents/reports_and_stats/think_tanks/privwar_national-report_kowalski.pdf
20. State Council. Official website. URL: <https://www.conseil-etat.fr/>
21. Ministerial Directive France № 30 892, 3 August 2000.
22. Civil Police of France. Official website. URL: <http://www.civipol.fr/en/major-contracts>
23. Parliament Information Report № 3595, 12 February 2002, on outsourcing of some tasks of the Ministry of Defence, pp. 36-45.
24. Parliament Information Report № 3591 on the outsourcing prospects for the Ministry of defense, January 17, 2007.
25. Military programming Law № 2003-73 of 27 January 2003.
26. Information Report 3591 on the outsourcing prospects for the Ministry of Defense, National Defense and armed forces commission, 17 January 2007.
27. Babinet Ch. Sociologie des sociétés militaires privées / Ch. Babinet // Ministry of Defence for General Command of Armed Forces. Paris, 2006.
28. Elomari, DCI: privatization de la coopération militaire française et commerce des armes. URL: <https://conflits.revues.org/977>
29. Civil Code of France. *Legal Encyclopedia*: in 6 vols. Kyiv, 2004. Vol. 6: T-Ya. 768 p. (In Ukrainian).
30. Coulibaly Case, 16th Criminal Court Chamber of Paris, 4 June 2008.
31. Customary IHL. URL: http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_fr_rule151

Oleksandr SAVKA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Prince Volodymyr the Great Educational and Scientific Institute of Law of Interregional Academy of Personnel Management; doctoral student, Institute of State and Law named after V.M. Koretskyi of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1723-3412>

e-mail: savka30@ukr.net

HISTORICAL AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF PRIVATE MILITARY COMPANIES IN FRANCE

The paper studies the historical development of the legal activities of private military and security companies in France. The historical development and creation of the French Foreign Legion are considered and compared with the legions of other states, namely Spain and Great Britain, which became prototypes for the creation of private military companies. It is proved that the market for services of private military companies in France is less developed compared to the Anglo-American market. Regulation of the activities of enterprises that provide services in the event of an armed conflict is at a minimal level. It should be noted that the regulation of the activities of private security guards in France has become outdated due to the emergence of new types of services provided by companies. French legislation does not pay attention to the foreign activities of PMCs, which has been repeatedly stated by French senators. The Law on the Activities of Private Security Guards of 2003 has a number of shortcomings that apply to private military companies, since the subject of its regulation is the activities of security and detective companies that operate in stable conditions within the country. The Law under consideration does not take into account the specifics of the activities of PMCs in armed conflicts, and is suitable for regulating security and detective services within the state in peacetime. The prohibition of direct participation in military operations is based, in particular, on the operation of the norms of the French Criminal Code, in particular Art. 436 of the Criminal Code, which defines a mercenary, primarily, as a person who takes a direct part in military operations. French legislation does not qualify other activities of individuals in an armed conflict as mercenary activity, thereby allowing experts, technical and military advisors to work in conditions of armed conflict. The foreign activities of private military companies are little regulated by law, but are self-regulated by the companies.

Keywords: private military companies, armed conflict, criminal code, legion, code, serviceman, United Nations, national security

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.4.16>
УДК 342.7

Максим Вікторович МІЩЕНКО
аспірант, Національна академія внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3107-0426>
e-mail: valentyna_ukraine@ukr.net

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄС

Метою дослідження є компаративний аналіз конституційно-правових засад гендерної рівності в Україні та інших країнах, а також вивчення впливу конституційно-правового забезпечення на показник глобального індексу гендерного розриву. У дослідженні застосовано метод аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, кластерний аналіз. За результатами дослідження впливу конституційно-правового забезпечення на показник Глобального індексу гендерного розриву виділено серед держав-членів ЄС три групи: країни із більш високим рівнем забезпечення гендерної рівності, країни із відносно високим рівнем та країни із середнім рівнем.

Ключові слова: конституційно-правове забезпечення, гендерна рівність, Глобальний індекс гендерного розриву, гендерна політика

ВСТУП

Забезпечення рівних прав чоловіків і жінок в умовах посилення процесів глобалізації, інтернаціоналізації та регіоналізації є одним з важливих аспектів правотворчої діяльності держави, а також показником ефективного функціонування суспільства. Сучасний стан соціально-економічного розвитку свідчить про особливу важливість цієї проблеми для України, оскільки суспільство ще не до кінця усвідомлює її наявність. Незважаючи на те, що Конституція України [1] регулює демократичні засади розвитку держави, гарантує свободу особистості, загальні політико-правові засади гендерної рівності, реалії життя свідчать про наявність проблеми гендерної нерівності та її особливу гостроту як у суспільстві, так і в різних інституціях.

Прагнення до інтеграції у світовий економічний, правовий простір та обраний курс побудови європейських демократичних інституцій підтверджує необхідність утвердження цінності гендерної рівності, запобігання гендерній дискримінації та забезпечення рівних прав жінок і чоловіків на участь у прийнятті рішень, реалізації можливостей та поєднанні сімейних і професійних обов'язків.

Тому проблема дослідження конституційно-правових засад і державних механізмів забезпечення гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах є надзвичайно актуальною.

МЕТА РОБОТИ

Дослідження спрямоване на порівняльний аналіз конституційно-правової бази гендерної рівності в Україні та інших країнах, а також вивчення впливу конституційних та законодавчих положень на Глобальний індекс гендерного розриву.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосовано метод аналізу, синтезу у дослідженні теоретико-методологічних основ конкретної проблеми; метод порівняння в аналізі та оцінюванні показників; кластерний аналіз у групуванні держав-членів ЄС та України за показником глобального індексу гендерного розриву; метод узагальнення та систематизації у формуванні гіпотез і висновків. Для проведення дослідження обрано Україну та держави-члени ЄС.

Інформаційна база дослідження базується на звітах

за 2017-2024 рр.: The Global Gender Gap Report стосовно індикаторів Global Gender Gap Index та його субіндексів [2].

РЕЗУЛЬТАТИ

Проголошення рівності всіх людей перед законом на основі демократії, надання жінкам рівність прав і можливостей для самореалізації на рівні з чоловіками у процесі становлення соціального суспільства визначається гендерною рівністю. Демократичні зміни, що відбулися в Європі, не змогли зупинити поширення дискримінації за ознакою статі. Досить тривалий час національну та міжнародну правотворчу практику було спрямоване на створення нових документів, нормативно-правове забезпечення яких спрямоване на захист прав людини і громадянина. Однак, коли йдеться про гендерну рівність, проблема не обмежується правами жінок. У цьому контексті основну увагу приділено рівності чоловіків і жінок в їх власному житті та суспільстві.

У цьому світлі, починаючи з 2014 р., Стратегії гендерної рівності Ради Європи стали важливим механізмом для просування та зміцнення принципів рівності між жінками і чоловіками у державах-членах [3]. Ці документи є не лише політичними орієнтирами, але й практичними дороговказами для урядів, громадських організацій та освітніх закладів, які прагнуть до гендерної справедливості. Кожна з прийнятих стратегій: на 2014-2017 рр., 2018-2023 рр. та чинна на 2024-2029 рр. – визначає ключові напрями діяльності: попередження насильства стосовно жінок, забезпечення рівного доступу до правосуддя, участь жінок у політиці та прийнятті рішень, гендерна освіта, а також подолання стереотипів [3]. Їхня сила полягає у поєднанні правових, освітніх і соціальних заходів, які втілюються як на загальноєвропейському рівні, так і в рамках національних політик.

Для України участь у реалізації цих стратегій є не лише зобов'язанням у межах міжнародного права, а й шансом для якісного реформування внутрішньої гендерної політики. Україна, адаптуючи європейські підходи, формує сучасну модель державного управління, де права жінок і чоловіків розглядаються як рівнозначні, а не вторинні.

Так, Стратегії Ради Європи є потужним інструментом впливу на формування нового суспільного договору, в

основі якого – повага, рівність і справедливість. Ухваляючи такі стратегії гендерної рівності Рада Європи спробувала стандартизувати європейське законодавство про права людини та верховенство права на основі запровадження прав і можливостей для чоловіків і жінок. Згідно з цим нормативно-правовим актом гендерна рівність передбачає рівні права, однакову значимість, можливості, обов'язки чоловіків, жінок, хлопців і дівчат, а також їхню рівноправну участь у всіх сферах суспільного та приватного життя, рівний доступ до ресурсів і прав.

Слід зазначити, що проблема гендерної рівності в Україні є актуальною, і її вирішення спрямоване на досягнення паритету жінок і чоловіків у всіх сферах політичного, соціально-економічного життя суспільства та застосування спеціальних заходів для усунення дисбалансу можливостей. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) регулює основні напрями державної політики у забезпеченні рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, визначає механізм забезпечення рівних прав і можливостей, а також встановлює правові основи запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству та відповідальність за порушення законодавства у цій сфері [4]. Крім того, закон визначає перелік державних органів, уповноважених виконувати функції з реалізації гендерної політики.

Нормативно-правове забезпечення гендерної рівності в Україні знаходиться на достатньо високому рівні, про що свідчать окремі законодавчі та нормативно-правові акти, положення яких загалом узгоджено з нормами міжнародного права. Крім того, Конституція України [1] встановлює рівний правовий статус чоловіків і жінок, визначає рівні можливості для його реалізації на основі рівної участі у суспільному житті. Зокрема, ст. 21 захищає рівність усіх людей у їх гідності та правах, невідчужуваних і непорушних. Ст. 24 закріплює рівність прав жінок і чоловіків перед законом, забезпечує надання їм рівних конституційних прав, свобод і можливостей у суспільно-політичній і культурній діяльності, освіті та професійній підготовці, виборі місця роботи та рівність в оплаті праці, встановленні пенсійного забезпечення, а також створює умови, за яких жінки можуть поєднувати роботу з материнством. Слід зазначити, що положень про можливість поєднувати роботу з батьківством, мається на увазі права та законні інтереси батька дитини, у ст. 24, як і у змісті решти положень Конституції, не міститься. На жаль, це свідчить про дискримінацію працюючих чоловіків-батьків, порівняно з працюючими жінками-матерями.

З метою запобігання та протидії дискримінації прийнято Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.) [5] визначено організаційно-правовий механізм запобігання та протидії дискримінації, зокрема за ознакою статі та передбачено адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність за порушення вимог цього закону, а насильство в сім'ї визнано кримінальним правопорушенням. Фрицкый та Романюк вважають, що насильство до жінок є однією з невіршених проблем, які потребують негайного правового втручання з боку держави, а відповідальність за вчинення таких злочинів згідно з Кримінальним кодексом України 2001 р. є надто ліберальною [6, с. 146-148; 7].

У ретроспективі дослідження слід зазначити, що у свій час Концепцією Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. [8] (нині ще є чинною) серед основних перешкод для досягнення гендерної рівності в Україні визначено дискримінацію та наявність значних структурних бар'єрів у багатьох сферах, які обмежують можливість жінок користуватися своїми основними правами. Зокрема, прогрес у політичній участі жінок, доступі до правосуддя та усунення гендерних стереотипів і сексизму є надто повільним. Крім того, насильство над жінками та економічна залежність від чоловіків – не єдина важлива проблема на цьому етапі. Результати ретроспективного аналізу гендерної рівності, як зазначає Чандра Талпаде Моханті, свідчать про те, що до ХХ ст. законодавство більшості країн підпорядкувало жінок чоловікам, а присутність жінок у суспільному житті була виключена [9, с. 61–68]. На цьому етапі чоловіки були найбільшою перешкодою для просування жінок у політиці та економіці, зазначають науковиці Шахра Разаві та Керол Міллер [10]. Водночас будь-яка фінансова незалежність жінок й їх право розпоряджатися майном не передбачались взагалі. Лише наприкінці ХХ ст. в Європі починає популяризуватися концепція гендерного розвитку суспільства, і жінки почали набувати рівних прав з чоловіками. У цей період ідею гендерної рівності задокументовано у програмі ООН, яка проголошувала здатність жінок робити внесок в економічний розвиток світової спільноти [11].

У країнах ЄС правові системи враховували гендерні відмінності, надаючи жінкам і чоловікам рівний соціальний статус. Розвиток правотворчості в таких країнах відбувається за принципом гендерно розвинутого законодавства. Основним недоліком досліджень конституційно-правових засад гендерної рівності в країнах ЄС є відсутність їх комплексності та спрямування на окремі напрями. Проте позитивний досвід гендерної рівності для України є цікавим і корисним, оскільки порівняння норм Конституції України [1] з міжнародними актами свідчить про їх достатню узгодженість, а в окремих випадках фактично повторює їхній зміст.

Оскільки гендерна нерівність є одним з проявів соціально-економічної деформації населення, важливого значення набуває її емпіричне оцінювання. Міжнародні організації спільно з регіональними інституціями щорічно розраховують Глобальний індекс гендерного розриву, який відстежує досягнення гендерної рівності за такими показниками, як:

- 1) економічна участь та можливості;
- 2) рівень освіти;
- 3) доступ до медичної допомоги; та
- 4) розширення політичних можливостей.

За результатами цих досліджень можна комплексно характеризувати стан гендерної рівності в конкретній країні. Використовуючи дані Global Gender Gap Report за період 2017-2022 рр., розрахуємо динаміку Global Gender Gap Index в Україні, який оцінює здатність країни розподіляти свої ресурси та можливості між чоловіками та жінками [2]. А використовуючи Global Gender Gap Report за період 2022-2024 рр., з'ясуємо якою є динаміка [2].

За результатами аналізу та значеннями індикаторів, найбільш сприятлива ситуація з гендерної рівності була у

2019 р. (її значення 0,721) [12, с. 165-174]. Стабільних тенденцій протягом аналізованого періоду не було, а коливання показника свідчать про наявність гендерної нерівності в країні.

Для більш детального дослідження пропонуємо поглибити розрахунки та простежити зміну субіндексів Глобального індексу гендерного розриву в Україні за той же період. Одержані дані свідчать про те, що протягом розглянутого періоду ситуація була однозначно стабільною за такими показниками, як рівень освіти та доступ до системи охорони здоров'я. Не було однозначної позитивної тенденції стосовно економічної участі та можливостей, а значення індикатора коливалося від 0,736 у 2016 р. до 0,747 у 2017 р. та знизилося до 0,732 між 2019 р. та 2020 р. Водночас значення субіндексу розширення прав і можливостей політики становило 0,107 у 2016 р. та 2017 р. і значно зросло на 0,064 у 2019 р. Однак протягом 2020 р. цей індекс знизився до позначки 0,147 [12, с. 165-174].

Загалом можна стверджувати, що найбільш оптимальними є показники доступу до освіти для жінок і чоловіків, про що свідчить значення відповідного субіндексу – 1. Рівні прав і можливостей, які отримують обидві статі в Україні з отримання доступу до системи охорони здоров'я та прав на медичну допомогу.

Що стосується участі жінок в економіці та можливостей фінансової незалежності, то є відчутні викривлення, що підтверджує тенденцію до зниження.

Найкритичніша ситуація – у розширенні прав й можливостей жінок у політиці. Одержані результати свідчать про те, що конституційно-правовий механізм забезпечення гендерної рівності в цій сфері є недосконалим і не захищає права жінок на участь у політичному житті, що обмежує їх доступ до політичної участі.

Незважаючи на досить вагомий досягнення у сфері законодавчого та нормативно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні, постійну популяризацію боротьби з насильством стосовно жінок, використання міжнародного досвіду боротьби з гендерною нерівністю, бажаного ефекту поки що не досягнуто. Формування гендерної політики відбувається в рамках процесу євроінтеграційного розвитку [13, с.8].

Що стосується конституційно-правових засад гендерної рівності в країнах ЄС, то їх формування починається зі створення ЄС і є одним з його пріоритетів. Аналізуючи основні документи ЄС, встановлено, що кожен з них містить статті про недискримінацію, забезпечення рівності прав чоловіків і жінок, а стандарти рівності чоловіків і жінок є частиною не лише первинного законодавства, а й актів, виданих інституціями ЄС. Принцип гендерної рівності закріплено в Директивах ЄС, а недискримінація вважається основним принципом особистих прав і закріплено в Хартії основних прав ЄС [14].

Крім того, Консолідовані версії Договору про ЄС та Договору про функціонування ЄС з протоколами та деклараціями [14] передбачають рівність чоловіків і жінок та повагу до їхніх прав і свобод. Серед основних особливостей європейського законодавства у сфері боротьби з гендерною дискримінацією та утвердження гендерної рівності є:

1) розроблення спеціальних заходів для досягнення рівності між чоловіками та жінками, які спрямовано на заборону прямої та непрямой дискримінації;

2) заборона віктимізації, переслідування та вчинення дій, що містять ознаки сексуальних домагань;

3) призначення компенсацій і санкцій за порушення закону;

4) прийняття спеціального законодавства та нормативних актів стосовно гендерної рівності;

5) запровадження інститутів захисту встановлених прав [15, с. 41-46].

Оцінюючи конституційно-правові основи гендерної рівності в зарубіжних країнах, слід звернути увагу на те, що аналіз глобального індексу гендерного розриву в ЄС не має стійкої тенденції до зростання. Окремим країнам, зокрема Австрії, Бельгії, Болгарії, Ірландії, Італії, Кіпру, Литві, Мальті, Нідерландам, Німеччині, Португалії, Угорщині, Фінляндії, Франції, Чехії, не вдалося досягти збільшення значення цього показника; у Люксембурзі, Словенії та Швеції залишився майже незмінним, а в Греції, Данії, Естонії, Іспанії, Латвії, Польщі, Румунії, Словаччині та Хорватії, навпаки, суттєво знизився порівняно з попереднім роком. Така ситуація свідчить про наявність значних проблем у забезпеченні рівності прав, свобод і можливостей чоловіків і жінок.

Водночас міжнародна та національна система охорони здоров'я, яка зазнала безпрецедентного впливу пандемії COVID-2019, більше вразила жінок, ніж чоловіків. За оцінками Global Gender Gap Report 2021 5% усіх працюючих жінок і 3,9% чоловіків втратили роботу, що поглиблює гендерний розрив у сферах, де паритет уже досягнуто [16].

Вважаємо за доцільне порівняти конституційно-правову базу України та країн ЄС. Крім того, припускаємо, що законодавство України частково імплементувало норми міжнародного права в цій сфері, а наявність гендерної нерівності більшою чи меншою мірою є в усіх країнах.

Очевидно, що суспільства пострадянських країн не усвідомлюють проблеми гендерної нерівності й сприймають її як штучно виведену із західного суспільства. Для деталізації дослідження та підтвердження гіпотези ми зробимо кластеризацію країн ЄС та України відповідно до Global Gender Gap Index. Країни ЄС згруповано в окремі кластери. Кожен кластер має індивідуальні характеристики та особливості соціально-економічного та політичного розвитку. Про це свідчать результати проведених оцінювань на основі одного з методів багатовимірного статистичного аналізу (кластерного аналізу), що дає змогу визначити зв'язок між субіндексами Глобального індексу гендерного розриву. Результати цього дослідження дають змогу виділити кілька груп країн ЄС, які мають як спільні, так і відмінні риси гендерної рівності.

Група 1. Високорозвинені країни, де гендерний розрив мінімальний (Фінляндія – 0,861; Швеція – 0,823; Німеччина – 0,796; Іспанія – 0,788; Франція – 0,784). У таких країнах високий рівень конституційно-правового забезпечення гендерної рівності, досить високий рівень доступу жінок до участі в політичному, економічному та громадському житті [12, с. 171].

Група 2. Країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку, де гендерний розрив має тенденцію до зростання (Латвія – 0,778; Бельгія – 0,777; Португалія – 0,775; Нідерланди – 0,762). Проте правозахисна система цієї групи країн не може достатньо забезпечити гендерну рівність та пом'якшити проблеми дискримі-

нації, сексизму та обмеження прав жінок на участь у суспільно-політичному та економічному житті [12, с. 171].

Група 3. Країни зі середнім рівнем соціально-економічного розвитку, де гендерний розрив значно нижчий (Угорщина – 0,688; Греція – 0,689; Румунія – 0,700; Мальта – 0,703; Кіпр – 0,707; Чехія – 0,7 – 0; 0,726 та Україна – 0,714) [12, с. 171]. Конституційно-правова база таких країн сформувалася під впливом залишків СРСР, є ще незавершеною та потребує гармонізації та стандартизації. Для цієї групи країн характерне незнання проблема гендерної нерівності в суспільстві, наявність гендерних стереотипів, часті прояви насильства до жінок, суттєві обмеження прав жінок на участь у політиці та економічному житті. Гендерна система в суспільствах цих країн часто позиціонується як дихотомічна та ієрархічна, а поглиблення гендерної нерівності спричинене емпірично обґрунтованими та соціально сконструйованими соціальними відмінностями.

Зазначимо, що за умовами 2019 р. Україна входила до 3 кластерів з такими країнами ЄС, як Болгарія, Греція, Італія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Румунія, Словаччина, Угорщина, Хорватія та Чехія. У 2020 р. ситуація дещо змінилася, й Україна за результатами значень аналізованого показника потрапила в один кластер з Грецією, Естонією, Кіпром, Люксембургом, Мальтою, Польщею, Румунією, Словаччиною, Словенією, Угорщиною та Чехією, де спостерігається дуже повільний прогрес [17]. На основі отриманих даних можна констатувати, що Україна займає стійке місце серед пострадянських країн зі схожими ментальними, соціально-економічними та геополітичними особливостями. Конституційні та правові рамки гендерної рівності в цій групі країн є схожими.

Стосовно дослідження країн ЄС в інших кластерах, слід зазначити, що досить високе значення показника мають Ірландія (0,800), Німеччина (0,796), Іспанія (0,788). Слід зазначити, що найбільш гендерно рівноправними в сучасному світі вважаються Швеція (0,823) і Фінляндія (0,861) [12, с. 171].

Звернемо увагу на особливості гендерної рівності в Данії, де Global Gender Gap Index у 2020 р. порівняно з 2019 р. значно знизився на 0,014 – з 0,782 до 0,768 [12, с. 172]. Данія вважається країною з досить високим рівнем участі жінок у політичному житті та їх представництвом у парламенті, який становить 37,4% [18, с. 312–316]. Для порівняння в Україні цей показник у 2019 р. становив 20,5% [19], у 2021 р. – 20,8%, а в країнах із гендерними квотами в середньому 26,2% [16], тобто вдвічі менше. Водночас законодавство Данії не передбачає спеціальних положень з надання жінкам конкретної кількості виборчих місць, тобто немає гендерних квот. В Конституції України ст. 71 визначає, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними та проводяться шляхом таємного і рівного голосування, а також загальних і прямих виборчих прав [1].

Однак слід зазначити, що найбільші асиметрії в країнах ЄС та Україні спостерігаються за індикатором доступу жінок до участі в політичному та економічному житті. Водночас спостерігається позитивна тенденція зрівняння прав і можливостей у доступі до освіти та охорони здоров'я, що свідчить про подолання гендерного розриву в цих сферах та зрівняння прав чоловіків і жінок. Зокрема, у 2019 р. найбільш суттєвий розрив за

рівнем політичної участі був у країнах, що входять до третього кластеру, включно з Україною, а у 2020 р. він торкнувся країн другого кластеру [17]. Водночас у країнах третього кластеру цей розрив значно скоротився.

Слід також зазначити, що затвердження Концепції комунікації у сфері гендерної рівності від 2020 р. розширило доступ жінок до понад 450 професій і посад, а також усунуло дискримінаційні норми, зокрема у сфері безпеки і оборони, оскільки доведено зростання ролі жінок у миротворчій діяльності та запобіганні конфліктам [20]. Цей нормативно-правовий акт дещо послабив суспільно прийнятні стереотипи про ролі, місця та становища жінки на ринку праці, оскільки гендерний розподіл праці є досить відчутним. Є помилкова думка, що жінки є більш вимогливими до умов праці та менш гнучкими для понаднормової роботи. Крім того, дослідження доводять, що Німеччина є найбільш розвинутою країною в ЄС стосовно участі жінок у секторі безпеки та оборони. У 2005 р. прийнято закон, що гарантує однакові права для військовослужбовців обох статей, а водночас здійснено численні заходи для суміщення професійних і сімейних обов'язків. Зараз у Бундесвері кількість жінок у погонах складає приблизно 12% від загальної чисельності військовослужбовців. А серед цивільного контингенту, який працює в німецькій армії, – майже 40 %. До речі, служба або робота в Бундесвері дає жінкам гарні кар'єрні перспективи та можливості у подальшому. І на сьогодні майже кожна п'ята заява на військову службу надходить саме від жінок [21].

Необхідно привернути увагу до питання гендерної рівності для запобігання та протидії гендерній нерівності. Пріоритетом у цьому контексті є інформування жінок про їхні права, свободи та можливості. Друге не менш важливе завдання – кинути виклик стереотипам про ролі жінки у суспільстві, економіці та політиці [22, с. 130-140] і необхідність приховувати порушення прав жінок на гендерну рівність. Тому що Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок проголошує обов'язок забезпечувати рівні права чоловіків і жінок на користування соціально-економічними, культурними, соціальними та політичними правами та визнає будь-яке насильство стосовно них злочином.

Інтерес викликає і поточний стан забезпечення гендерної рівності в Україні, та чи змінився Індекс гендерної рівності з 2022 р., враховуючи наведені нами показники раніше. Так, 4 березня 2025 р. подано повне оцінювання стану гендерної рівності за європейськими стандартами [23]. За сукупним показником Індексу гендерної рівності Україна демонструє результати, наближені до середньоєвропейських стандартів, зокрема у таких сферах, як «здоров'я», «фінанси» та «час». У контексті використання часу рівень гендерної рівності визначається співвідношенням оплачуваної та неоплачуваної праці серед жінок і чоловіків, а також структурою розподілу часу між роботою та дозвіллям. Згідно з наявними дослідженнями, показник України у сфері «час» навіть перевищує середньоєвропейський рівень, що пояснюється високою активністю обох статей у благодійній та волонтерській діяльності. Така участь, з одного боку, свідчить про високий рівень соціальної інтеграції та громадянської залученості, а з іншого – вказує на зростання навантаження на волонтерську спільноту, зокрема з 2022 р., а для частини – з 2024 р. [24].

Особливо гостро це навантаження відчувається жінками, які поєднують професійну зайнятість із неоплачуваною доглядовою працею та волонтерськими обов'язками, що суттєво підвищує ризики емоційного та фізичного вигорання. Водночас зберігається гендерний дисбаланс у сфері «впливу», оскільки жінки досі недостатньо представлені на керівних посадах. Представництво жінок і чоловіків на рівні міністрів в Україні незбалансоване – 19% жінок і 81% чоловіків. Середні для ЄС значення – 33% для жінок та 67% для чоловіків. Серед депутатів Верховної Ради жінки становлять лише 20,5%. Середні показники в ЄС – 32,7% жінок-депутатів [25; 26]. Відносно краще жінки в Україні представлені серед депутатів місцевих рад (жінки – 37%, чоловіки – 63%). Середні для ЄС значення менш збалансовані, ніж в Україні, – 30% для жінок та 70% для чоловіків [26].

Активність на ринку праці в Україні традиційно нижча для жінок і близька до середньоєвропейського рівня. У 2021 р. показник повної зайнятості людей віком старше за 15 р. становив 43% для жінок проти 57% для чоловіків. Середні для ЄС значення – 42,5% для жінок та 57,4% для чоловіків [27]. Водночас аналіз свідчить, що для роботодавців України є нетиповою практика відпускати працівників на годину-дві в робочий час для вирішення особистих або сімейних справ. Частка тих, хто має таку можливість, у 2024 р. становила 7,7% як для жінок, так і для чоловіків [28]. Це найнижчий показник серед країн ЄС, що свідчить про обмежені можливості поєднувати роботу із сімейними обов'язками. Середні для ЄС значення – 29% для жінок та 37,2% для чоловіків [29]. Слід відзначити, що вищі рівні управління в Україні досі характеризуються недостатньою інституційною представленістю жінок. Як повідомила урядова уповноважена з питань гендерної політики К. Левченко, частка жінок серед державних службовців найвищої – категорії А – становить лише близько 30%. Така статистика вказує на збереження гендерного дисбалансу у процесах прийняття стратегічних рішень на державному рівні. [30].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати аналізу наукових джерел у сфері конституційно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні та державах ЄС, слід відзначити, що ця проблематика набуває дедалі більшої актуальності як на міжнародному рівні, так і серед громадян окремих країн. Нормативне врегулювання відповідних правових відносин наразі перебуває на етапі активного формування, інституційного розвитку та правової уніфікації як у межах національних юрисдикцій, так і в рамках європейського правового простору.

У підсумку проведеного дослідження можна виок-

ремити низку ключових викликів у сфері забезпечення гендерної рівності в умовах посилення глобалізаційних процесів та європейської інтеграції України.

Посилення проявів гендерно зумовленого насильства, яке переважно спрямоване проти жінок. Цей феномен охоплює не лише домашнє й сексуальне насильство, а й сексуальні домагання, зокрема у трудовому середовищі. Нерівність на ринку праці, що проявляється у формі дискримінаційних практик, включаючи горизонтальну та вертикальну гендерну сегрегацію, нерівний доступ до престижних професій, а також значну різницю в оплаті праці. Домінування чоловіків на керівних посадах у політичних, державних та бізнес-структурах зумовлює гендерний дисбаланс у розподілі ресурсів та можливостей.

Підвищення ролі політичного представництва жінок розглядається як ключовий індикатор демократичності суспільства. Практика запровадження гендерних квот, ефективно реалізована в низці країн ЄС, може стати важливим інструментом вирівнювання політичного впливу.

Гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами гендерної рівності, зокрема шляхом вдосконалення правових механізмів захисту прав жінок і посилення кримінальної відповідальності за акти гендерно зумовленого насильства. Інтеграція гендерного підходу в інноваційну діяльність як чинник модернізації науково-технічного прогресу та розвитку інклюзивних технологій.

Водночас закріплення принципу гендерної рівності у конституціях та основних законах держав, хоча й становить важливий складник, не є вичерпною умовою для досягнення реальної рівності. Актуальним залишається формування ефективних механізмів реалізації задекларованих норм через державну політику, адміністративні інструменти та правозастосовну практику. Конституція України, як і низка основоположних актів зарубіжних країн, містить положення про рівність прав і можливостей жінок і чоловіків, які деталізуються у відповідних підзаконних актах.

Однак, попри прогресивні законодавчі норми, на практиці є значні виклики. Передусім це – стійкі гендерні стереотипи, соціальне знецінення проблеми нерівності, а також недостатнє визнання структурних обмежень прав і можливостей жінок. Усе це призводить до викривлення функціонування механізмів протидії дискримінації за ознакою статі та ускладнює реалізацію прав жінок у політичній, економічній та суспільній сферах. Так, досягнення реальної гендерної рівності вимагає комплексного підходу, що охоплює як нормативно-правові, так і соціально-економічні та культурні аспекти.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР; станом на 01 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Global Gender Gap Reports <https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/>
3. Gender Equality Strategy (2024-2029). Gender Equality Commission (GEC) <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-gender-equality-strategy-for-2024-2029-available-in-ukrainian>
4. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV 2005; станом на 19 грудня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI; станом на 30 травня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
6. Фрицький О.Ф., Романюк І.І. Конституційно-правові аспекти забезпечення гендерної рівності в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1. С. 146-148.

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III; станом на 01 лютого 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Розпорядження КМУ від 05.04.2017 р. № 229-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-p#Text>
9. Mohanty C.T. Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*. 1988. № 30. pp. 61–68. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1057/fr.1988.42>
10. Razavi S., Miller, C. From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse. *UNRISD Occasional Paper*, No. 1, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Geneva. 1995. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148819/1/863101828.pdf>
11. Reeves, H., Baden, S. Gender and development: Concepts and definitions. *Report prepared for the Department for International Development (DFID) for its gender mainstreaming intranet resource, Institute of Development Studies, BRIDGE report Number 55*, 2000. Brighton. URL: <https://search.worldcat.org/title/gender-and-development-concepts-and-definitions/oclc/51641147>
12. Mishchenko M., Lukianets-Shakhova V., Rostetska S., Shvets S. Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and world countries. *Amazonia Investiga*, 2022. 11(49), P. 165-174. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.18>
13. Пищуліна О.М. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Аналітичний звіт. Київ, 2016. 244 с.
14. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
15. Чичкало-Кондрацька І.Б., Дерев'яно А.К., Кондрацька Д.С. Гендерна нерівність у зарубіжних країнах: причини виникнення, особливості розвитку та державна політика з її подолання. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 5(1). С. 41-46.
16. Global Gender Gap Report 2021 URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2021/>
17. Global Gender Gap Report 2020 URL: <https://www.weforum.org/publications/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality/>
18. Анішук Н. В. Гендерно-правові реформи в Данії. *Правові новели*. 2023. №19. С. 312–316
19. IPU Parline. Global data on national parliaments. Monthly ranking of women in national Parliaments. URL: <https://data.ipu.org/women-ranking?month=10&year=2021>
20. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1128-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-p#Text>
21. Німеччина та гендерна рівність. Березень, 2025. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/henderna-polityka/nimechchyna-ta-henderna-rivnist/>
22. Becker, G. Human Capital. *Columbia University Press*. 2017. pp. 130–140. URL: <https://cup.columbia.edu/>
23. У Києві презентували Індекс гендерної рівності за стандартами ЄС: у яких сферах відстає Україна. Дата: 05 Березня 2025. *ZMINA. Центр прав людини*. URL: <https://zmina.info/news/u-kyievi-prezentuvaly-indeks-gendernoyi-rivnosti-za-standartamy-yes-v-yakyh-sferah-vidstaye-ukrayina/>
24. Ukraine ranks 20th in the EU's Gender Equality Index. *Reanimation package of reforms*. URL: https://rpr.org.ua/en/news/ukraine-ranks-20th-in-the-eu-s-gender-equality-index/?utm_source=chatgpt.com
25. Ukraine. IPU Parline. *Global data on national parliaments* URL: <https://data.ipu.org/parliament/UA/UA-LC01/data-on-women/>
26. Women's political representation improves, but road to parity remains long. European Commission. 7 March 2025 URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/womens-political-representation-improves-road-parity-remains-long-2025-03-07_en?utm_source=chatgpt.com
27. Зайнятість та безробіття населення України (за методологією МОП) у 2021 році. Державна служба статистики України. 2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
28. Flexible working time arrangements: share of employees with flexibility to take hours off during working days. Eurostat. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
29. Gender employment gap, by type of employment (sdg_05_30). Eurostat. 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
30. Левченко К. Гендерна політика в Україні: стан і виклики *Урядовий портал*. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

References

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine 28.06.1996 № 254k/96-VR; as of 01 January of 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (in Ukrainian).
2. Global Gender Gap Reports <https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/>
3. Gender Equality Strategy (2024-2029). Gender Equality Commission (GEC) <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-gender-equality-strategy-for-2024-2029-available-in-ukrainian>
4. On ensuring equal rights and opportunities for women and men: Law of Ukraine of 08.09.2005. № 2866–IV 2005; as of 19 December of 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (in Ukrainian).
5. On the principles of preventing and combating discrimination in Ukraine: Law of Ukraine of 06.09.2012. № 5207–VI; as of 30 May of 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (in Ukrainian).
6. Frytskyi O.F., Romaniuk I.I. Constitutional and legal aspects of ensuring gender equality in Ukraine. *Young scientist*. 2017. № 5.1. pp. 146-148. (in Ukrainian).
7. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 05.04.2001. № 2341-III; as of 01 February of 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).
8. On approval of the Concept of the State Social Program for Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men for the Period Until 2021: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 05.04.2017 r. № 229-r URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-p#Text> (in Ukrainian).
9. Mohanty C.T. Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*. 1988. № 30. pp. 61–68. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1057/fr.1988.42>

10. Razavi S., Miller, C. From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse. *UNRISD Occasional Paper*, No. 1, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Geneva. 1995. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148819/1/863101828.pdf>
11. Reeves, H., Baden, S. Gender and development: Concepts and definitions. *Report prepared for the Department for International Development (DFID) for its gender mainstreaming intranet resource*, Institute of Development Studies, BRIDGE report Number 55, 2000. Brighton. URL: <https://search.worldcat.org/title/gender-and-development-concepts-and-definitions/oclc/51641147>
12. Mishchenko M., Lukianets-Shakhova V., Rostetska S., Shvets S. Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and world countries. *Amazonia Investiga*, 2022. 11(49), P. 165-174. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.18>
13. Pyshchulina O.M. Gender Equality and Development: A View in the Context of Ukraine's European Strategy. Analytical Report. Kyiv, 2016. 244 p. (in Ukrainian).
14. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
15. Chychkalo-Kondratska I.B., Derevianko A.K., Kondratska D.S. Gender inequality in foreign countries: causes, features of development and state policy to overcome it. *Problems of a systemic approach in economics*. 2019. Vol. 5(1). pp. 41-46. (in Ukrainian).
16. Global Gender Gap Report 2021 URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2021/>
17. Global Gender Gap Report 2020 URL: <https://www.weforum.org/publications/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality/>
18. Anishchuk N. V. Gender-legal reforms in Denmark. *Legal novellas*. 2023. № 19. pp. 312–316 (in Ukrainian).
19. IPU Parline. Global data on national parliaments. Monthly ranking of women in national Parliaments. URL: <https://data.ipu.org/women-ranking?month=10&year=2021>
20. On approval of the Concept of Communication in the Field of Gender Equality: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 16.09.2020 r. № 1128-r URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-p#Text> (in Ukrainian).
21. Germany and Gender Equality. March, 2025. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/henderna-polityka/nimechchyna-ta-henderna-rivnist/> (in Ukrainian).
22. Becker G. Human Capital. *Columbia University Press*. 2017. pp. 130–140. URL: <https://cup.columbia.edu/>
23. The Gender Equality Index according to the EU standards was presented in Kyiv in which areas does Ukraine lag behind. Date: March 5, 2025. ZMINA. Human Rights Center. URL: <https://zmina.info/news/u-kyievi-prezentuvaly-indeks-gendernoyi-rivnosti-zastandartamy-yes-v-yakyh-sferah-vidstaye-ukrayina/> (in Ukrainian).
24. Ukraine ranks 20th in the EU's Gender Equality Index. *Reanimation package of reforms*. URL: https://rpr.org.ua/en/news/ukraine-ranks-20th-in-the-eu-s-gender-equality-index/?utm_source=chatgpt.com
25. Ukraine. IPU Parline. *Global data on national parliaments* URL: <https://data.ipu.org/parliament/UA/UA-LC01/data-on-women/>
26. Women's political representation improves, but road to parity remains long. European Commission. 7 March 2025 URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/womens-political-representation-improves-road-parity-remains-long-2025-03-07_en?utm_source=chatgpt.com
27. Зайнятість та безробіття населення України (за методологією МОП) у 2021 році. Державна служба статистики України. 2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
28. Flexible working time arrangements: share of employees with flexibility to take hours off during working days. Eurostat. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
29. Gender employment gap, by type of employment (sdg_05_30). Eurostat. 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
30. Levchenko K. Gender Policy in Ukraine: Status and Challenges. *Government Portal*. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (in Ukrainian).

Maksym MISHCHENKO

postgraduate student, National Academy of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3107-0426>

e-mail: valentyina_ukraine@ukr.net

CONSTITUTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK FOR GENDER EQUALITY IN UKRAINE AND THE EU MEMBER-STATES

This research aims at a comparative analysis of the constitutional and legal foundations of gender equality in Ukraine and other countries, as well as the study of the constitutional and legal provision influence on the indicator of Global Gender Gap Index. The research uses the method of analysis, synthesis, comparison, generalization, systematization, cluster analysis. Research results on the influence of constitutional and legal provision on the Global Gender Gap Index, there are three groups among the EU members: countries with a higher level of gender equality (Global Gender Gap Index between 0.784-0.861: Ireland, Finland, France, Germany, Spain, and Sweden); countries with a more or less high level of gender equality (Global Gender Gap Index between 0.762-0.778: Latvia, Netherlands, and Portugal), and countries with an average level of gender equality (Global Gender Gap Index between 0.688 and 0.726: Greece, Cyprus, Luxembourg, Malta, Romania, Slovakia, Hungary, Czech Republic). The first group of countries has a more advanced constitutional and legal provision for gender equality. In the second group – the principles of constitutional and legal provision for gender equality are not fully implemented. In the third group – the constitutional and legal provision needs reviewing and improvement. Ukraine is characterized by gender inequality, violence against women, low level of the legal protection of women, limitation of their access to participation in public, political and economic life. It has been established that to ensure gender equality in countries, it is not enough to establish the principle of gender equality on the basis of constitutional and legal regulation. The Constitution of Ukraine (1996) and most of the basic laws of foreign countries establish the principle of equal rights and opportunities for men and women, and subordinate normative and legal acts detail them. However, the presence of significant stereotypes and non-recognition of the problem of gender inequality in society, restrictions on the rights, freedoms and opportunities of women lead to the deformation of the mechanism for combating gender inequality and protecting women's rights in socio-political and economic life.

Keywords: Constitutional and legal framework, gender equality, Global Gender Gap Index, gender policy

Євгеній Валерійович **ТЯЖКУН**

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8542-5020>

e-mail: yevhenii.v.tiazhkun@lpnu.ua

АНАЛІЗ ПІДПРИЄМСТВ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ. ЗВ'ЯЗОК МАРКЕТИНГУ І ЛОГІСТИКИ В ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто роль інтеграції маркетингу та логістики у фінансових установах України, їх взаємодію та важливість для ефективності клієнтського обслуговування та забезпечення конкурентоспроможності. На основі проведеного аналізу систематизовано наявні підходи до інтеграції маркетингових стратегій і логістичних процесів в умовах цифровізації фінансових послуг. Окреслено, як маркетинг формує стратегію взаємодії з клієнтами, акцентуючи на довірі, репутації та персоналізованому підході, а логістика забезпечує доступність та безперервність сервісів.

Ключові слова: фінансові послуги, цифровізація, лояльність клієнтів, інновації, адаптація до змін

ВСТУП

Сучасні тенденції розвитку фінансового сектору України вимагають тіснішої інтеграції маркетингу та логістики для забезпечення високої ефективності обслуговування клієнтів і конкурентоспроможності на ринку. Це спричиняє зміни в організаційно-економічних структурах фінансових установ, а також в управлінні процесами надання послуг. Оскільки інтеграція маркетингу та логістики є важливою для забезпечення швидкості, доступності та якості фінансових послуг, численні дослідження зосереджено на розумінні цього процесу. Зокрема, необхідно вивчити особливості взаємодії маркетингових стратегій та логістичних процесів, щоб ефективно застосовувати ці знання для розвитку фінансових установ. Інтеграція маркетингу та логістики напряду впливає на успіх фінансових компаній у сучасних умовах, сприяючи їх адаптації до змін на ринку та підвищенню лояльності клієнтів.

Теорія інтеграційної взаємодії маркетингу та логістики в контексті фінансового сектору України продовжує розвиватися. Більшість науковців сходяться на тому, що інтеграція маркетингу та логістики є критично важливою для підвищення ефективності роботи фінансових установ в умовах сучасного ринку. Зокрема, в Україні це питання розглядали такі відомі науковці, як Д.В. Завадська, К.Б. Гусакова, а також Д.М. Волошин та ін. Їхні дослідження доводять необхідність гармонійного розвитку маркетингу та логістики для підвищення конкурентоспроможності банківських та фінансових установ в умовах цифровізації.

Незважаючи на значний обсяг досліджень, деякі аспекти інтеграції маркетингу та логістики у фінансових установах України залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, проблеми оптимізації синергії між цифровими та фізичними логістичними потоками, а також розроблення методології адаптації маркетингових стратегій до нестабільного ринкового середовища потребують подальшого дослідження.

МЕТА статті – дослідження особливостей взаємодії маркетингу та логістики в межах фінансових компаній України. Зокрема, аналіз того, як інтеграція маркетингових та логістичних процесів впливає на ефективність обслуговування клієнтів і конкурентоспроможність компаній на ринку фінансових послуг. Для досягнення цієї

мети застосовано кейс конкретної фінансової установи, що дає змогу глибше вивчити взаємозв'язок між маркетинговими стратегіями та логістичними операціями, а також виявити основні фактори, які сприяють їхній гармонійній інтеграції.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У межах дослідження застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів. Метод аналізу та синтезу застосовано для структурування теоретичних положень стосовно ролі маркетингу й логістики у фінансовому секторі та виявлення особливостей їх інтеграції. Кейс-метод застосовано для вивчення практичної діяльності окремих українських фінансових компаній, які впроваджують цифрові маркетингові інструменти та оптимізують логістичні процеси. Контент-аналіз застосовано в опрацюванні аналітичних звітів, наукових публікацій і відкритих джерел за 2023–2024 рр., що дало змогу виявити сучасні тенденції ринку. Для наочної демонстрації результатів застосовано графічний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

Бізнес-середовище нині – це сфера, яка з роками виробила в собі гнучкість для того, щоб пристосовуватись до різних геополітичних змін та водночас не втрачати своєї конкурентоспроможності. Український бізнес – це чудовий зразок того, як під впливом воєнного часу підприємства слідує за сучасними тенденціями та змінюються відповідно до споживчих очікувань, що, зі свого боку, приносить прибуток. Фінансові установи змушені адаптуватися до нових умов шляхом інтеграції маркетингових і логістичних рішень. Особливо це актуально для українського фінансового сектору, який зазнав значних трансформацій під впливом воєнного часу, зростання цифрових сервісів і нових форматів обслуговування [1].

Геополітичний ландшафт значно вплинув на фінансовий сектор України, оскільки тривала напруженість формує операційні та стратегічні рішення фінансових установ. Наслідки цих геополітичних факторів є глибокими, впливаючи не лише на економічну стабільність цих установ, але й на їхні маркетингові та логістичні стратегії. Наприклад, необхідність адаптації до мінливого геополітичного середовища призвела до переоцінки практик управління ризиками з більшою увагою до забезпечення фінансової стабільності та операційної стій-

кості [3]. Крім того, ці умови підкреслили важливість гнучких і чуйних маркетингових стратегій, здатних адаптуватися до динамічних політичних і економічних сценаріїв. Взаємодія між маркетингом і логістикою стає вирішальною в цьому контексті, оскільки фінансові установи прагнуть оптимізувати розподіл своїх ресурсів, покращити надання послуг і зберегти конкурентну перевагу в умовах геополітичної невизначеності [6].

Маркетинг і логістика є нерозривно пов'язаними, коли мова йде про забезпечення високого рівня надання послуг, зайняття лідируючих позицій серед конкурентів та стрімкою цифровізацією. Маркетинг як система комунікації з клієнтом не може ефективно функціонувати без надійної логістичної платформи – як фізичної, так і цифрової. Водночас логістичні процеси значно залежать від маркетингової стратегії компанії, яка визначає канали дистрибуції, цільову аудиторію та спосіб позиціонування на ринку.

Застосування технологій цифрового маркетингу в українських фінансових підприємствах є стратегічним кроком для досягнення конкурентних переваг у висококонкурентному середовищі. Швидкий розвиток технологій змусив ці підприємства інтегрувати цифрові інструменти у свої маркетингові стратегії для забезпечення сталого розвитку та підтримки конкурентоспроможності. Цифровий маркетинг, включаючи соціальні мережі, таргетований маркетинг через електронну пошту та оптимізацію пошукових систем, дає змогу ефективніше охоплювати ширшу аудиторію. Зміни в поведінці споживачів, які все більше звертаються до онлайн-платформ для отримання фінансових послуг, змушують підприємства адаптувати свої підходи. Це забезпечує не тільки відповідність сучасним вимогам, а й надає можливість значно збільшити ринкову присутність [7].

Маркетинг у фінансовому секторі має не лише функцію просування послуг, але й виконує важливу роль у формуванні стратегії взаємодії з клієнтами. У цій галузі маркетингові стратегії спрямовано на забезпечення стабільного попиту на фінансові послуги та підтримку конкурентоспроможності організацій. Оскільки фінансові послуги безпосередньо впливають на життя клієнтів, ключовим аспектом є забезпечення довіри, формування позитивної репутації та створення зручного доступу до послуг. Основними елементами маркетингових стратегій у фінансовому секторі є [5]:

1. Сегментація ринку – вивчення й поділ споживачів на різні категорії за критеріями, такими як фінансова спроможність, потреби та поведінка для більш ефективного орієнтування на кожну з цих груп.

2. Позиціонування бренду – процес створення унікального образу компанії на ринку, що дає змогу виділитися серед конкурентів і закріпити свою репутацію серед клієнтів.

3. Формування унікальної ціннісної пропозиції – розроблення фінансових продуктів, що найкраще відповідають потребам цільової аудиторії, а також максимізація їхнього сприйняття як вигідних і доступних.

4. Управління клієнтським досвідом – оптимізація всіх етапів взаємодії з клієнтом, від первинного контакту до постпродажного обслуговування, що дає змогу формувати лояльність та забезпечити високий рівень задоволеності.

Для реалізації ефективної маркетингової стратегії у фінансовому секторі важливо визначити ключові елементи, що мають найвищу стратегічну значущість. На основі аналітичних джерел та наукових досліджень банківської сфери сформовано наступну ієрархію пріоритетів, яку ілюструє наведений нижче графік (рис. 1).

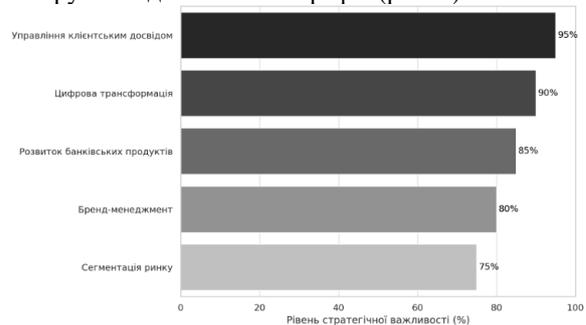

Рис. 1. Пріоритетність маркетингових стратегій в банківському (розробка автора на основі [5])

Логістика у фінансовому секторі має суттєві відмінності порівняно з іншими сферами, оскільки вона не обмежується лише фізичними процесами, такими як доставка карток чи готівки. Вона охоплює також інформаційну та цифрову логістику, що включає управління мобільними додатками, онлайн-банкінгом, електронним документообігом та швидкістю реагування на запити клієнтів. Для глибшого розуміння трансформації логістичних процесів у фінансовому секторі доцільно порівняти ключові характеристики фізичної та цифрової логістики, що подано у табл. 1 [2].

Забезпечення ефективної логістики є критичним фактором для формування високої лояльності клієнтів, особливо в умовах швидкої цифрової трансформації фінансових послуг. Чим швидше і точніше фінансова організація зможе реагувати на запити клієнтів, тим

Таблиця 1 – Ключові відмінності між фізичною та цифровою логістикою в системі фінансових послуг

Критерій	Фізична логістика	Цифрова логістика
Предмети логістики	Картки, документи, готівка	Мобільні додатки, онлайн-банкінг, електронні документи, фінансові транзакції
Основні процеси	Доставка, передача фізичних фінансових інструментів до клієнтів	Налаштування та підтримка цифрових платформ, автоматизація обробки даних
Ключові вимоги	Точність, безпека, своєчасність	Швидкість, інтеграція з іншими системами, безпека даних
Вплив на клієнта	Затримки можуть знижувати довіру та задоволення клієнтів	Негайна обробка запитів збільшує лояльність і задоволення клієнтів
Тип взаємодії з клієнтом	Фізична доставка, особиста передача	Віртуальна взаємодія через онлайн-платформи та мобільні додатки
Основні технології	Логістичні мережі, кур'єрські служби, поштові сервіси	Інтернет-платформи, системи автоматизації, технології блокчейн

вищим буде рівень задоволення та довіри до неї. З цього погляду ефективна логістика є не лише підтримкою операцій, а й основою для розвитку стійких конкурентних переваг. Загалом інтеграція ефективної логістики в маркетингові стратегії фінансових установ є необхідною умовою для досягнення довгострокового успіху та стійкого розвитку організації в умовах цифрової економіки [4].

Для ілюстрації взаємозв'язку маркетингової стратегії та логістичних процесів у фінансовому секторі України доцільно розглянути приклади провідних компаній, які впроваджують як фізичну, так і цифрову логістику. Подані кейси демонструють реальні механізми адаптації до умов цифровізації, збереження клієнтської лояльності та підвищення ефективності операцій.

Один з показових прикладів трансформації логістичних та маркетингових підходів у фінансовому секторі України демонструє Sense Bank (раніше – Альфа-Банк України). Націоналізацію та подальший ребрендинг банку, що офіційно завершено у 2023 р., зумовлено репутаційними ризиками, пов'язаними з колишнім брендом, що асоціювався з російським капіталом. У відповідь на сус-

пільний запит та з метою посилення довіри з боку клієнтів банк реалізував комплексну стратегію оновлення бренду, що передбачало як зміну зовнішньої ідентифікації, так і трансформацію операційної та маркетингової моделі.

Ключовим елементом цієї стратегії стало поєднання інноваційних логістичних рішень із клієнтоорієнтованим маркетингом. Зокрема, банк оптимізував фізичну логістику шляхом впровадження послуги доставки платіжних карток безпосередньо клієнтам. Це дало змогу мінімізувати фізичний контакт, скоротити час обслуговування та підвищити зручність взаємодії. Паралельно з цим Sense Bank посилив цифрову логістику: запуск мобільного застосунку Sense SuperApp уніфікував банківські сервіси в єдиному інтерфейсі, забезпечивши доступ до послуг 24/7 та автоматизувавши оброблення операційних запитів. Для оцінювання ефективності ребрендингу банківської установи доцільно проаналізувати зміну рівня довіри клієнтів до Sense Bank у динаміці, що відображено на рис. 2.

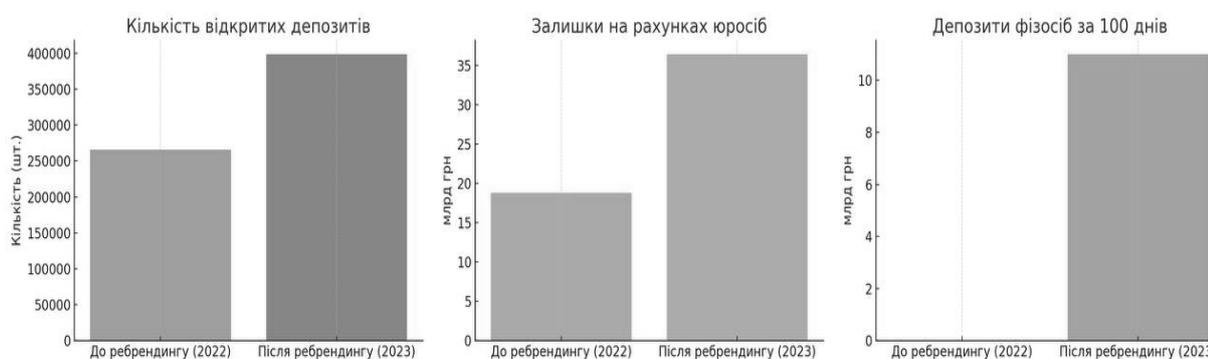

Рис. 2. Динаміка довіри клієнтів до Sense Bank до та після ребрендингу (розробка автора на основі [9])

Після націоналізації та ребрендингу Альфа-Банку в Sense Bank у 2023 р. банк продемонстрував суттєве зростання ключових показників [1]:

- кількість відкритих депозитів зросла з 265 709 (2022 р.) до 398 563 (2023 р.) – приріст майже на 50%;
- залишки на рахунках юридичних осіб зросли з 18,8 млрд грн до 36,4 млрд грн;
- депозити фізичних осіб за перші 100 днів після націоналізації склали 11 млрд грн.

Інтеграція логістичних процесів з маркетинговими цілями дала банку змогу переорієнтувати бренд з фокусом на технологічність, зручність та прозорість. Це не лише сприяло зниженню операційних витрат, а й підвищило рівень задоволеності клієнтів, лояльність та конкурентоспроможність на ринку фінансових послуг України. Так, кейс Sense Bank підтверджує, що ефективна синергія між логістикою та маркетингом є ключовим чинником у побудові сучасної бізнес-моделі в умовах діджиталізації та соціальної чутливості [9].

Список використаних джерел

1. Завадська Д.В. Маркетингові стратегії інтеграційного розвитку банків в умовах цифрової трансформації. *Інтернаука. Економічні науки*. 2023. № 7.
2. Шишкіна О.В., Волошин Д.М., Ринжук Д.Я. Вплив цифрових технологій на стратегії розвитку фінансових посередників в Україні. *Наукові праці Національного університету «Чернігівська політехніка»*. 2024.
3. Савастєєва О.М. Проектне фінансування в системі забезпечення національної соціально-економічної і фінансової безпеки. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2024.
4. Казнодій В.О. Концепція інноваційного розвитку маркетингу в умовах цифровізації економіки. *Інтернаука. Економічні науки*. 2023. № 7.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що інтеграція маркетингу та логістики у фінансових установах України є критично важливою для забезпечення ефективності обслуговування клієнтів та підтримки конкурентоспроможності на ринку. Поєднання маркетингових стратегій, орієнтованих на довіру та персоналізацію, з організованими логістичними процесами, зокрема цифровими, сприяє підвищенню доступності та швидкості фінансових послуг. Це дає змогу значно покращити взаємодію з клієнтами, що, зі свого боку, забезпечує лояльність споживачів та стабільність бізнесу, особливо в умовах ринкової нестабільності. На основі практики українських фінансових компаній можна стверджувати, що ефективна інтеграція маркетингу та логістики є необхідною умовою для успішної адаптації до змін та сталого розвитку в умовах цифровізації та економічних викликів.

5. Євтушенко Ю.В. Концептуальні положення трансформації фінансового механізму розвитку житлового будівництва. *Наукові праці Національного університету «Чернігівська політехніка»*. 2024.
6. Гусакова К.Б. Взаємозв'язок маркетингу та логістики. *Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2023.
7. *Маркетинг і логістика в системі менеджменту: виклики цифрової глобалізації*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті професора Євгена Крикавського (Львів, 2024 р.). Львів, 2024.
8. *Логістика майбутнього: ефективні рішення для торгівлі*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 2023 р.). Київ, 2023.
9. *Менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної дистанційної конференції (Харків, 2024 р.). Харків, 2024. С. 200–209.

References

1. Zavadzka D.V. Marketing strategies for the integration development of banks in the context of digital transformation. *Internauka. Economic Sciences*. 2023. № 7. (in Ukrainian).
2. Shyshkina O.V., Voloshyn D.M., Rynzhuk D.Y. Influence of digital technologies on the development strategies of financial intermediaries in Ukraine. *Scientific works of the National University "Chernihiv Polytechnic"*. 2024. (in Ukrainian).
3. Project financing in the system of ensuring national socio-economic and financial security. *Market economy: modern theory and practice of management*. 2024. (in Ukrainian).
4. The concept of innovative development of marketing in the context of digitalization of the economy. *Internauka. Economic sciences*. 2023. № 7. (in Ukrainian).
5. Yevtushenko Yu.V. Conceptual provisions of the transformation of the financial mechanism for the development of housing construction. *Scientific works of the National University "Chernihiv Polytechnic"*. 2024. (in Ukrainian).
6. Husakova K.B. The relationship between marketing and logistics. Collection of scientific papers of Kharkiv National Automobile and Road University. 2023. (in Ukrainian).
7. *Marketing and Logistics in the Management System: Challenges of Digital Globalization*: Proceedings of the XV International Scientific and Practical Conference in Memory of Professor Yevhen Krykavskyi (Lviv, 2024). Lviv, 2024. (in Ukrainian).
8. Logistics of the Future: Effective Solutions for Trade: Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference (Kyiv, 2023). Kyiv, 2023. (in Ukrainian).
9. Management and marketing as part of the modern economy, science, education, practice: materials of the XI International Scientific and Practical Distance Conference (Kharkiv, 2024): Kharkiv, 2024. pp. 200-209. (in Ukrainian).

Yevhenii TIAZHUN

postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8542-5020>

e-mail: yevhenii.v.tiazhun@lpnu.ua

THE ANALYSIS OF ENTERPRISES IN UKRAINE'S FINANCIAL SECTOR. THE RELATIONSHIP BETWEEN MARKETING AND LOGISTICS IN THEIR OPERATIONS

This paper explores the critical role of integrating marketing and logistics in financial institutions in Ukraine, emphasizing their interaction and importance in enhancing customer service efficiency and ensuring long-term competitiveness. The study provides a comprehensive analysis of current practices and approaches to the integration of marketing strategies and logistical processes, particularly in the context of the growing digitalization of financial services. The paper highlights how marketing shapes customer engagement strategies, focusing on building trust, reputation, and personalized service. It examines the influence of marketing in creating value-driven relationships with clients through targeted communication, segmentation, and customer-centric innovation. At the same time, logistics is presented as a key enabler of service accessibility, continuity, and operational stability. Effective logistical management ensures the timely and reliable delivery of financial services across digital and physical channels, which directly impacts customer satisfaction and loyalty. The paper underscores the interdependence of marketing and logistics functions, showing that their alignment leads to greater organizational agility, better resource utilization, and the development of flexible service models adapted to client needs. Furthermore, the study identifies challenges and opportunities in aligning these functions in financial institutions, taking into account regulatory constraints, technological transformations, and shifts in consumer expectations. Based on the conducted analysis, the paper proposes a structured framework for integrating marketing and logistics in the digital era, which supports the creation of seamless, client-oriented service ecosystems. The research concludes that a well-coordinated synergy between marketing and logistics significantly enhances the strategic potential of financial organizations and contributes to sustainable market advantage.

Keywords: financial services, digitalization, customer loyalty, innovations, adaptation to change

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.4.18>

УДК 005.8:001.895(075): 339.16

Тетяна Сергіївна ЯРОВЕНКО

д.е.н., доцент, професор кафедри, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4665-6502>

e-mail: tsyarovenko@ukr.net

Глона Євгенівна СЕМЕНЧА

д.е.н., професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8736-3992>

e-mail: semilon@i.ua

Андрій Андрійович КОБЧЕНКО

старший викладач, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5095-6815>

e-mail: kobchenko_a@365.dnu.edu.ua

Ярослав Ігорович ЛІТВІН

аспірант, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0325-2403>

e-mail: yaroslavlitvin0@gmail.com

УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЄКТАМИ В ІННОВАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ТОРГІВЛІ

У статті розглянуто основні аспекти управління бізнес-проектами в інноваційній діяльності підприємств сфери торгівлі, які розкривають потенціал розвитку та забезпечення конкурентоспроможності. Досліджено динаміку кількості інноваційно активних підприємств сфери торгівлі в Україні за 2016-2022 рр. Встановлено, що за період 2018-2020 рр. інноваційна діяльність підприємств оптової торгівлі в Україні зазнала руйнівного впливу пандемії COVID-19, проте навіть введення воєнного стану у 2022 р. не спинило їх інноваційний розвиток. Зазначено, що торговельні підприємства адаптуються до затьожних кризових умов, впроваджуючи інноваційні бізнес-проекти. Встановлено, що управління інноваційною діяльністю підприємств торгівлі у сучасних умовах доцільно здійснювати у вигляді управління системою взаємоузгоджених проєктів із застосуванням інноваційного інструментарію проєктного менеджменту.

Ключові слова: управління бізнес-проектами, проєктний аналіз, інноваційна діяльність, торговельні підприємства, проєкто-орієнтований підхід

ВСТУП

У динамічному світі цифрової економіки бізнес-проекти стають превалюючою формою організації та управління інноваційною діяльністю компаній сучасного ринку. Нині управління бізнес-проектами є формою й стратегічним пріоритетом здійснення інноваційної діяльності торговельних підприємств, що дає змогу забезпечити їх стійкі конкурентні переваги у динамічному та несприятливому оточуючому середовищі. Саме проєктний підхід дає змогу зосередитися на конкретних заходах інноваційного розвитку у сфері торгівлі.

Теоретико-методологічні засади управління інноваціями та проєктами відображено у працях багатьох дослідників, зокрема: А. Ротара, Л. Андрєєвої, С. Дави-мука, В. Василенка, Н. Попадінеця, М. Молодожени, Г. Красневича, Т. Жук, О. Лисака, В. Шматько, В. Тебенко, С. Бута, Л. Федулової, Т. Янковець та ін. Проте нині дослідження не містять системного підходу до визначення підходів управління бізнес-проектами в інноваційній діяльності підприємств сфери торгівлі в умовах цифрової економіки, що й викликає необхідність досліджень у цьому напрямі.

Науковці І. Долина та П. Перерва трактують інноваційний бізнес-проект з декількох позицій [1]: сукупності заходів досягнення інноваційних бізнес-цілей, процесу інноваційної бізнес-діяльності, пакету документів з обґрунтування та опису бізнес-заходів. Вони зазначають, що інноваційному бізнес-проекту (порівняно з інвестиційним) притаманна наявність декількох мож-

ливих варіантів розвитку на кожному з етапів його життєвого циклу. Отже, це вимагає перегляду (переоцінки) параметрів проєкту на його наступних етапах та у контрольних точках [1].

Л. Андрєєва, О. Лисак та В. Тебенко наводять такі етапи управління інноваційним проєктом у торговельному підприємстві [2]: ініціація, планування, організація, реалізація, моніторинг (спостереження за поточними бізнес-процесами) та контроль (оцінювання відхилень фактичних даних від запланованих) проєкту.

Серед інноваційних проєктів торговельного підприємства дослідники виділяють [2]: розроблення нового продукту, послуги чи результату; зміну у структурі, процесах, персоналі чи стилі; розроблення (придбання) інформаційної системи; проведення досліджень; будівництво; впровадження (вдосконалення) бізнес-процесів та процедур.

Фахівці О. Пурський, О. Харченко та А. Василевська виділяють процеси управління проєктами, які характерні для торговельних підприємств [3]: ініціація, планування, виконання, моніторингу, управління та завершення проєкту.

Безпосередньо управління такими проєктами складається з етапів: бізнес-діагностики, розроблення концепції, вироблення стратегії, інжинірингу і регламентації процесів управління, адаптації і впровадження інформаційної технології, а також розроблення технічної інфраструктури управління. На їхню думку, система управління проєктами торговельного підприємства повинна містити [3]: методичне, організаційне, функціональне забезпечення та інформаційні технології управління.

МЕТА статті – дослідження основних аспектів управління бізнес-проектами в інноваційній діяльності підприємств сфери торгівлі, що передбачає вивчення сучасного тренду інноваційної активності підприємств сфери торгівлі в Україні, особливостей та можливостей проектно-орієнтованого підходу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження склали методи наукового пізнання: аналітичний, функціональний й статистичний аналіз, індукції та синтезу, а також системний підхід.

РЕЗУЛЬТАТИ

Динаміка кількості інноваційно активних підприємств в Україні [4] свідчить, що за період 2018-2020 рр. інноваційна діяльність підприємств оптової торгівлі зазнала руйнівного впливу від пандемії COVID-19, проте навіть введення воєнного стану у 2022 р. не спинило їх інноваційний розвиток (табл. 1).

Про це свідчить як приріст загальної кількості інноваційно активних підприємств оптової торгівлі в Україні, так і їх частки у загальному обсязі. Торговельні підприємства адаптуються до затижних кризових умов, впроваджуючи інноваційні бізнес-проекти на основі технологій: блокчейн, доповненої реальності, штучного інтелекту, інтернету речей, Big Data, NFC, 3D, SoLoMo тощо.

На думку М. Молодожені, діяльність у межах інноваційних проектів розвитку на підприємствах сфери торгівлі може приймати різні форми [5]:

- загальний проект розвитку інноваційної діяльності на довгострокову перспективу, що охоплює весь операційний цикл та характерний для підприємств зі складними технологічними процесами;
- окремі проекти розвитку підприємницьких ініціатив у складі інноваційної діяльності підприємства;
- проекти розвитку окремих господарських операцій інноваційної діяльності.

Вона наголошує, що загальний проект розвитку інноваційної діяльності є більш притаманним для оптових підприємств. Окремі проекти розвитку підприємницьких ініціатив можуть впроваджуватись для підприємств оптової та роздрібно торгівлі. Тоді як проекти розвитку окремих господарських операцій застосовуються для маркетингових досліджень, розпродажу товарів, участі в ярмарках та виставках. Загалом інноваційну діяльність торговельних підприємств орієнтовано на: освоєння нових ринків, впровадження інноваційних технологій, нових товарів й послуг, вдосконалення організаційно-управлінських процесів, отримання нових джерел ресурсів [5].

Серед інших відмінностей інноваційних проектів у сфері

торгівлі від традиційних інвестиційних слід відмітити:

- вищий рівень загального ризику через появу додаткових ризиків інноваційної діяльності;
- тісну залежність можливостей втілення інноваційних проектів від розмірів торговельного підприємства, адже вони потребують значно більших обсягів фінансування;
- вартість залучення фінансових ресурсів до таких проектів та обсяг потенційного прибутку є вищими через додаткові ризики;
- можливість залучення фінансування з додаткових джерел: краундфайтінгу, бізнес янголів, техно-парків, венчурних й інноваційних фондів тощо.

Проектно-орієнтований підхід управління, узгодивши часові й ресурсні вимоги й обмеження, об'єднує усі напрями та сфери інноваційної діяльності в єдину стратегію для інноваційного розвитку торговельного підприємства в умовах адаптаційних викликів. Тобто управління інноваційною діяльністю підприємств торгівлі у сучасних умовах доцільно здійснювати у вигляді управління системою взаємоузгоджених проектів із застосуванням інноваційного інструментарію проектного менеджменту. Водночас впровадження, реалізація та закриття проектів є безперервними процесами, а самі проекти здійснюються послідовно та (або) паралельно, але обов'язково системно. Такий підхід передбачає єдину систему координації в межах загальної інноваційної стратегії, а також автономію окремих інноваційних проектів стосовно ресурсного забезпечення, оперативного управління та балансування інтересів учасників. Отже, відбувається інтеграція стратегічного управління інноваційною діяльністю торговельного підприємства з операційно-фінансовим управлінням окремими проектами та управління їх ризиками.

Такий системний підхід дає змогу:

- забезпечити гнучкість механізмів управління, особливо за необхідності швидкої адаптації до змін динамічного ринкового середовища;
- розподілити відповідальність за результати реалізації проекту та передати її частину на рівень безпосередніх виконавців;
- забезпечити результативність, ефективність, якість та цільову спрямованість інноваційної діяльності;
- отримувати синергетичний ефект від залучення до проекту різних підрозділів й виконавців;
- забезпечити взаємопов'язаність традиційних та інноваційних аспектів діяльності;
- накопичувати практичний досвід задля застосування передових практик під час подальшої реалізації наступних проектів.

Таблиця 1 – Кількість інноваційно активних підприємств сфери оптової торгівлі в Україні за 2016-2022 рр. [4]

Період	усього, одиниць		у % до загальної кількості підприємств	
	Оптова торгівля ¹	Оптова торгівля ²	Оптова торгівля ¹	Оптова торгівля ²
2016-2018	X	2174	X	30,1
2018-2020	731	300	4,9	4,2
2020-2022	978	X	7,4	X

Оптова торгівля¹ – крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, інформація та телекомунікації, фінансова та страхова діяльність, діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження, наукові дослідження та розробки, рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку [4]

Оптова торгівля² – крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами [4]

Загалом управління інноваційними бізнес-проектами підприємств передбачає: розроблення інновацій, їх впровадження (комерціалізацію) у конкретних умовах з урахуванням специфіки торговельної галузі, а також організацію бізнес-процесів проектної діяльності.

Слід зазначити, що основними принципами управління інноваційними бізнес-проектами у торгівлі повинні стати: системність, комплексність, ієрархічність управління, цільова орієнтація, ефективність й результативність, рівновага й збалансування, ресурсна забезпеченість, врахування часових й ресурсних обмежень, управління ризиками, інноваційність підходів тощо.

Отже, управлінням бізнес-проектами в інноваційній діяльності підприємств сфери торгівлі являє собою процес прийняття управлінських рішень, їх виконання (планування, організація, координація, мотивація) та контролю для реалізації інноваційної ідеї на засадах проектно-орієнтованого підходу. З метою ефективного управління інноваційними бізнес-проектами в торгівлі доцільно застосовувати новітні методи й підходи управління, зокрема стосовно планування, бюджетування, оптимізації витрат, ресурсів й строків тощо.

Раціональним рішенням є створення окремого підрозділу, який здійснює управління бізнес-проектами, зокрема: інтеграцію проекту у функціонування підприємства; координацію ресурсів; комунікацію; методологічне забезпечення; клірингові послуги; управління процесами, термінами, вартістю, комунікаціями й ризиками; моніторинг бюджетів і графіків; дотримання стандартів якості проектів тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, для сучасних торговельних підприємств пріоритетним є управління інноваційною діяльністю у вигляді системи бізнес-проектів, яка є впорядкованою та має циклічність розвитку. З огляду на це управління проектно-орієнтованою інноваційною діяльністю є запорукою інноваційного розвитку торговельних підприємств. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі можуть включати питання розроблення новітніх методів управління інноваційними проектами з урахуванням специфіки торговельної діяльності, зокрема методик оцінювання їх ефективності й обґрунтування доцільності.

Список використаних джерел

1. Долина І.В., Перерва П.Г. Формування економічної структури інноваційного бізнес-проекту. Управління проектами. *Перспективи розвитку проектного та нейроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності*: зб. наук. праць за матер. IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (Дніпро, 24-25 березня 2022 р.). Дніпро, 2022. С. 369-373.
2. Андреева Л.О., Лисак О.І., Тебенко В.М. Вдосконалення управління проектами інноваційного розвитку підприємств торгівлі. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного*. 2020. №1(41). С. 108-114.
3. Пурський О.І., Харченко О.А., Василевська А.О. Система управління проектами торговельного підприємства. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 10. С. 78-82.
4. Кількість інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності в Україні. *Державна служба статистики*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Молодоженя М.С. Інноваційні проекти підприємств торгівлі. *Економіка України*. 2016. № 4 (653). С. 92-103.

References

1. Dolya I.V., Pererva P.H. Formation of the economic structure of an innovative business project. *Project management. Prospects for the development of project and neuro-management, information management technologies, technologies for the creation and use of intellectual property rights*: a collection of scientific papers on the material IV International Scientific and Practical Internet Conference (Dnipro, March 24-25, 2022). Dnipro, 2022. pp. 369-373. (in Ukrainian).
2. Andriieva L.O., Lysak O.I., Tebenko V.M. Improving the management of projects for the innovative development of trade enterprises. *Collection of scientific papers of the Dmytro Motornyi State Automobile and Transportation University*. 2020. №1(41). pp. 108-114. (in Ukrainian).
3. Purskyi O.I., Kharchenko O.A., Vasylevska A.O. Project management system of a trading enterprise. *Bulletin of KNTEU*. 2012. № 10. pp. 78-82. (in Ukrainian).
4. Number of innovatively active enterprises by type of economic activity in Ukraine. *State Statistics Service*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
5. Molodozhenia M.S. Innovative projects of trade enterprises. *Economy of Ukraine*. 2016. № 4 (653). pp. 92-103. (in Ukrainian).

Tetiana YAROVENKO

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of department, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4665-6502>

e-mail: tsyarovenko@ukr.net

Ilona SEMENCHA

Doctor of Economics, Professor, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8736-3992>

e-mail: semilon@i.ua

Andrii KOBCHENKO

Senior Lecturer, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5095-6815>

e-mail: kobchenko_a@365.dnu.edu.ua

Yaroslav LITVIN

postgraduate student, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0325-2403>

e-mail: yaroslavlitvin0@gmail.com

BUSINESS PROJECT MANAGEMENT IN INNOVATIVE ACTIVITIES OF TRADE ENTERPRISES

Introduction. Within the framework of the project approach, business projects are becoming the predominant form of organizing and managing the innovation activities of companies in the modern business environment. Business project management is a strategic priority for the implementation of innovative activities of a trade enterprise, that allows to ensure its sustainable competitive advantage in an unstable, dynamic and unfavorable environment. Business projects allow focusing on specific measures of innovative development in the field of trade.

The purpose of the paper is to study the main aspects of business project management in the innovative activities of trade enterprises, that involves research current trend of innovative activity of trade enterprises, features and opportunities of the project-oriented approach.

Results. The project-oriented management approach allows to combine all spheres of innovation activity into a single innovation strategy, harmonizing time and resources requirements and limitations, for the innovative development of a trade enterprise focusing on adaptation challenges. That's why it is advisable to manage the innovation activities of trade enterprises in modern conditions in the form of managing a set of mutually agreed projects using innovative project management tools. At the same time, the introduction, implementation, and closure of projects are continuous processes, the projects themselves are carried out sequentially and/or in parallel, but necessarily systematically. This approach implies, on the one hand, a single coordination system within the overall innovation strategy, and, on the other hand, the autonomy of individual innovation projects in terms of resources provision, operational management, and balancing the interests of participants. Thus, the strategic management of the innovation activities of a trade enterprise is integrated with the operational and financial management of individual projects and their risk management.

Conclusion. Modern trade enterprises are characterized by the management of innovation activities in the form of a system of business projects, that is organized and has a cyclical development. In view of this, the management of project-oriented innovation activities is the key to the innovative development of trade enterprises.

Keywords: business project management, project analysis, innovation activity, commercial enterprises, project-oriented approach

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.4.19>
УДК 347.639

Інна Володимирівна МІЩУК

к.ю.н., професор, Національний університет водного господарства та природокористування (Навчально-науковий інститут права)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1491-161X>
e-mail: i.v.mishchuk@nuwm.edu.ua

Олег Іванович ПОЛЮХОВИЧ

к.ю.н., доцент, Національний університет водного господарства та природокористування (Навчально-науковий інститут права)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3359-7386>
e-mail: o.i.poliukhovych@nuwm.edu.ua

Богдана Сергіївна КИРИЧУК

студентка, Національний університет водного господарства та природокористування (Навчально-науковий інститут права)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0898-0504>
e-mail: kyrychuk_p20@nuwm.edu.ua

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Статтю присвячено аналізу правового регулювання механізму усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану. Досліджено вплив збройного конфлікту на реалізацію процедур усиновлення, визначено основні виклики, що постали перед національною системою захисту прав та інтересів дітей, загальні тенденції в процедурах усиновлення, а також перспективи в подоланні наявних проблемних питань. Для досягнення визначеної в роботі мети проаналізовано чинне сімейне законодавство (закони та підзаконні нормативно-правові акти), розглянуто реформу деінституціалізації та її результати в контексті оптимізації механізмів влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Ключові слова: сімейне законодавство, збройний конфлікт, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, державна соціальна політика, реформа деінституціалізації, права та законні інтереси дитини

ВСТУП

У сучасних умовах зміни геополітичних дискурсів та реформування курсу національної політики на підставі загальноєвропейських стандартів ефективності механізмів усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залишається одним із ключових показників соціального розвитку держави. Зазначені механізми покликані не лише забезпечувати дотримання прав дітей, але й сприяти гармонійному розвитку суспільства, що інтегрується до європейської спільноти, адже, як зазначено в ч. 3 ст. 51 Конституції України, сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою та є її безпосередньою функцією [3]. На рівні міжнародного законодавства це положення повністю відповідає нормам Конвенції ООН про права дитини від 20.11.1989 та Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) від 07.05.2008 р., а на рівні національного законодавства – нормами Сімейного кодексу України (СКУ) від 10.02.2002 р.

В умовах воєнного стану питання усиновлення набуває особливої актуальності, оскільки збройний конфлікт спричинив різке й непередбачуване зростання кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Військові дії створюють нові загрози для захисту прав дітей, ускладнюючи реалізацію процедур усиновлення, контроль за їх дотриманням і запобігання порушенням, зокрема незаконному вивезенню дітей за кордон. На розвиток власної тези наведемо твердження Л. Самілик, яка зазначає, що в межах України проблеми забезпечення соціального захисту, захисту майнових і житлових прав дитини, догляду, виховання, корекції та компенсації розвитку, вирішення медичних проблем, подолання психологічних травм, задоволення щоденних потреб дитини, яка залишилася без піклування батьків, нині набувають особливої актуальності

саме через нестабільність економічного стану країни, боротьбу з терористичною загрозою і необхідністю вжиття широкого комплексу заходів, спрямованих на збереження територіальної цілісності та самобутності України. Розвиток оптимальних форм влаштування дітей-сиріт у воєнних умовах вимагає комплексного підходу, враховуючи як ключові особливості внутрішньої політики та законодавства, так і виклики, що виникають непередбачувано через військові дії та гуманітарну кризу [10, с. 30].

Аналіз останніх досліджень демонструє тенденції з поступового зростання уваги кола вітчизняних науковців до проблемних питань реалізації механізму усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. До переліку таких наукових досліджень варто віднести напрацювання К. Березовської, Д. Білої, С. Давиденко Н. Павлюк, М. Погорілець, О. Розгон, Л. Самілик Т. Стоянової, Т. Томляк та О. Церковної. Тематиці міждержавного усиновлення в міжнародному приватному праві присвячено роботи В. Панченко та Д. Машир, а дослідженню власне міжнародного законодавства, зокрема вищезгаданої Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) від 07.05.2008 р. – роботи О. Бурлаки та С. Чернік. Водночас, віддаючи належне напрацюванням дослідників, доцільно відзначити, що чимало питань все ще залишаються недостатньо розкритими як з теоретичного (методологічного), так і з практичного погляду. Відзначаємо відносно невелику кількість робіт, присвячених дослідженню змін до сімейного законодавства України, зокрема в частині забезпечення прав дітей, внесених внаслідок дії правового режиму воєнного стану.

З огляду на вищезазначене, **МЕТА** статті – аналіз правових механізмів усиновлення дітей в умовах воєнного стану (з актуальними нововведеннями), виявлення ключових викликів, а також формування пропозицій з

удосконалення інституційного регулювання наявних механізмів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження становить між-дисциплінарний підхід, що дає змогу комплексно аналізувати проблематику усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану. Зокрема у дослідженні застосовано три базові методи. По-перше, системний метод, який дав змогу розглянути механізми усиновлення як складник ширшої системи захисту прав дітей та розвитку соціальної політики держави. По-друге, емпіричний метод для встановлення актуальних статистичних даних про кількість дітей, які потребують усиновлення, та кількість родин, які готові всиновити дітей, у період війни. І насамкінець – метод порівняльного аналізу, що застосовано для вивчення механізмів правового регулювання процесу усиновлення, притаманних для періоду до повномасштабного вторгнення та з веденням у дію правового режиму воєнного стану.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розгляд актуальних проблем пропонуємо розпочати з дослідження основних теоретичних (методологічних) питань. Так, Л. Самілик у своєму фаховому дослідженні застосовує підхід, за яким виокремлює три ключові форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема до цього переліку віднесено:

1) сімейну форму, яка передбачає механізми усиновлення, встановлення опіки та піклування над дитиною, а також її фактичне виховання;

2) інтернатну форму, яка включає в себе процеси влаштування дітей до державних навчально-виховних закладів на повне або часткове державне утримання (дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати, а також інші інституційні можливості найвищого державного рівня);

3) квазісімейну форму – влаштування дітей у сім'ю зі збереженням державної підтримки (дитячі будинки сімейного типу) [10, с. 28].

Досліджуючи усиновлення як одну з найбільш поширених форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавленого батьківського піклування в Україні, доцільно зазначити, що відповідно до ст. 207 СКУ усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого ст. 282 СКУ. Усиновлення дитини провадиться в її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя [11].

В. Микитин тлумачить усиновлення як юридичний факт, який спричиняє виникнення таких правових наслідків, які настають у разі народження дитини, зважаючи на те, що усиновлена дитина прирівнюється до рідної. Інакше кажучи, процедура усиновлення володіє здатністю формувати таку систему сімейних правовідносин, яка побудована на взаємних правах та обов'язках усиновлювачів та усиновлених, аналогічних тим, які є між кровноспорідненими батьками й дітьми [6, с. 70]. Водночас погоджуємося з С. Давиденко про те, що будь-яка форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема усиновлення, можуть лише пом'якшити негативний вплив на дитину становища, в якому вона опинилася, однак не компенсувати

відсутність її власної сім'ї, де члени пов'язані кровними зв'язками. На ефективне подолання таких недоліків і спрямовано державну політику соціального захисту вразливих категорій населення [2, с. 90]. До слова, як зазначає Н. Косенко, шляхом здійснення усиновлення вирішуються дві суттєві проблеми: з одного боку, особи, які з тих чи інших причин, зокрема з медичних показань, не можуть мати власних дітей отримують законну можливість створити сім'ю, задовольнивши свої природні потреби про піклування над дітьми, а з іншого – дитина, позбавлена шансу зростати в родинному колі, врешті приєднується до сім'ї та набуває нових батьків [4, с. 35].

Важливо відзначити, що крім СКУ, положення якого частково згадувалися нами вище, до законодавчої бази, яка регламентує механізми усиновлення, слід також віднести й інші ключові нормативно-правові акти, зокрема Закони України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. та «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р., Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 08.10.2008 р., Наказ Міністерства соціальної політики України «Порядок ведення банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів» від 28.12.2015 р. тощо. Не викликає заперечень той факт, що наведений перелік законодавчих актів не є вичерпним, однак слід погодитися з Н. Павлюк та М. Погорілець про те, що хоч Україна й має достатньо повну та розроблену систему нормативно-правових актів, присвячених врегулюванню питань усиновлення, все ж на практиці продовжують бути проблеми з реалізацією цієї системи, зокрема через відсутність достатньої інформаційної підтримки сімей, які мають бажання усиновити дитину [8, с. 200]. Інакше кажучи, без звернення до фахівців звичайним громадянам України, які нерідко не мають достатніх знань у галузі права та сімейного права зокрема, доволі складно розібратися у процедурі усиновлення, зокрема в необхідності зібрати всі правовстановлюючі документи, що, зі свого боку, стає суттєвою перешкодою на шляху до реалізації їхнього законного наміру.

Згідно з актуальними статистичними даними до повномасштабного вторгнення росії на території України функціонував 751 інтернатний заклад для утримання дітей, причому зі 106 тис. наявних вихованців правовий статут дитини-сироти мали лише 8% від загальної кількості дітей. Як пояснює експертка із захисту дитини та супервізор громадської спілки «Українська мережа за права дитини» С. Забава, тенденції традиційно залишаються незмінними: більшість з тих дітей, які проживають в інтернатних установах, мають батьків, однак з різних причин дорослі не можуть або й не мають бажання виконувати свої передбачені сімейним законодавством обов'язки, внаслідок чого вони позбавляються батьківських прав [9].

Важливо також зазначити, що регулювання діяльності таких інтернатних закладів належить до відання трьох міністерств: зокрема 39 закладів у період до повномасштабного вторгнення перебували у віданні Міністерства охорони здоров'я України (2773 дитини), 132 – у віданні Міністерства соціальної політики України

(5087 дітей), 580 – у віданні Міністерства освіти і науки України (97 923 дитини) [7]. Водночас до самих інтернатних установ також є чимало питань. Так, останні вісім років триває реформа деінституціалізації, головною метою якої визнано надання дитині можливості зростати саме в сімейному оточенні, а не в інтернаті чи в іншому закладі соціального захисту. Обґрунтування доцільності в досягненні поставленої мети пояснюється не лише психологічними та емоційними аспектами розвитку дитини, але й низкою економічних чинників. Так, за підрахунками експертів утримання інтернатів до початку повномасштабного вторгнення було у вісім разів дорожче, ніж надання соціальних послуг батькам і дітям. Зокрема, на одну дитину в інтернаті з обласного бюджету виділяють 20-30 тис. грн на місяць, у будинку дитини – 60 тис. грн. Переважна більшість цих коштів іде на утримання персоналу та самої будівлі [9].

У 2024 р. уряд виділив майже 11,4 млрд грн на діяльність понад 700 дитбудинків. Отже, на утримання однієї дитини витрачають понад 37 тис. грн на місяць. Без сумніву, зазначена сума коштів здається більш ніж достатньою та такою, з використанням якої можна забезпечити дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, хорошу освіту та якісну медичну підтримку, однак, як зазначають експерти незалежного антикорупційного центру, 90% коштів не використовуються так, як це передбачалося спочатку, а натомість йдуть на покриття комунальних послуг та заробітні плати персоналу [1]. Фактично, ця позиція повторюється з тією, яку ми наводили вище, що може означати те, що реальні потреби, інтереси й зацікавлення дітей залишаються невідісланими або ж втіленими не повною мірою, попри ініціативи в межах політики реформування.

Закономірно, що у зв'язку зі складною ситуацією, спричиненою веденням активних бойових дій, а також через пов'язані з ними ризики та небезпеку для забезпечення добробуту дітей, процес усиновлення тимчасово призупинено. Позитивною вбачається тенденція зі швидкого відновлення процедури усиновлення (буквально через декілька місяців), незважаючи на продовження дії правового режиму воєнного стану.

Водночас, низка проблемних питань у цій сфері все ж є. Як зазначають О. Церковна та Д. Біла, у разі, коли діти вимушено залишилися без батьківського піклування через воєнні дії, держава з метою соціального захисту передбачила введення в дію альтернативних механізмів тимчасового захисту, зокрема перебування в тимчасовому прихистку. Усиновлення таких дітей можливе лише за наявності підтвердженої інформації про смерть батьків та відсутність родичів. Без сумніву, через те що значна частина території України все ще перебуває під тимчасовою окупацією, у переважній більшості випадків підтвердження такої інформації є об'єктивно неможливим, що й зумовлює появу проблемних питань [14].

Навіть у період до початку повномасштабного вторгнення міждержавне усиновлення було, як зазначають Д. Машир та В. Панченко, делікатною та гострою проблемою [5, с. 94], що потребує виваженого та збалансованого підходу до врахування всіх інтересів дитини. Зазначене нами питання до 24 лютого 2022 р. було достатньо регламентоване, й відповідно надавало чітке розуміння алгоритму дій під час усиновлення іноземцями дітей з України, однак з веденням правового режиму

воєнного стану ситуація дещо змінилася. Так, станом на 2023 р. до Міністерства соціальної політики України звернулося близько 200 американських родин з проханням завершити процес усиновлення українських дітей, який вони розпочали ще до російського вторгнення 2022 р. [13]. Ось тут якраз і важливо відзначити, що на час воєнного стану Національна сервісна служба України, яка співпрацює з вищезгаданим Міністерством соціальної політики України, призупинила розгляд справ та видачу дозволів на усиновлення дітей іноземними громадянами та власне громадянами України, які з тих чи інших причин проживають за межами України. Як зазначають Д. Машир та В. Панченко, це рішення продиктоване тим, що через активні бойові дії неможливо забезпечити проведення якісної перевірки документів іноземців, які висловили бажання усиновити дитину. Відсутність належної перевірки та підготовчої роботи створює серйозні ризики того, що дитина може потрапити до рук шахраїв, осіб, які не гарантуватимуть захист її прав та найкращих інтересів, або ж до торгівців людьми. Тому з метою забезпечення дітей Національна сервісна служба України тимчасово зупинила усю процедуру міждержавного усиновлення [5, с. 94].

У цьому розрізі цікавою видається актуальна статистична інформація: у 2021 р. громадяни України та іноземці сукупно усиновили 1354 дитини, у 2022 р. громадяни України – 752 дитини (найменший показник за останні 5 років), у 2023 р. – 926 дітей, і врешті у 2024 р. – 1270 дітей, що, по-перше, є найвищим показником за останні 5 років, а по-друге, майже дорівнює показникам, які фіксувалися до повномасштабного вторгнення [12].

ВИСНОВКИ

Отже, узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що правове регулювання механізму усиновлення дітей в умовах воєнного стану піддається серйозним викликам, зумовленими сукупністю фактів, серед яких доцільно виділити труднощі в ідентифікації батьків дітей та у встановленні юридичного факту загибелі чи зникнення таких батьків через їх перебування у зоні активних бойових дій.

Встановлено, що усиновлення визнається однією із найпоширеніших форм влаштуванні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні, водночас відзначаючись низкою позитивних рис. По-перше, особи отримують право на створення повноцінної сім'ї та виконання батьківських обов'язків, а по-друге, дитина, яка втратила можливість виховуватися у рідному середовищі, знаходить нову родину, де отримує турботу, любов і підтримку від прийомних батьків.

Крім того, у межах цієї роботи визначено нормативну сферу регулювання механізму усиновлення в Україні (аналіз наявної законодавчої бази), а також відповідну інституційну сферу (з детальним зазначенням відання центральних органів виконавчої влади в Україні). Також проаналізовано загальні тенденції в процесах усиновлення дітей в Україні громадянами нашої держави й іноземцями.

Перспективи проведення подальших досліджень може бути спрямовано на комплексне вивчення зарубіжного досвіду у цій сфері та визначення перспектив імплементації відповідних положень до законодавства України.

Список використаних джерел

1. Будинки дитячих травм. *NGL: media*. URL: <https://ngl.media/2025/03/20/budynky-dytyachyh-travm/>
2. Давиденко С.Р. Окремі питання інституту усиновлення в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2023. № 34. С. 90-93.
3. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Косенко Н.П. Поняття та значення усиновлення в національному законодавстві України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. №4. С. 33-40.
5. Машир Д.В., Панченко В.В. Міждержавне усиновлення у міжнародному приватному праві. *Universum*. 2024. № 9. С. 90-96.
6. Микитин В.І. Інститут усиновлення як пріоритетна форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2. С. 69-73.
7. Національна стратегія реформування системи інтернатів. *Міністерств освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditey-u-spetsialnikh-zakladakh-osviti/natsionalna-strategiya-reformuvannya-sistemi-internativ>
8. Павлюк Н.М., Погорілець М.В. Проблеми усиновлення в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №4. С. 199-202.
9. Реформа інтернатів, яка завжди на часі. *УМІД: підтримати дітей*. URL: <https://childrights.org.ua/reforma-internativ-yaka-zavzhdy-na-chasi/>
10. Самілик Л.О. Перспективи новачій розвитку сімейних форм виховання дітей в Україні. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 4 (13). С. 26-33.
11. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III: станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
12. У 2024-му українці усиновили найбільше дітей за останні п'ять років. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/24516.html>
13. Усиновлення в час війни. Мінсоцполітики - чому іноземці не можуть усиновлювати українських дітей і хто опікується зараз сиротами. *Голос Америки*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/ministerka-zholnovych-pro-usynovlennja/7247795.html>
14. Церковна О.В., Біла Д.Г. Усиновлення: актуальні питання захисту прав дітей під час війни. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану*: зб. матеріалів доп. учасн. I Всеукр. наук.-практ. конф. Кропивницький, 2024. С. 148-150.

References

1. Houses of childhood trauma. *NGL: media*. URL: <https://ngl.media/2025/03/20/budynky-dytyachyh-travm/> [in Ukrainian].
2. Davydenko S.R. Some issues of the adoption institute in Ukraine. *International scientific journal 'Grail of Science'*. 2023. № 34. pp. 90-93 [in Ukrainian].
3. Constitution of Ukraine: dated 28.06.1996 № 254к/96-ВР: as of 1 January. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].
4. Kosenko N.P. The concept and meaning of adoption in the national legislation of Ukraine. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. 2013. №4. pp. 33-40. [in Ukrainian].
5. Mashyr D.V., Panchenko V.V. Intercountry adoption in private international law. *Universum*. 2024. №9. pp. 90-96 [in Ukrainian].
6. The Institute of Adoption as a Priority Form of Placement of Orphans and Children Deprived of Parental Care. *Actual problems of jurisprudence*. 2017. Issue 2. pp. 69-73. [in Ukrainian].
7. National strategy for reforming the system of boarding schools. *Ministry of Education and Science of Ukraine*. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditey-u-spetsialnikh-zakladakh-osviti/natsionalna-strategiya-reformuvannya-sistemi-internativ> [in Ukrainian].
8. Pavliuk N.M., Pohorelets M.V. Problems of adoption in Ukraine. *Legal scientific electronic journal*. 2023. №4. pp. 199-202 [in Ukrainian].
9. Reform of boarding schools, which is always timely. *UMDP: to support children*. URL: <https://childrights.org.ua/reforma-internativ-yaka-zavzhdy-na-chasi/> [in Ukrainian].
10. Prospects for innovations in the development of family-based forms of childcare in Ukraine. *Irpın Law Journal: a scientific journal*. 2023. Issue 4 (13). pp. 26-33 [in Ukrainian].
11. Family Code of Ukraine: Code of Ukraine dated 10.01.2002 No. 2947-III: as of 19 December. 2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [in Ukrainian].
12. In 2024, Ukrainians adopted the most children in the last five years. *Ministry of Social Policy of Ukraine*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/24516.html> [in Ukrainian].
13. Adoption in time of war. The Ministry of Social Policy - why foreigners cannot adopt Ukrainian children and who is now taking care of orphans. *Voice of America*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/ministerka-zholnovych-pro-usynovlennja/7247795.html> [in Ukrainian].
14. Tserkovna O.V., Bila D.H. Adoption: current issues of protecting children's rights during war. *Private-legal and public-legal relations: modernization of development under martial law*: collection of materials of the participants of the I All-Ukrainian Scientific-Practical Conference. Kropyvnytskyi, 2024. pp. 148-150 [in Ukrainian].

Inna MISHCHUK

PhD in Legal Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1491-161X>
e-mail: i.v.mishchuk@nuwm.edu.ua

Oleh POLIUKHOVYCH

PhD in Legal Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3359-7386>
e-mail: o.i.poliukhovych@nuwm.edu.ua

Bohdana KYRYCHUK

student, National University of Water and Environmental Engineering (Educational and Research Institute of Law)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0898-0504>
e-mail: kyrychuk_p20@nuwm.edu.ua

LEGAL REGULATION OF THE MECHANISM OF ADOPTION OF CHILDREN UNDER MARTIAL LAW: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

In the context of geopolitical changes and reform of national policy in line with European standards, the effectiveness of mechanisms for the adoption of orphans and children deprived of parental care remains an important indicator of the state's social development. They ensure the observance of children's rights and contribute to the harmonious development of society, as enshrined in the Constitution of Ukraine, the UN Convention on the Rights of the Child, the European Convention on the Adoption of Children and the Family Code of Ukraine.

Under martial law, the problem of adoption has become more acute due to the growing number of orphans and the threat of their illegal removal abroad. Military operations make it difficult to monitor compliance with adoption procedures and protect children's rights.

Given the foregoing, the purpose of the paper is to analyse the legal mechanisms for adoption of children under martial law with due regard for current changes, identifying the main challenges and developing proposals for improving the institutional regulation of these processes.

The main part of this paper will examine the legal mechanisms for the adoption of children under martial law, including current legislative changes and their impact on the adoption process. It will also analyse key challenges, including difficulties in establishing the status of a child, identifying parents and legalising adoption in the context of hostilities.

Summarising the results of the study, it can be noted that the legal regulation of adoption under martial law faces significant challenges, including difficulties in identifying parents and establishing the fact of their death or disappearance in the combat zone. Adoption remains one of the main forms of placement of orphans in Ukraine, ensuring both the right of adults to parent and the opportunity for a child to find a new family.

The study included an analysis of the legal framework and institutional regulation of adoption, as well as trends in adoption by Ukrainian citizens and foreigners. Further research should focus on foreign experience and the possibility of its implementation in Ukraine.

Keywords: family law, armed conflict, orphans, children deprived of parental care, state social policy, deinstitutionalisation reform, rights and legitimate interests of the child

Олександр Олександрович БРИГІНЕЦЬ

д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

У статті розкрито роль та проблематику адміністративно-правового регулювання публічних закупівель в Україні. Пріоритетно увагу аналізу сучасного стану регулювання процедури публічних закупівель в Україні. Акцентовано на проблемах, пов'язаних із процедурою публічних закупівель, що регулюється адміністративно-правовими нормами, які містяться у законах та підзаконних нормативно-правових актах. Вкрай важливим є встановлення причин та умов, які викликають зловживання та сприяють їм у сфері публічних закупівель. Вдосконалення адміністративно-правових норм у сфері публічних закупівель потрібно здійснювати з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Ключові слова: адміністративне право, публічні закупівлі, адміністративно-правове регулювання, адміністративна відповідальність, правовідносини, нагляд, тендери, державний контроль, державне регулювання, господарська діяльність, господарське право, підприємництво, підприємство

ВСТУП

Прискорену розбудову держави неухильно пов'язано з ефективним управлінням державною економікою. Ефективне функціонування держави і органів місцевого самоврядування, виконання ними покладених на них суспільно значущих завдань неможливі без відповідного матеріально-ресурсного забезпечення. В національній економіці важко знайти сегмент, де б не використовувались публічні закупівлі. Але сфера публічних закупівель вже досить довгий час залишається однією з найбільш криміногенних стосовно наявності корупційних ризиків. В останні роки досить часто суспільство стає свідком того, що стає відомо резонансні факти очевидного завищення цін на товари, роботи та послуги, які надаються замовникам переможцями тендерів, що тягне за собою збільшення витрат з відповідних бюджетів, і, як наслідок, мультимільйонне незаконне збагачення окремих осіб. Особливо гострим це питання постає в часи великих випробувань для України. Ще з початку ХХ ст. до нас дійшла фраза Круппа, який озброював Німеччину у І-й Світовій війні, про те, що війна – це надзвичайно жахлива справа, але й жахливо прибуткова справа. Вже нині прикладом може слугувати факт, коли Національне антикорупційне бюро (НАБУ) і Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) повідомили про викриття схеми розкрадання державних коштів під час закупівлі Міністерством оборони продуктів харчування для ЗСУ в непростих умовах. Йдеться про розкрадання понад 733 млн грн та замах на розтрату 788 млн грн [1] Як бачимо, в Україні досить довго повністю не є вирішеною проблематика адміністративно-правового регулювання публічних закупівель. Відповідні дискусії про модернізацію чи оновлення законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання публічних закупівель в Україні не припиняються вже протягом кількох десятиріч років. Проблема посилюється і тому, що ситуація в державі загострюється, ціни зростають, а з ними і масштаби публічних закупівель для реалізації завдань і функцій держави. Умовами, які сприяють можливості здійсненню порушень у вказаній сфері є окремі недоліки адміністративно-правового регулювання пуб-

лічних закупівель.

МЕТА статті – визначення особливостей вирішення проблем адміністративно-правового регулювання публічних закупівель в Україні як однієї з умов розбудови правового суспільства у ХХІ ст.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Кілька останніх найтяжчих в історії держави років показали, що є необхідність стратегічного врегулювання адміністративно-правового регулювання публічних закупівель в Україні. Нині фундаментом є Закон України «Про публічні закупівлі», що визначає правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад. Цей Закон прийнято для забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері та для розвитку добросовісної конкуренції. Також він мав на меті адаптувати законодавство України *acquis* ЄС на виконання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого. До позитивних сторін Закону України «Про публічні закупівлі» варто віднести й те, що в його тексті закріплено принципи як основоположні засади публічних закупівель. До таких віднесено: добросовісна конкуренція серед учасників; максимальна економія та ефективність; відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; недискримінація учасників; об'єктивне та неупереджене оцінювання тендерних пропозицій; запобігання корупційним діям і зловживанням. Але з вищезгаданих принципів у тексті Закону більшість уваги зосереджено на всебічному розкритті принципу недискримінації учасників, відповідно до якого

вітчизняні та іноземні учасники всіх форм власності та організаційно-правових форм беруть участь у процедурах закупівель на рівних умовах. Також встановлюється пряма заборона на встановлення дискримінаційних вимог до учасників публічних закупівель [2]. Але практики відзначають, що закріплені у Законі принципи переважно носять декларативний характер. Для реалізації таких принципів повинні бути передбачені норми, які зобов'язують до їх сумлінного виконання, та встановлені відповідні санкції у разі порушення встановлених принципів.

Закон вступив дію майже десять років тому, і відтоді до його тексту більше тридцяти разів вносилися зміни до доповнення. Іноді це були незначні правки, а був і час, коли значно змінювалася процедура проведення публічних закупівель. Досить широко в цю сферу впроваджуються інформаційні технології, коли суб'єкти господарювання та державні установи все більше застосовують електронні системи для більш ефективного, передбачуваного, прозорого й безпечного управління всім «ланцюжком» закупівель. Електронний обмін та зберігання даних замість використання паперових документів підвищує прозорість та мінімальність державних витрат. Важливим питанням у законотворчій діяльності є боротьба за чесну конкуренцію, яка повинна знизити ціни публічних закупівель. Вважається, що машина не підвладна корупційним ризикам. Але не потрібно забувати, що програмують і управляють машинами люди. Тобто мінімізувати людський фактор звичайно можна і це необхідно, але повністю прибрати його є на цьому етапі розвитку людства практично неможливим [3].

Відомою проблемою Закону є й те, що в Україні є непоодинокі випадки, коли тендери проводяться не тому, що це дає змогу забезпечити раціональне витрачання коштів, а тому, що такий порядок закупівель передбачає Закон. Замовник здебільшого не цікавиться станом ринку та цінами стосовно свого замовлення, а приймає пропозицію тендера. Такий порядок слід радикально змінити. До Закону слід внести зміни, які передбачають підвищення вимог до замовника, щоб була можливість досягнення ефективного балансу у правовому регулюванні відповідних правовідносин.

Враховуючи складність і різноманітність питань, пов'язаних з проведенням публічних закупівель, досить важко повністю кристалізувати весь спектр положень, що сприяють поширенню зловживань у проведенні публічних закупівель. Досвід недалекого минулого свідчить про великі зловживання у сфері публічних закупівель у 2022 р., коли дозволили закуповувати товари в обхід системи Prozorro. Пізніше така ситуація змінилася на краще, але ціни частини закупівель, що здійснювалися окремими державними установами нерідко про-

довжували бути дорожчими, ніж на ринку. Широко використовувався гриф «таємно». Тобто громадськість не має доступу до таких матеріалів. Свідченням того, що ситуація змінюється на краще стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оборонні закупівлі» про запровадження прозорості в оборонних закупівлях (крім відомостей про закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю) із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану в Україні» у 2023 р., яким = впорядковано питання оборонних закупівель [4]. Також у цей період з метою прискорення вказаних закупівель прийнято рішення про їх регулювання підзаконними нормативно-правовими актами, а саме актами Кабінет Міністрів України. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України № 1178 від 12 жовтня 2022 р. «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» [5]. На наш погляд, такий формат державного регулювання публічних закупівель не є кращим від безпосередньо регулювання за допомогою законів, оскільки період невизначеності наша держава вже подолала, але у майбутньому підзаконний нормативно-правовий порядок регулювання публічних закупівель збільшує можливість до махінацій у цій надзвичайно важливій для держави сфері.

ВИСНОВКИ

В останні роки особливо гостро постає питання підвищення ефективності використання бюджетних коштів, зокрема через вдосконалення тендерних закупівель, щоб мінімізувати корупційний фактор в їх проведенні. За оцінками експертів, найбільш неврегульованою ситуація у сфері публічних закупівель була у 2022 р. Державна машина лише пристосовувалася функціонувати в нових, нехарактерних для неї умовах. Пізніше ситуація поступово почала виправлятися, але до прийняттого рівня ще досить далеко. Це вимагає значного реформування тендерного законодавства та покращення роботи державних контролюючих структур. Важливим фактором також має бути громадськість у проведенні публічних закупівель на всіх рівнях, адже від ефективності залежить не тільки продуктивність, але й швидкість економічного зростання нашої держави, адже у майбутньому розбудовувати державу за рахунок іноземних інвестицій можна буде лише досягнувши значного рівня прозорості у використанні фінансових ресурсів донорів.

Список використаних джерел

1. Яйця по 17 грн Міноборони: вручили підозри у розкраданні понад 733 млн грн. URL: <https://suspihne.media/985351-ajca-po-17-grn-minoboroni-vrucili-pidozri-u-rozkradanni-ponad-733-mln-grn/>
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-19>.
3. Бригінець О.О. Правові проблеми державного регулювання господарської діяльності в особливий період. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 7. С. 91-93.
4. Про внесення змін до Закону України «Про оборонні закупівлі» щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях (крім відомостей про закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю) із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану в Україні: Закон України від 24 лют. 2023 р. № 2958-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2958-IX#Text>

5. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 12.10.2022 № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text>

References

1. Eggs for 17 UAH Ministry of Defense: Suspects of embezzlement of over 733 million UAH handed over. URL: <https://suspilne.media/985351-ajca-po-17-grn-minoboroni-vrucili-pidozri-u-rozkradanni-ponad-733-mln-grn/> (in Ukrainian).
2. On public procurement: Law of Ukraine dated December 25, 2015 No. 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-19> (in Ukrainian).
3. Bryhinets O.O. Legal problems of state regulation of economic activity in a special period. *Economics. Finances. Law.* 2024. No. 7. pp. 91-93. (in Ukrainian).
4. On amendments to the Law of Ukraine "On Defense Procurement" regarding the introduction of transparency in defense procurement (except for information on the procurement of goods, works and services of defense purpose, which constitute a state secret) with ensuring the protection of state customers from military threats for the period of the legal regime of martial law in Ukraine: Law of Ukraine dated February 24, 2023 No. 2958-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2958-IX#Text> (in Ukrainian).
5. On approval of the features of public procurement of goods, works and services for customers provided for by the Law of Ukraine "On Public Procurement", for the period of the legal regime of martial law in Ukraine and within 90 days from the date of its termination or cancellation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine; List dated 12.10.2022 No. 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).

Oleksandr BRYHINETS

Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE

The paper reveals the role and problems of administrative and legal regulation of public procurement in Ukraine. In our country, the problems of administrative and legal regulation of public procurement have been fully resolved for quite a long time. Relevant discussions on the modernization or updating of legislation in the field of administrative and legal regulation of public procurement in Ukraine have not stopped for several decades. The problem is also aggravated by the fact that the situation in the country is worsening, prices are growing, and with them the scale of public procurement for the implementation of the tasks and functions of the state. Attention is paid to the analysis of the current state of regulation of the public procurement procedure in Ukraine, which is determined in accordance with the Law of Ukraine "On Public Procurement", which, despite its rather short age, has been changed more than thirty times. That is, the procedure has changed significantly in a short period of time. The Law defines a number of principles for conducting public procurement, but most of them are declarative in nature. The focus is on the problems associated with the public procurement procedure, which is regulated by administrative and legal norms contained in laws and subordinate regulatory legal acts. The most unregulated situation in the field of public procurement was in 2022. The state machine was only adapting to operate in new, uncharacteristic conditions for it. Later, the situation gradually began to improve, but it is still quite far from an acceptable level. This requires significant reform of tender legislation and improvement of the work of state control structures. It is extremely important to establish the causes and conditions that cause and contribute to abuse in the field of public procurement. The public should also be an important factor in conducting public procurement at all levels. Improvement of administrative and legal norms in the field of public procurement should be carried out taking into account positive foreign experience.

Keywords: *administrative law, public procurement, administrative and legal regulation, administrative liability, legal relations, supervision, tenders, state control, state regulation, economic activity, economic law, entrepreneurship, enterprise*

Денис Аполлонович **ПОЗОВ**

аспірант, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3357-1937>
e-mail: dpozov@gmail.com

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено сучасний міжнародний досвід застосування медіації як ефективного інструменту альтернативного вирішення спорів. З огляду на зростаючу потребу у швидкому та менш конфліктному способі врегулювання правових суперечок, медіація набуває дедалі більшого значення в різних країнах світу. Проаналізовано ключові міжнародно-правові документи, які регулюють правові засади функціонування медіації, зокрема Директиву 2008/52/ЄС, Сінгапурську конвенцію про медіацію, Типовий закон ЮНСІТРАЛ, рекомендації Ради Європи та Європейську хартію з підготовки медіаторів. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу практики застосування медіації в США, Німеччині, Франції, Польщі.

Ключові слова: медіація, альтернативне вирішення спорів, міжнародний досвід, Сінгапурська конвенція, Директива ЄС, ЮНСІТРАЛ, правове регулювання, нормативно-правові акти, судова медіація, підготовка медіаторів, Україна

ВСТУП

У сучасному світі зростає роль альтернативних способів вирішення спорів, серед яких медіація посідає особливе місце. В умовах перевантаження судових систем, високих витрат на судові процеси та потреби в оперативному врегулюванні конфліктів, медіація розглядається як ефективний інструмент для досягнення взаємоприйнятних рішень між сторонами. У багатьох зарубіжних країнах цей механізм отримав значного поширення та підтримку на законодавчому рівні.

Міжнародний досвід свідчить про різноманітність моделей медіації, які відображають правові, культурні та інституційні особливості кожної країни. Наприклад, у країнах ЄС активно впроваджуються стандарти Директиви 2008/52/ЄС про медіацію в цивільних і комерційних справах, тоді як у США поширена практика судової медіації, яка тісно інтегрована в систему правосуддя.

Дослідження міжнародного досвіду застосування медіації є надзвичайно актуальним для України, яка знаходиться на етапі становлення власної медіаційної практики. Вивчення зарубіжних підходів дає змогу не лише краще зрозуміти потенціал медіації, але й сформулювати ефективну національну модель з урахуванням найкращих світових практик.

МЕТА статті – аналіз особливостей правового застосування медіації в деяких зарубіжних країнах, визначення практичних аспектів, які можуть бути корисними для вітчизняного досвіду.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ґрунтується на різноманітних підходах, що дають змогу глибоко та всебічно вивчити тематику дослідження. Основними з них є: праці вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, міжнародні акти та нормативно-правові документи.

У статті застосовано загальнонаукові та спеціальні юридичні методи дослідження, які дали змогу всебічно розглянути міжнародний досвід застосування медіації: метод аналізу та синтезу – для вивчення основних міжнародно-правових документів у сфері медіації та їх порівняння за змістом і сферою застосування; порівняльно-правовий метод – дав змогу провести аналіз підходів до

регулювання та практичного впровадження медіації в окремих зарубіжних країнах.

Застосування зазначених методів дало змогу всебічно дослідити тему та зробити обґрунтовані висновки про перспективи розвитку медіації в Україні на основі міжнародного досвіду.

РЕЗУЛЬТАТИ

У II пол. XX ст. активно почала розвиватися медіація насамперед у країнах англосаксонської системи права, згодом поширилася і в країнах романо-германської правової сім'ї. Перші спроби застосування медіації в Польщі та Німеччині мали місце лише під час розв'язання спорів, що виникали в сімейних справах.

З часом медіація стала популярною у розв'язанні більш широкого кола спорів, починаючи від сімейних конфліктів і закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами в комерційній і публічній сферах. Наприклад, медіація в Німеччині застосовується у розв'язанні корпоративних спорів, трудових конфліктів, сімейних і спадкових спорів, медіація між жертвою та кривдником, спорів стосовно будівництва, банкрутства, страхування, інтелектуальної власності, охорони здоров'я, адміністративних відносин та охорони довкілля [4].

Однією з ключових умов ефективного функціонування медіації як альтернативного способу вирішення спорів є наявність чіткої нормативно-правової бази. На міжнародному рівні вже сформовано низку важливих документів, які встановлюють загальні принципи медіації, процедурні стандарти, а також механізми визнання та виконання угод, досягнутих у процесі медіації [6].

Нами проаналізовано основні міжнародні нормативно-правові акти, що стосуються медіації (табл. 1).

Визначені документи відображають ключові підходи до регулювання медіації, що сформувалися у світі. Вони слугують нормативною основою для розвитку медіаційної практики на національному рівні, а також можуть бути орієнтиром для країн, які перебувають на етапі формування відповідної законодавчої бази. Особливої уваги заслуговують положення Сінгапурської конвенції та Директиви ЄС, які демонструють практичну ефективність у забезпеченні досудового врегулювання спорів.

Таблиця 1 – Нормативно-правові акти, що забезпечують правові аспекти медіації (складено автором на основі [1, 3, 9, 10, 12])

№	Назва документу	Рік	Короткий опис	Країни/Органи
1	Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради	2008	Встановлює засади медіації у цивільних і комерційних справах у країнах ЄС, сприяє впровадженню єдиних стандартів.	Країни-члени ЄС.
2	Сінгапурська конвенція про медіацію (Конвенція ООН)	2018	Установлює механізм міжнародного визнання та виконання угод, досягнутих шляхом медіації в комерційних спорах.	56 країн-підписантів (зокрема США, Китай, Індія, Україна – підписала, але ще не ратифікувала).
3	Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну медіацію	2002 (ред. 2018)	Містить модель законодавства для країн, що регулюють міжнародну комерційну медіацію; забезпечує єдині процедурні норми.	ЮНСІТРАЛ / для країн, які адаптують типове право.
4	Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R(98)1	1998	Перший документ Ради Європи щодо медіації; стосується сімейних спорів, підкреслює добровільність і добробут дитини.	Країни Ради Європи.
5	Рекомендація Ради Європи Rec(2002)10	2002	Спрямована на розвиток медіації у цивільних справах, пропонує правила підготовки медіаторів, конфіденційність, добровільність.	Країни Ради Європи.
6	Європейська хартія з підготовки медіаторів (EMTC)	2004	Установлює стандарти професійної підготовки медіаторів, узгоджені на міжнародному рівні.	Європейські країни, міжнародні навчальні платформи.

Україна досі не ратифікувала Сінгапурську конвенцію про медіацію, а це є вагомим кроком міжнародного визнання медіаційних угод у сфері комерційних спорів [14].

Підходи до впровадження та функціонування інституту медіації в різних країнах значно залежать від особливостей правової системи, судової практики, культурних традицій і державної політики. Розглянемо деякі практичні засади медіації в окремих країнах, що мають напрацьовану правову та інституційну базу.

1. *Сполучені Штати Америки (США)* вважаються одними з ініціаторів розвитку альтернативного вирішення спорів (ADR), зокрема медіації. Медіація широко застосовується в цивільних, комерційних, трудових, сімейних спорах. У них досить розвинута судова медіація, судді часто скеровують сторони до медіатора до початку судового розгляду. Висока автономність сторін та медіатора; медіаційні послуги надають приватні фахівці, громадські центри та судові програми [7].

2. *Німеччина.* Закон «Про медіацію» імплементує положення Директиви ЄС. Передбачена добровільність участі в медіації, але суди можуть рекомендувати сторонам звернення до медіатора. Укладені медіаційні угоди можуть бути затверджені судом та набути виконавчої сили. Держава підтримує підготовку сертифікованих медіаторів [2, 11].

3. *Франція.* Медіація розвивається в рамках цивільного, адміністративного та сімейного судочинства. З 2019 р. в деяких категоріях справ (наприклад, спори на суму менше 5000 євро) медіація є обов'язковою попередньою процедурою. Є державні центри медіації, а також активно функціонують приватні ініціативи.

4. *Польща* активно розвиває медіацію при судах – суддя може зобов'язати сторони розглянути можливість досудового врегулювання спору. Є реєстри медіаторів, які ведуться при окружних судах. Широко застосовується у трудових і господарських спорах, а також у справах неповнолітніх [13].

Україна активно впроваджує медіацію як інструмент альтернативного вирішення спорів. Прийняття Закону України «Про медіацію», що набрав чинності

15 грудня 2021 р., стало важливим кроком у цьому напрямі. Цей Закон визначає принципи, процедури, статус медіатора, однак поки що не передбачає обов'язкової медіації або її інтеграції в судову систему [8].

Національні ініціативи з розвитку медіації потребують державної підтримки, зокрема зі створення єдиного реєстру медіаторів, системи професійної акредитації, інтеграції медіації в систему судочинства [5].

Україна підписала, але ще не ратифікувала Сінгапурську конвенцію про медіацію, що є важливим кроком до міжнародного визнання медіаційних угод у сфері комерційних спорів.

На основі проведеного аналізу міжнародного досвіду перспективними кроками для України є:

- впровадження обов'язкової медіації у певних категоріях справ;
- розвиток судової медіації;
- державне субсидування для соціально вразливих груп;
- впровадження європейських стандартів підготовки медіаторів;
- підвищення правової культури серед громадян та бізнесу.

Досвід аналізованих країн свідчить про ефективність медіації як альтернативного способу вирішення конфліктів, що дає змогу зменшити навантаження на судову систему та сприяє досягненню взаємовигідних рішень для сторін. Зокрема, в Індії створено спеціалізовані установи для розвитку медіації, а в Бразилії впроваджено обов'язкову медіацію в цивільному процесі. Такий підхід демонструє прагнення держав до інституціоналізації медіації та її інтеграції в національні правові системи.

Враховуючи позитивний досвід зарубіжних країн, впровадження медіації в Україні може стати ефективним інструментом для вирішення конфліктів у різних сферах суспільного життя. Необхідно продовжувати розробляти відповідну нормативно-правову базу, забезпечувати підготовку кваліфікованих медіаторів та підвищити обізнаність громадян про переваги медіації. Визначені фак-

тори сприятимуть розвитку культури мирного врегулювання спорів та зміцненню правової держави в Україні.

ВИСНОВКИ

У багатьох зарубіжних країнах медіація вже стала невід'ємною частиною системи правосуддя, що дає змогу зменшити судове навантаження, заощадити час і ресурси сторін та забезпечити більш гнучке і конфіденційне врегулювання спорів. Спільною рисою є підтримка держави, наявність законодавчого регулювання,

а також інституціоналізована система підготовки та сертифікації медіаторів.

Медіація в Україні має значний потенціал розвитку, зокрема на основі найкращих практик інших країн. Урахування міжнародного досвіду дасть змогу створити ефективну модель альтернативного правосуддя, що буде сприяти зменшенню навантаження на судову систему, підвищенню рівня правової культури та формуванню довіри до інститутів правосуддя загалом.

Список використаних джерел

1. UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation
2. Барабаш Т. Теоретико-правова типологія медіації в Німеччині. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*, 2018. Вип. 28. С. 12-14. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v28/5.pdf>
3. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та ради від 21 травня 2008 р. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).
4. Люшин С.М. Досвід застосування медіації в зарубіжних країнах. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7, 2020. С. 113-115. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/27>
5. Матеріали курсу підготовки медіаторів із кола посадовців, які займають керівні посади в органах виконавчої, законодавчої та судової влади. Спільна програма Європейської Комісії та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України». Київ, 2010.
6. Медіація у професійній діяльності юриста. / за ред.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, Л. Романадзе. Одеса, 2019. 456 с.
7. Поліщук М. Становлення медіації як альтернативного способу вирішення спорів: досвід Польщі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2013. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6691/1/СТАНОВЛЕННЯ_МЕДІАЦІЇ.pdf
8. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. ст.51.
9. Рекомендація № R (98)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf
10. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf
11. Сергеева С. Медіація. А як у них? Досвід Німеччини. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/mediaciya-a-yak-u-nih.ht>
12. Сінгапурська конвенція про медіацію. URL: <https://www.international-arbitration-attorney.com/uk/2018-singapore-convention-on-mediation>
13. Юрійчук І. Медіація в Польщі: коротко про головне. URL: <https://law.chnu.edu.ua/mediatsiia-v-polshchi>
14. Ярошенко С. Медіація: конфіденційна та швидка нейтралізація конфлікту при мінімумі витрат. *Закон і бізнес*. 2019. № 15 (1417). URL: https://zib.com.ua/ua/137328-mediaciya_konfidenciyna_ta_shvidka_neytralizaciya_konfliktu_.html

References

1. UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation
2. Barabash T. Theoretical and Legal Typology of Mediation in Germany. *Scientific Notes of the International Humanitarian University*, 2018. Issue 28. pp. 12-14. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v28/5.pdf> (in Ukrainian).
3. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (in Ukrainian).
4. Liushyn S.M. Experience of Mediation Application in Foreign Countries. *Legal Scientific Electronic Journal*, 2020. No. 7, pp. 113-115. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/27> (in Ukrainian).
5. Training Course Materials for Mediators from Among Officials in Senior Positions in Executive, Legislative and Judicial Authorities. Joint Program of the European Commission and the Council of Europe "Transparency and Efficiency of the Judicial System of Ukraine". Kyiv, 2010 (in Ukrainian).
6. Mediation in the Professional Activity of a Lawyer / ed. T. Bilyk, R. Havryliuk, L. Romanadze. Odesa, 2019. 456 p. (in Ukrainian).
7. Polishchuk M. Development of Mediation as an Alternative Dispute Resolution Method: *Experience of Poland*. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2013. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6691/1/СТАНОВЛЕННЯ_МЕДІАЦІЇ.pdf (in Ukrainian).
8. On Mediation: Law of Ukraine of November 16, 2021 No. 1875-IX. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2022, No. 7, Article 51 (in Ukrainian).
9. Recommendation No. R (98)1 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on Family Mediation. Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf (in Ukrainian).
10. Recommendation Rec(2002)10 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on Mediation in Civil Matters. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf (in Ukrainian).
11. Serheieva S. Mediation. What about Them? Experience of Germany. *Legal Newspaper*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/mediaciya-a-yak-u-nih.ht> (in Ukrainian).
12. Singapore Convention on Mediation. URL: <https://www.international-arbitration-attorney.com/uk/2018-singapore-convention-on-mediation> (in Ukrainian).

13. Yuriychuk I. Mediation in Poland: A Brief Overview. URL: <https://law.chnu.edu.ua/mediatsiia-v-polshchi> (in Ukrainian).

14. Yaroshenko S. Mediation: Confidential and Quick Conflict Neutralization with Minimum Cost. *Law and Business*. 2019. No. 15 (1417). URL: https://zib.com.ua/ua/137328-mediaciya_konfidentiynna_ta_shvidka_neytralizaciya_konfliktu_.html (in Ukrainian).

Denys POZOV

postgraduate student, Academician F.G. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Laws and Regulations of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3357-1937>

e-mail: dpozov@gmail.com

SOME PECULIARITIES OF THE USE OF MEDIATION IN FOREIGN COUNTRIES: A COMPARATIVE LEGAL ASPECT

This paper explores that in today's global context, the role of alternative dispute resolution (ADR) methods is becoming increasingly significant, with mediation emerging as a particularly effective tool. Against the backdrop of overloaded court systems, high litigation costs, and the need for timely conflict resolution, mediation is widely recognized as a means of achieving mutually beneficial outcomes between parties. Many foreign countries have successfully integrated mediation into their legal systems, supported by specific legislation and institutional frameworks.

This paper explores the legal implementation of mediation in selected foreign jurisdictions, analyzing international practices to identify approaches that could be effectively adopted in Ukraine. The research is based on a variety of sources, including international legal acts, scholarly works, and comparative legal analysis. Special attention is given to key international documents such as the EU Directive 2008/52/EC, the Singapore Convention on Mediation (2018), and the UNCITRAL Model Law, which establish foundational principles and procedural standards for mediation.

Case studies from countries like the United States, Germany, France, and Poland are discussed, revealing diverse models of mediation influenced by national legal traditions and policy choices. For instance, the U.S. is noted for its well-developed court-connected mediation, while in Germany and France, mediation is increasingly integrated into civil and administrative proceedings. Ukraine has taken initial steps toward institutionalizing mediation through the adoption of the Law of Ukraine "On Mediation" (2021), yet challenges remain, such as the absence of mandatory mediation procedures and limited state support.

The paper concludes that Ukraine could benefit significantly from adopting best international practices, including mandatory mediation in specific cases, state-supported mediation programs, and public awareness campaigns. Institutionalizing mediation will help relieve pressure on the judiciary, promote a culture of peaceful dispute resolution, and contribute to the development of the rule of law.

Keywords: mediation, international experience, alternative dispute resolution, Singapore Convention, EU Directive, UNCITRAL Model Law, legal regulation, court mediation, mediator training, Ukraine

Генріх Олександрович ГУДЗЬ

к.е.н., асистент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4931-3350>

e-mail: henrikh@knu.ua

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАХУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Інтелектуальна власність (ІВ) є наріжним каменем сучасної економіки, охоплюючи результати інтелектуальної та творчої діяльності, які захищені законом. Згідно з українським законодавством та міжнародними угодами, такими як Стокгольмська конвенція Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), ІВ поділяється на три основні категорії: промислова власність (патенти, торговельні марки, промислові зразки), нетрадиційні об'єкти ІВ (комерційні таємниці, сорти рослин) та об'єкти авторського права і суміжних прав (літературні твори, музика, фільми). Економічна природа ІВ полягає в її здатності генерувати прибуток через ліцензування, продаж або монопольне використання, але її нематеріальність робить її вразливою до ризиків, таких як порушення прав, піратство чи судові спори. У цьому контексті страхування ІВ стає важливим інструментом захисту бізнесу, особливо в умовах цифрової економіки та глобалізації.

Ключові слова: інтелектуальна власність, страхування, патенти, авторське право, торгова марка

ВСТУП

Інтелектуальна власність (ІВ) становить один із ключових активів сучасної економіки, охоплюючи продукти інтелектуальної та творчої діяльності, що користуються правовим захистом. Відповідно до чинного законодавства України та міжнародних зобов'язань, зокрема Стокгольмської конвенції Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) [10], ІВ поділяється на три основні групи: промислова власність (включаючи патенти, торговельні марки, промислові зразки), нетрадиційні об'єкти ІВ (наприклад, комерційні таємниці й сорти рослин) і об'єкти авторського права та суміжних прав (такі як літературні твори, музика, кінематографічна продукція). Основна економічна функція ІВ полягає у створенні вартості через ліцензування, відчуження прав або виключне використання. Водночас нематеріальний характер ІВ зумовлює її вразливість до ризиків, зокрема порушення прав, піратства або судових спорів. У зв'язку з цим страхування ІВ набуває особливої значущості як інструмент мінімізації ризиків, що особливо актуально в умовах цифровізації та глобалізації.

На глобальному рівні страхування ІВ активно розвивається в таких країнах, як США, Німеччина та Велика Британія, де діють спеціалізовані компанії, які надають послуги зі страхування ризиків, пов'язаних з ІВ. Так, у США компанії Intellectual Property Insurance Corporation та RPX Insurance Services пропонують поліси, що покривають витрати на правовий захист і компенсаційні виплати у разі порушення прав ІВ. У Німеччині ця сфера є однією з найбільш розвинених, що підтверджується значною кількістю судових процесів, пов'язаних із патентним правом. Водночас в Україні ринок страхування ІВ лише формується, що вимагає подальшого вдосконалення нормативно-правової бази та підвищення рівня обізнаності серед представників бізнесу.

Економічна сутність ІВ полягає в її здатності генерувати прибуток через ліцензування, продаж або монопольне використання. Наприклад, компанії можуть ліцензувати патенти для отримання роялті або продавати торговельні марки для розширення бізнесу. Однак нематеріальна природа ІВ робить її вразливою до таких

ризиків, як порушення прав, піратство чи судові спори. У цифровій економіці, де контент легко копіюється, а інновації швидко поширюються, ці ризики значно зростають. Наприклад, піратство може призвести до значних фінансових втрат для власників авторських прав, а судові процеси стосовно патентів можуть коштувати мільйони.

Багато іноземних дослідників присвятили свої праці вивченню теоретичних основ питання проблем захисту ІВ, зокрема досліджували такі вчені-економісти та представники страхового ринку: О. Алексі, К. Бакстер, М. Рейтціг та ін.

Отже, можна зробити висновок, що оцінювання вартості ІВ є складним процесом через її нематеріальну природу. Наприклад, визначення збитків від порушення прав на програмне забезпечення вимагає аналізу ринкової вартості та потенційних втрат. Юридична невизначеність, особливо в контексті штучного інтелекту (ШІ), ускладнює розроблення страхових продуктів. Цифрова економіка, зокрема ШІ та промислове програмне забезпечення, створює нові ризики. Наприклад, тренування ШІ на даних без дозволу може порушувати права ІВ, що потребує спеціальних страхових рішень.

До того ж зміни у глобальному економічному середовищі вплинули на розвиток бізнес-моделей, де ІВ є центральним елементом, що визначає потенційне зростання. Так, ІВ стала однією з найбільших і швидкозростаючих сфер у світі права і страхування, що обумовлює актуальність цієї роботи.

МЕТА статті – вдосконалення теоретичних підходів та практичних рекомендацій з особливостей реалізації страхування інтелектуальної власності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи поставлену мету, сформульовано такі завдання:

- визначити основні види ІВ, що підлягають страхуванню (патенти, авторські права, торгові марки);
- дослідити особливості реалізації страхування ІВ у країнах світу та виокремити практики, що притаманні окремим країнам.

Об'єктом дослідження є майнові відносини стосовно перерозподілу ризиків, які виникають в реалізації прав ІВ.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні складники реалізації страхування ІВ.

За допомогою методів наукового абстрагування, синтезу визначено особливості реалізації страхування ІВ та наявних страхових послуг у цій сфері. Графічні методи застосовано для візуального відображення матеріалу у формі таблиці.

РЕЗУЛЬТАТИ

Страхування ІВ є фінансовим інструментом, що захищає компанії від ризиків, пов'язаних із порушенням прав на ІВ. Це поділяється на два основні типи:

1. Страхування відповідальності за порушення ІВ (Захисне страхування ІВ) покриває витрати на юридичний захист та компенсації, коли компанію звинувачують у порушенні ІВ. Це особливо корисно для компаній із доходами від \$500 тис. до \$25 млн, які можуть не мати ресурсів для самостійного захисту.

2. Страхування захисту прав ІВ (Активне страхування ІВ; альтернативно: страхування патентних прав) допомагає компаніям переслідувати порушників їхніх прав, покриваючи витрати на судові позови. Це дає змогу активно захищати ІВ і стримувати потенційних порушників.

Патентне страхування є важливим підвидом страхування ІВ, особливо в галузях з високою інноваційною активністю, таких як технології та фармацевтика. Його значення зумовлено зростанням кількості патентних спорів: наприклад, у США кількість патентних позовів зросла на 50% за десятиліття до 2011 р., досягнувши 4015 справ [4].

Патентне страхування поділяється на два основні типи:

– *Страхування відповідальності (третя сторона)* захищає від позовів за порушення чужих патентів.

– *Страхування захисту прав (перша сторона)* покриває витрати на захист власних патентів у суді.

Однак патентне страхування має свої виклики, якот високі ризики для страховиків, складність оцінювання технічних та нетехнічних ризиків (наприклад, дійсності патенту чи репутації власника), а також обмежена доступність таких продуктів у багатьох країнах, окрім США та Німеччини.

Реалізація страхування ІВ стикається з кількома перешкодами:

– *Юридична складність.* Оцінювання вартості ІВ є проблематичною через її нематеріальну природу. Наприклад, визначення збитків від порушення прав на

програмне забезпечення вимагає складного аналізу ринкової вартості.

– *Економічні бар'єри.* Страхові премії можуть бути високими через значні ризики та брак історичних даних для оцінювання.

– *Технологічні виклики.* Нові технології, такі як ШІ, створюють невизначеність. Наприклад, використання даних для тренування ШІ може порушувати авторське право, що потребує нових страхових продуктів.

– *Низька обізнаність.* Багато компаній недооцінюють ризики ІВ або вважають, що загальна страховка їх захистить, хоча вона зазвичай виключає ІВ.

У глобальному контексті страхування ІВ найбільш розвинене в США та ЄС, де є спеціалізовані компанії, що пропонують широкий спектр політик (табл. 1).

Одним з прикладів важливості страхування ІВ є справа *Pfizer* проти *Sun Pharma* та *Teva*. У 2011 р. *Pfizer* отримав компенсацію в розмірі \$2.15 млрд за порушення патенту на лікарський препарат *Protonix*. Страхова компанія *Teva* відмовилася покривати витрати через неналежне повідомлення про позов, що підкреслює важливість правильного оформлення страхових полісів.

Іншим прикладом є страхова компанія *Porth North America*, яка пропонує політики проти патентних тролів, що становлять значну загрозу для малих компаній та стартапів. Такі політики допомагають покрити витрати на юридичну оборону проти безпідставних позовів.

В ЄС страхові компанії пропонують секторно-специфічні політики, наприклад, для фармацевтичної галузі, де патентні спори є частими та високовартісними.

ВИСНОВКИ

Отже, страхування інтелектуальної власності є незамінним інструментом для захисту бізнесу в сучасній економіці, де нематеріальні активи відіграють ключову роль. Такий вид страхування допомагає мінімізувати фінансові ризики, підтримувати конкурентоспроможність і стимулювати інновації. Однак його реалізація вимагає подолання юридичних, економічних і технологічних викликів, а також підвищення обізнаності компаній.

В Україні, де ринок страхування інтелектуальної власності ще формується, необхідно розвивати законодавчу базу та створювати доступні страхові продукти, особливо для технологічного та інноваційного секторів. Вивчення міжнародного досвіду та адаптація кращих практик можуть сприяти розвитку цього ринку в Україні.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика зарубіжних практик страхування інтелектуальної власності (складено автором на основі [1-8])

Країна	Рівень розвитку ринку	Типові продукти	Особливості
США	Висока	Страхування проти «патентних тролів», страхування відповідальності за порушення ІВ	Високі судові витрати, велика кількість позовів
Німеччина	Висока	Патентне страхування, секторні політики	Високий рівень судових спорів стосовно патентів
ЄС (інші члени)	Середньо-висока	Секторно-специфічні політики, медійні ліцензії	Високі судові витрати
Австралія	Середня	Покриття юридичних витрат, управління безперервністю бізнесу (стандарт ISO 22301)	Гнучкі опції для різних юрисдикцій
Азія (Китай, Індія)	Низька	Пілотні програми, обмежена доступність	Низький рівень усвідомлення, зростання попиту

References

1. Alexy O., Reitzig M. Managing the business risks of open innovation. *McKinsey & Company*. 2012. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/managing-the-business-risks-of-open-innovation>
2. Baxter C. Intellectual Property Matters. *International Risk Management Institute*. 2024. URL: <https://www.irmi.com/articles/expert-commentary/intellectual-property-matters>
3. Baxter C. Enforcement Insurance for Intellectual Property Assets. *International Risk Management Institute*, 2024. URL: <https://www.irmi.com/articles/expert-commentary/intellectual-property-matters>
4. Intellectual Property Insurance Services Corporation. 2025. URL: <https://ipisc.com/>
5. Intellectual Property Liability Insurance. *AON*. 2025. URL: <https://www.aon.com/en/capabilities/intellectual-property/intellectual-property-liability-insurance>
6. Intellectual Property Insurance Market Report Overview. 2024. URL: <https://www.businessresearchinsights.com/market-reports/intellectual-property-insurance-market-113809>
7. IP Insurance Guide. *CFC Underwriting Ltd*. 2019. URL: <https://www.cfc.com/en-gb/knowledge/resources/guides/ip-insurance-guide/>
8. IP Insurance Heavily Promoted in China. *China National Intellectual Property Administration*. 2023. URL: https://english.cnipa.gov.cn/art/2023/2/8/art_2975_182032.html
9. Mahajan S. Intellectual Property Insurance – A look into the Future. *Khurana & Khurana*, 2021. URL: <https://www.khuranaandkhurana.com/2021/12/14/intellectual-property-insurance-a-look-into-the-future/>
10. World Intellectual Property Organization, 2025. URL: <https://www.wipo.int/portal/en/index.html>

Henrikh HUDZ

PhD in Economics, Assistant, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4931-3350>

e-mail: henrikh@knu.ua

PECULIARITIES OF INTELLECTUAL PROPERTY INSURANCE IMPLEMENTATION

Intellectual property (IP) is a cornerstone of the modern economy, encompassing the results of intellectual and creative activity that are protected by law. According to Ukrainian legislation and international agreements such as the Stockholm Convention of the World Intellectual Property Organization (WIPO), IP is divided into three main categories: industrial property (patents, trademarks, industrial designs), non-traditional IP objects (trade secrets, plant varieties), and objects of copyright and related rights (literary works, music, films). The economic nature of IP lies in its ability to generate profit through licensing, sale, or exclusive use, yet its intangible character makes it vulnerable to risks such as rights infringement, piracy, or litigation. In this context, IP insurance becomes an important tool for protecting businesses, particularly in the conditions of the digital economy and globalization. IP plays a pivotal role in the knowledge-driven economy of the 21st century. As the global economy becomes increasingly reliant on innovation, creativity, and intangible assets, IP emerges as a fundamental driver of competitiveness, investment, and sustainable development. Broadly defined, intellectual property encompasses the outcomes of intellectual and creative activities that are granted legal protection, enabling creators and inventors to benefit economically from their work. These legal protections are critical not only for fostering innovation but also for maintaining a fair and efficient market system.

Keywords: *intellectual property, insurance, patents, copyright, trademarks*

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. **Значна (!) економія коштів** на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua